

รายงานการวิจัย

ตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์: สังคายนารวบรวม
และอธิบายความหมาย

**Thai Medicinal Recipes on Wat Pho's Stone Inscriptions:
Renovation, Compilation and Explanation**

รศ.ภก.ดร.นิจศิริ เรืองรังษี

วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาควิชาเภสัชเวชและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวชนิดา พลานุเวช

วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

นายสุชาญ ชูสุวรรณ

มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน
ประจำปีงบประมาณ 2554

รายงานการวิจัย

ตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์: สังคายนารวบรวม
และอธิบายความหมาย

**Thai Medicinal Recipes on Wat Pho's Stone Inscriptions:
Renovation, Compilation and Explanation**

รศ.ภก.ดร.นิจศิริ เรืองรังษี

วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาควิชาเภสัชเวชและเภสัชพันธุศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวชนิดา พลานุเวช

วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

นายสุชาญ ชูสุวรรณ

มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน
ประจำปีงบประมาณ 2554

กิตติกรรมประกาศ

พระราชเวที

สำนักงานวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

เงินอุดหนุนทั่วไปจากรัฐบาล

ประจำปีงบประมาณ 2554

ตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์: สังคายนา รวบรวม และอธิบายความหมาย

(Thai Medicinal Recipes on Wat Pho's Stone Inscriptions: Renovation, Compilation and Explanation)

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี 2554 จำนวนเงิน 500,000.- บาท

คณะผู้วิจัย: รศ.ภก.ดร. นิจศิริ เรืองรังษี^{1,2} นางสาวชนิศา พลาณุเวช¹ นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ³ และ นายสุชาญ ชูสุวรรณ⁴

บทคัดย่อ

แผนเส้นและ โคลงภาพฤๅษีตัดตนในจารึกวัดโพธิ์เป็นตำราการแพทย์แผนไทยที่สำคัญ การนวดแผนไทยเป็นศาสตร์หนึ่งที่สำคัญของทฤษฎีการแพทย์แผนไทย การไหลเวียนของ “เลือด” และ “ลม” (พลังงาน) ที่ผิดปกติ เป็นเหตุแห่งโรคพยาธิ “เส้นประธานสิบ” เป็นเส้นเอ็นใหญ่ที่กระหวัดไปตามอวัยวะต่างๆ เป็นทางให้ลม “เส้น” ไหลเวียนทั่วร่างกาย เมื่อเลือด ลม ติดขัด หรือ ระคน การนวดเส้นและกดจุดตามแนวเส้นประธานสิบ เป็นวิธีที่ใช้บำบัดรักษาอาการป่วยนอกเหนือจากการรักษาด้วยตำรับยา การตัดกายด้วยฤๅษีตัดตนทำต่างๆนอกจากเป็นการเปลี่ยนอริยาบถเพื่อแก้อาการปวดเมื่อยแล้ว ยังเป็นการรักษาโรคอันเกิดจากลมและเส้นประธานสิบในร่างกายซึ่งผิดปกติแปรปรวนด้วย

ABSTRACT

Sen Sib theory and Ruesi Dud Ton are parts of traditional Thai medicinal textbooks on Wat Pho's stone inscriptions. Traditional Thai massage or Nuad Thai is one important discipline of traditional Thai medicine. Imbalance in “blood” and “wind” flows along the body is the cause of illnesses. Wind (means energy) flows along ten principal lines (Sen) called “Sen Sib” or “Sen Prathan Sib”. Massage on the Sen Sib lines and acupressure on Sen pressure point will relieve the obstruction and promote the flow of wind (energy) resulting in diseases and symptoms cure. Ruesi Dud Ton, a traditional Thai stretching exercise can also help relieve the diseases from Sen Sib lines obstruction.

¹วิทยาลัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. 0 2218 8158

²ภาควิชาเภสัชเวทและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³กลุ่มหนังสือคัมภีร์และจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

⁴มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข

คำสำคัญ: ศิลาจารึกวัดโพธิ์ หัตถศาสตร์ ฤๅษีตัดตน

Keywords: Wat Pho's stone inscriptions, traditional Thai massage, Ruesi dud ton

สารบัญเรื่อง

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ii
บทกัตย่อ	iii
คำสำคัญ	iii
บทนำ	1
ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย	5
ผลการวิจัย	
หัตถศาสตร์ (แผนเส้น)	7
ฤาษีคัตตน	49
เอกสารอ้างอิง	92

บทนำ

ทฤษฎีการแพทย์แผนไทยเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชนชาติไทยที่สั่งสมประสบการณ์ องค์ความรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติในการดูแลสุขภาพของคนไทยมานานนับพันปี มีคัมภีร์ต่างๆ ที่ได้รวบรวมชื่อโรค-อาการ สมุนไพร-ที่เกิดแห่งโรค ยาสำหรับบำบัดโรค และวิธีการใช้ยาสำหรับโรคแต่ละชนิด การรวบรวมองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทย มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และพัฒนาการแพทย์แผนไทยเพื่อผสมผสานกับระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2551 จารึกวัดโพธิ์ได้รับการขึ้นทะเบียนรับรองเป็นเอกสารมรดกความทรงจำของโลกใน ส่วนภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก (UNESCO) และวัดพระเชตุพนฯ ได้รับมอบประกาศนียบัตรมรดกความทรงจำแห่งโลก ในวันที่ 31 มีนาคม 2551 มรดกความทรงจำแห่งโลก (Memory of the World) เป็นมรดกเอกสารที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (Documentary Heritage) ในรูปแบบหนังสือ สิ่งตีพิมพ์ รูปภาพ फिल्म สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่ต้องมีคุณค่ามากในระดับโลก^{1,2} สมควรพิทักษ์รักษาไว้ไม่ให้สูญสลาย เพื่อให้โลกได้ศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของความคิด การค้นพบ และผลงานของสังคมมนุษย์ ที่เป็นมรดกตกทอดจากสังคมในอดีตให้แก่สังคมปัจจุบัน เพื่อสืบสานต่อไปในอนาคต

จารึกวัดโพธิ์เป็นหลักฐานการบันทึกที่รวบรวมองค์ความรู้ของสรรพวิทยาการต่างๆ แบ่งเป็นหมวดพระพุทธศาสนา หมวดเวชศาสตร์ หมวดวรรณคดี และสุภาษิต หมวดทำเนียบ หมวดประวัติ และหมวดประเพณี รวมจำนวน 1,440 รายการ^{1,2}

หมวดเวชศาสตร์ แบ่งเป็น 9 เรื่อง คือ ตำรายา แผนเส้น แผนฝี่ แผนปลิง แม่ชื้อ ถ้ำบองราหู โองการปิดพิษแสลง อาธิไ้โพธิบาท และโคลงภาพฤๅษีตัดตน รวมจำนวนจารึก 608 แผ่น เนื้อหาของจารึกในส่วนตำรายาครอบคลุมสมุฏฐานของโรค ตำราที่ว่าด้วยโรคต่างๆ และยารักษาโรคที่เกี่ยวกับแม่และเด็ก ตำราว่าด้วยชื้อยา ชื้อโรค และตำราที่ว่าด้วยสรรพคุณยา^{1,2}

ตำรายามีเนื้อหาระบุถึงสมุนไพรที่ใช้เป็นเครื่องยาและสรรพคุณทางยา วิธีการปรุงเป็นยาและการนำไปใช้รักษาอาการและโรคต่างๆ สมุนไพรที่เป็นเภสัชวัตถุมี 3 จำพวก ได้แก่ พืชสมุนไพร สัตว์สมุนไพร และแร่ธาตุสมุนไพร ซึ่งในรายงานฉบับที่หนึ่งได้ระบุชื่อวิทยาศาสตร์ของเภสัชวัตถุประเภทพืชสมุนไพรได้ 538 ชนิด สัตว์วัตถุจำนวน 50 ชนิด และ ธาตุวัตถุจำนวน 45 ชนิด

รายงานฉบับนี้เป็นการศึกษาแผนเส้น (ตำราแผนนวด) และ โคลงภาพฤๅษีตัดตน แผนเส้นเป็นตำราแพทย์ที่มีแผนภาพรูปคน แสดงจุดและเส้น³ ซึ่งแพทย์ใช้วิธีกด หรือนวดร่างกาย เพื่อรักษาอาการของโรค และมีแผนภาพแสดงตำแหน่งในร่างกายเมื่อผิดปกติ จะเป็นสาเหตุให้เกิดการเจ็บไข้ รวมทั้งกล่าวถึงชื่อของเส้นที่กระหวัดไปทั่วร่างกาย ตำราแบบแผนวิธีรักษาโรคด้วยการใช้มือ หรือนิ้วมือกดไปตามเส้นเอ็นต่างๆ ของร่างกาย เพื่อให้คลายจากอาการโรค ในแผ่นจารึกจะมีภาพรูปร่างคน ทั้งด้านหน้า และด้านหลัง พร้อมทั้งมีเส้นโยงบอกจุดตำแหน่งของเส้นเอ็นในร่างกายที่กำหนดเรียกว่า แผน ถ้าเป็นภาพด้านหน้าเรียกว่า แผนหงาย ภาพด้านหลังเรียกว่า แผนคว่ำ แผนเส้นเหล่านี้ระบุตำแหน่งจุดต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน ตลอดจน

ระบุชื่อเส้นและจุดที่จะแก้ไขให้บรรเทาอาการ โรคต่างๆ ด้วย แผนเส้น เป็นแบบแผนการรักษาที่หมอนวดนำมาใช้เป็นหลักในการนวดเพื่อบำบัดรักษาอาการ โรคต่างๆ เช่น นวดให้เลือดลมในร่างกายไหลเวียน หรือบรรเทาอาการปวดเฉพาะที่ เช่น ไหล่ติด เข่าขัด หรือนวดเพื่อให้หายปวดเมื่อยแขน ขา คลายความเจ็บปวด คลายความเครียด เป็นต้น

ฤๅษีตัดตนเป็นรูปหล่อฤๅษีด้วยสังกะสีผสมดีบุกแล้วเคลือบ (เนื้อชิน) แสดงท่าตัดตนต่างๆ จำนวน 80 ท่า แต่ละท่ามีโคลงประกอบแต่ละบท ระบุชื่อฤๅษี ท่าตัดตน และประโยชน์ของท่าตัดตน เพื่อให้ราษฎรนำไปปฏิบัติ ปรับอิริยาบถ 4 ประการ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ที่สมควร⁴

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การนวดไทยเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วย การตรวจ การวินิจฉัย การบำบัด การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ ด้วยวิธีการกด การคลึง การบีบ การตัด การดึง การประคบ การอบ อาทิจน การประคบสมุนไพร การอบสมุนไพร และกายบริหารฤๅษีตัดตน การนวดไทยเป็นหนึ่งในศาสตร์ทั้งสี่ของการแพทย์แผนไทย อันได้แก่ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย การผดุงครรภ์ไทย และการนวดไทย

การนวดไทยเป็นองค์ความรู้หรือตำราแบบโบราณของไทยที่ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมาตลอดช่วงประวัติศาสตร์ของไทย ศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ขุดพบที่ป่ามะม่วง จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. 1800 บันทึกว่าทรงสร้างสวนสมุนไพรขนาดใหญ่ไว้บนเขาหลวงหรือเขาสรรพยา ให้ราษฎรได้เก็บสมุนไพร ไปใช้รักษาโรคยามเจ็บป่วย รวมถึงมีรูปปลารึกที่เกี่ยวกับการนวด ซึ่งพบอยู่ในเขตอำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราชวงศ์สุพรรณภูมิแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1991 – 2031) มีใช้ทรพิษระบาด ราวปี พ.ศ. 1997 หลังจากนั้นมีการตรากฎหมาย "พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน" และ "พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" เมื่อ พ.ศ. 1998 ในทำเนียบศักดินาดังกล่าวทำให้ทราบได้ว่าการนวดไทยมีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นหนึ่งในเจ็ดกรมของระบบการแพทย์ในยุคสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ซึ่งกรมต่างๆประกอบด้วย^{5,6}

1. กรมแพทย์

เจ้ากรมแพทยาหน้า พระศรีมหาสุทธานภพยาธิบดี องครักษ์ นา 1,600 กรมแพทยาหน้า ขุนราชแพทยา (ปลัดทูลฉลอง) นา 600 ขุนพรหมเกวี (ปลัดนั่งศาล) นา 400 เจ้ากรมแพทยาหลัง พ ร ะ ศ รี ศั ก ร าช แพทยาธิบดีศรี องครักษ์ นา 1,600 กรมแพทย์หลัง ขุนรัตนแพทยา (ปลัดทูลฉลอง) นา 600 ขุนกรมกวี (ปลัดนั่งศาล) นา 400 พันในกรม นา 100

2. กรมหมอ

เจ้ากรมหมอ ฝ่ายขวา เจ้ากรมหมอยา ออกพระทิพจักร นา 1,400 ปลัดทิพจักร หลวงราชทินนาม นา 800 ปลัดอิทธิสาร หลวงเทวพรมา นา 800 พันในกรมยา นา 100 ขุนทิพโอสถ นา 600 ขุนประเสริฐโอสถ

พนักงานเครื่องต้น นา 600 หัวหมื่นเครื่องต้น โอสถ หมื่นทิพ นา 400 หมื่นเทพ นา 400 พันพนักงานเครื่องต้น นา 300

เจ้ากรมหมอ ฝ่ายซ้าย เจ้ากรมหมอยา ออกพระสิทธิสาร นา 1,400 ปลัดทิพจักร หลวงราชพรมมา นา 800 ปลัดสิทธิสาร หลวงสิทธิพรมมา นา 800 พันในกรมยา นา 100 ขุนทิพ โอสถ นา 600 ขุนประเสริฐ โอสถ พนักงาน เครื่องต้น นา 600 หัวหมื่นเครื่องต้น หมื่นทิพ นา 400 หมื่นเทพ นา 400 พันพนักงานเครื่องต้น นา 300

3. กรมหมอกุมาร

ขุนกุมารเพชร นา 400 ขุนกุมารแพทย นา 400 ขุนกุมารประสิทธิ นา 400 ขุนกุมารประเสริฐ นา 400

4. กรมหมอนวด

เจ้ากรมหมอนวด หลวงรักษา นา 1,600 ปลัดกรมหมอนวด ฝ่ายขวา ขุนภักดีองค์รักษ์ นา 800 หมื่นแก้วรเล็ก นา 600 หมื่นวาโยวาด นา 600 หมื่นวาโยนาศ นา 600 หมื่นวาโยไชย นา 600 เจ้ากรมหมอนวด ฝ่ายซ้าย หลวงราโช นา 1,600 ปลัดกรมหมอนวดซ้าย ขุนองค์รักษา นา 800 หมื่นแก้วรเล็ก นา 600 หมื่นวาโยวาด นา 600 หมื่นวาโยนาศ นา 600 หมื่นวาโยไชย นา 600

5. กรมหมอยาตา

เจ้ากรม ขุนราชเนตร (ขวา) นา 800 ขุนทิพเนตร (ซ้าย) นา 800 ขุน นา 400 หมื่น นา 200 พัน นา 100 (ขุน หมื่น พัน ทั้งซ้ายและขวา)

6. กรมหมอวรรณโรค

เจ้ากรม หลวงสิทธิแพทย นา 800 ปลัดกรมขวา ขุนมหาแพทย นา 600 ปลัดกรมซ้าย ขุน ส า ร ะ แพทย นา 600 (ตำแหน่งอื่นๆ ในกรมหมอวรรณโรค ได้แก่ ขุนไชยแพทย นา 400, ขุน นา 400, หมื่น นา 200, พัน นา 100)

7. โรงพระ โอสถ

จางวางแพทยา ออกญาแพทยพงษาวิสูทธาธิบดี อะ โภยพิริยบรากรมพาหุ นา 2,000

ยุคสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 1991 - 2231) ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นับได้ว่าเป็นสมัยที่อาณาจักรอยุธยาที่มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น และเริ่มเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ มีอำนาจทางการเมืองการปกครองเจริญรุ่งเรืองสูงสุด รวมทั้งมีสภาพทางเศรษฐกิจที่เจริญรุ่งเรือง มีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ ในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2230) มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ (Simon de La Loubère) ราชทูตจากประเทศฝรั่งเศส เข้ามาทูลถวายพระราชสาส์น ณ ประเทศสยาม ได้พรรณาถึงเรื่องราวต่างๆของชาวสยามใน “จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม” ในหัวข้อที่กล่าวถึง “ในกรุงสยามรักษาไข้กันอย่างไร” ความตอนหนึ่งว่า “ในกรุงสยามนั้นถ้าใครป่วยไข้ลงก็จะเริ่มทำให้เส้นสายยึดโดยให้ผู้มีความชำนาญในทางนี้ขึ้นไปบนร่างกายของคนไข้ แล้วใช้เท้าเหยียบๆ”⁷

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สังฆนายกคณะมิชชันโรมันคาทอลิกประจำประเทศสยาม ชื่อ ฌ็อง-บัพติสต์ ปาลเลกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) ซึ่งได้อาศัยอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลา 24 ปี (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) แล้วเดินทางกลับไปประเทศฝรั่งเศส และได้เขียนหนังสือประวัติศาสตร์ “เล่าเรื่องกรุงสยาม” ในปี พ.ศ. 2397 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) จนแล้วเสร็จและได้เดินทางกลับมาประเทศสยามอีกครั้ง ในหัวข้อ “แพทยศาสตร์” ของหนังสือ ความตอนหนึ่งว่า “ระบบการรักษาคอนไช้นั้นต่างกว่าที่กระทำกันในยุโรป เขาให้คนไข้ได้กินข้าวต้มน้ำใสๆกับปลาแห้งสักหน่อยเดียวเท่านั้น เขาให้คนไข้อาบน้ำหรืออาบน้ำวันละ 3-4 หน ผู้พยาบาลอมน้ำยาผสมรากไม้พ่นไปบนตัวคนไข้อย่างแรงเป็นฟู่ฝอย พ่นอยู่ดังนี้ตั้งเสี้ยวชั่วโมง ข้อจำเป็นอีกอย่างหนึ่งก็คือ การนวด ผู้ชำนาญการนวดจะบีบเฟ้นร่างกายทุกส่วนของคนไข้โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่แขน หน้าท้อง และต้นขา บางที่หมอกก็จะขึ้นไปเหยียบอยู่บนเท้าของคนไข้ แล้วก็เข้าไปตามร่างกาย อ้างว่าเพื่อให้เส้นสายกลับคืนเข้าที่”⁸

สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง เป็นเหตุให้กรุงศรีอยุธยาถูกเผา ตำรับตำรายาต่างๆสูญหายไปมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงปฏิสังขรณ์ “วัดโพธาราม” หรือ “วัดโพธิ์” (ซึ่งเป็นวัดเก่าตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและได้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงในสมัยกรุงธนบุรี) ใช้เวลาทั้งสิ้น 7 ปี 5 เดือน 28 วัน และพระราชทานนามว่า “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” (ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงเปลี่ยนท่ายานามวัดเป็น “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”) ทรงให้ “ชุดสระน้ำปลูกพรรณไม้ทำศาลารายห้าห้องเจ็ดห้องเก้าห้องสิบเจ็ดศาลาเขียนเรื่องพระชาฎกห้าร้อยห้าสิบพระชาติทั้งตำรายาแลฤกษ์คัตตณ ไว้เป็นทานทำกำแพงแก้วล้อมรอบนอก”² มีการจัดตั้งโรงหมอและโรงพระโอสถขึ้นด้วย ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงให้กรมหมอสิบเสาะรวบรวมตำรายาและลักษณะโรคจากพระราชกณะ ข้าราชการตลอดจนราษฎร ทรงให้หมอหลวงคัดเลือกตำรายาแล้วจดเป็นตำราหลวง ทรงตรากฎหมาย ชื่อ “กฎหมายพนักงานพระโอสถเสวย”³ ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ครั้งใหญ่ เริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2375 “ให้เป็นแหล่งเล่าเรียนความรู้ของมหาชนไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์” ทรงพระราชดำริเห็นว่า “ทุกวันนี้คัมภีร์แพทย์ต่างๆที่มีอยู่ขาดตกบกพร่องเสื่อมสูญไป มิได้เป็นเรื่องต้นเรื่องปลายอันเล่า แพทย์ผู้เฒ่าที่ชำนาญในลักษณะโรคแลสรรพคุณแห่งยานั้นก็มีน้อยลง ภายหลังยากที่กุลบุตรจักเล่าเรียนให้ชัดเจนได้ แล้วทรงพระมหากรุณาจะให้เป็นที่านูหิตประ โยชน์ แก่สมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร์ในขอบเขตสี่มาสิบไป จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสรสีหนาท ดำรัสสั่งพระยานำเรอราชแพทยา ให้เป็นผู้สิบเสาะแสวงหาตำรายาและตำราลักษณะโรคทั้งปวง ตามพระราชกณะและข้าราชการ ตลอดจนราษฎร ผู้ใดมีตำรายาดีขอให้จดสรรพคุณยานั้นๆมาถวาย เพื่อจะได้ตรวจสอบและจดลงเป็นตำราไว้ ครั้งนั้นมีผู้นำตำรายาตำราสมุญฐานและวิธีบำบัดโรคซึ่งเคยใช้เคยเห็นคุณมาถวายตามพระราชประสงค์เป็นอันมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกลงในแผ่นศิลาประดับไว้ในที่ต่างๆ” ศาสตร์ที่จารึกไว้ ได้แก่ เวชศาสตร์ เกษศาสตร์ ศาสตร์ หัตถศาสตร์ (แผนเส้น) และฤกษ์คัตตณ ได้เป็นประ โยชน์แก่ผู้สนใจในการศึกษามาแต่บัดนั้น⁹

ในปี พ.ศ. 2551 จารึกวัดโพธิ์ได้รับการขึ้นทะเบียนรับรองเป็นเอกสารมรดกความทรงจำของโลกในส่วนภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก (UNESCO) และวัดพระเชตุพนฯ ได้รับมอบประกาศนียบัตรมรดกความทรงจำแห่งโลก ในวันที่ 31 มีนาคม 2551 มรดกความทรงจำแห่งโลก (Memory of the World) เป็นมรดกเอกสารที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (Documentary Heritage) ในรูปแบบหนังสือ สิ่งตีพิมพ์ รูปภาพ ฟิล์ม สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่ต้องมีคุณค่ามากในระดับโลก สมควรพิทักษ์รักษาไว้ไม่ให้สูญสลาย เพื่อให้โลกได้ศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของความคิด การค้นพบ และผลงานของสังคมมนุษย์ ที่เป็นมรดกตกทอดจากสังคมในอดีตให้แก่สังคมปัจจุบัน เพื่อสืบสานต่อไปในอนาคต

ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

ปีที่ 1

- วิเคราะห์สมุนไพรพืชวัตถุในตำรายา
 - o รวบรวมรายชื่อสมุนไพรพืชวัตถุในตำรายา ระบุชื่อวิทยาศาสตร์และวงศ์ โดยใช้หลักการของพฤกษานุกรมวิธาน (Plant taxonomy) ซึ่งพิสูจน์เอกลักษณ์โดยใช้รูปวิธาน (Key for identification) เพื่อความถูกต้องแม่นยำ
 - o จัดประชุมเพื่อวิเคราะห์และตีความหมายของชื่อสมุนไพร
 - o ถ่ายภาพประกอบของสมุนไพรในตำรายา เพื่อใช้อ้างอิง
 - o จัดทำต้นฉบับหนังสือสมุนไพรในตำรายาวัดโพธิ์

ปีที่ 2

- รวบรวมและวิเคราะห์หัตถศาสตร์ (แผนเส้น) ในตำราศิลาจารึกวัดโพธิ์
- รวบรวมและวิเคราะห์ศาสตร์การบริหารร่างกาย (ฤกษ์ตัดตน) ในตำราศิลาจารึกวัดโพธิ์

ผลการวิจัย

หัตถศาสตร์ (แผนเส้น)

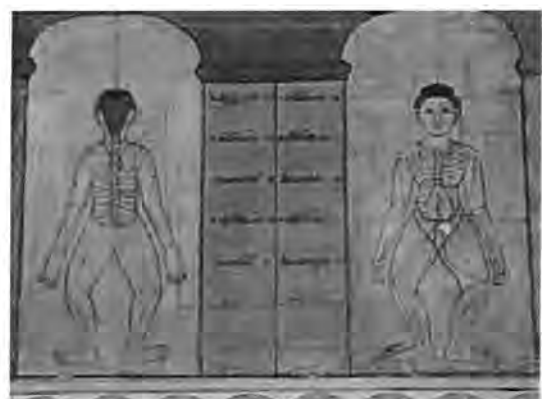
ตามหลักวิชาการแพทย์แผนไทยนั้น ร่างกายคนเราประกอบด้วย "เส้น" หรือ "เส้นเอ็น" จำนวนมาก ถึง 72,000 เส้น โดยมีเส้น (เอ็น) หลัก 10 เส้น ซึ่งสำคัญกว่าเส้นอื่นๆ เรียกว่า "เส้นสิบ" หรือ "เส้นประธานสิบ" ภายในเส้นประธานสิบเป็นทางไหลเวียนของ "เลือด" และ "ลม" ซึ่งในภาวะปกติจะแล่นไปตามเอ็น น้อย-ใหญ่ และอวัยวะต่างๆ ในร่างกายอย่างสมดุล หากมีการอุดตัน หรือขัดขวางการแล่นของลมในเส้น ประธานสิบจะทำให้เกิดความเจ็บป่วยหรือมีอาการผิดปกติต่างๆ เกิดขึ้น เช่น ปวดเมื่อย มึนงง ท้องอืดเพื่อ แพทย์แผนไทยจะบำบัดความเจ็บป่วยหรืออาการต่างๆ ด้วยการใช้ยาและ/หรือด้วยการนวดตามจุดและเส้นที่ เกี่ยวข้อง เพื่อกระตุ้นให้เลือด ลมไหลเวียนเป็นปกติ

"สิทธิการิยะ อาจารย์กล่าวว่า ใ้วามนุษย์ทั้งหลาย จะเกิดสรรพโรคต่างๆ ตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดา ครอบเกล้าจนอายุขัย อาศรัย โลกहितแลศม"³

เส้นประธานสิบเป็นเส้นที่แสดงตำแหน่งและแนวเส้นสำหรับการนวด เป็นทฤษฎีพื้นฐานของวิชา หัตถศาสตร์ว่าด้วยแผนการนวดแก้โรคต่างๆ ประกอบด้วยเส้นสำคัญ 10 เส้น คือ

1. เส้นอิทา	6. เส้นทวาริ
2. เส้นปิงคลา	7. เส้นจันทกุตัง
3. เส้นสุมนา	8. เส้นรุข่า
4. เส้นกาลธาริ	9. เส้นสุขุมัง
5. เส้นสหัสรังษิ	10. เส้นสิกขินิ

จารึก "แผนเส้น" บนหินอ่อนที่ประดับคอสองเหลี่ยมของศาลารายหน้าพระมหาเจดีย์ด้าน ทิศเหนือ ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แสดงลายเส้นรูปคนทั้งด้านหน้าและด้านหลังจำนวน 60 รูป เป็นแผนหงาย (ภาพด้านหน้า) 30 รูป และแผนคว่ำ (ภาพด้านหลัง) 30 รูปแสดงเส้นสิบและจุดกด นวดบนร่างกายแต่ละแผนบอกการจับเส้นเพื่อแก้โรคในกองสมุฏฐานต่างๆ ศิลปินจารึกแผนนวด (แผน เส้น) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามจัดเป็นตำราในการศึกษาเส้นประธานสิบและเป็นตำราสำหรับวิชา หัตถศาสตร์ว่าด้วยแผนการนวดแก้โรคต่างๆ³

ทฤษฎีการแพทย์แผนไทย (คัมภีร์ชวดาร)¹⁰ ระบุถึงสมุฏฐานของโรคว่าเกิดจาก “ธาตุทั้ง 4” หย่อน กำเริบ พิการ ซึ่ง “ธาตุลม” (วาโยธาตุ หรือวาทะธาตุ) เป็น 1 ในสมุฏฐานทั้ง 4 ที่เหลือคือ “ธาตุดิน” (ปถวีธาตุ) “ธาตุน้ำ” (อาโปธาตุ) และ “ธาตุไฟ” (เตโชธาตุ)

ธาตุลมประกอบด้วยลม 6 อย่าง รวมเรียกว่าฉกาลวาโย ได้แก่อุทซังคมาวตา (ลมพัดขึ้นเบื้องบน นับแต่ปลายเท้าถึงศีรษะ) อโรคมาวตา (ลมพัดลงเบื้องต่ำ นับแต่ศีรษะถึงปลายเท้า) กุจฉิสยาวตา (ลมพัดในท้องแต่พัดนอกลำไส้) โภฏฐุสยาวตา (ลมพัดในลำไส้และกระเพาะอาหาร) อังคมังคานุสสริวตา (ลมพัดทั่วสรีระกาย) อัสสาสะปัสสาสะวตา (ลมหายใจเข้าออก) ตามคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย ซึ่งเป็นพื้นฐานการวินิจฉัยโรคทางการแพทย์แผนไทย นั้น ธาตุลมเป็นพลังงานที่พยุงร่างกาย ช่วยให้ธาตุดินคงอยู่ได้ ธาตุน้ำเคลื่อนไหว และธาตุไฟทำงานปกติ โดยมี หทัยวตะ (ลมที่หัวใจ) สัตถกะวตะ (ลมมีพิษ) และสุมนาวตา (ลมในเส้น) เป็นธาตุพิทักษ์ (ระบบควบคุม) ถ้าลมพัดผิดปกติไปก็บังเกิดโทษต่างๆ

“แลลำดับนั้นจักสำแดงซึ่งลมอันบังเกิดโทษ ให้ถึงพินาศจิบหายไปเป็นอันมาก เหตุว่าแพทย์มิได้กำหนดเห็น แลกำหนดรู้อุปมาดุจดังบุคคลอันประมาท ในท้องพระมหาสมุทร ก็จิบหายไปเหยื่อแก่มัจฉาเป็นอันมาก แลอาจารย์จะกล่าวไปในเบื้องนำ (อุทซังคมาวตา จ อโรคมาวตา จ) อันว่าลมทั้งสอง อุทซังคมาวต พัดขึ้นเบื้องบน อโรคมาวต พัดลง ไปจนปลายเท้าเป็นเบื้องต่ำ แต่สะคือขึ้นมาจากบิสะเรียกว่าเบื้องบน แลลมทั้งสองระคนกันเข้าเมื่อใด โลหิตนั้นประดุจเดียวกันกับไฟ อันเกิด ได้วันละ ๑๐๐ หน อาการทั้ง ๓๒ ก็พิกลจากภาคที่อยู่ เตโชธาตุก็มีปรกติ จึงมีคำถามเข้ามาว่า เหตุประการใดจึงลมทั้งสองระคนกันเข้าได้ ให้โทษแก่มนุษย์ทั้งปวง? จึงกล่าวแก่ว่ามนุษย์ทั้งหลาย บริโภคอาหารมิได้เสมอ บางจำพวกมากกว่าอิม บางจำพวกคิข, เหน้, บุค, หยาบ, น้อยยิ่งนัก บางจำพวกล่วงผิดเวลา, อยากรเนื้อผู้อื่นยิ่งนัก, ๘ จำพวกนี้เป็นอาหารให้โทษให้แก่ท่านั้น บุคคลบางจำพวก (อคิสิต์ อจจณห์) ต้องร้อนแลเย็นยิ่งนัก เหตุ ดังนั้น ลมอโรคมาวต จึงพัดขึ้นไปหาลมอุทซังคมาวต บางที ลมอุทซังคมาวต พัดลงมาหาลมอโรคมาวต จึงพัดโลหิตเป็นฟอง อาการ ๓๒ จึงเคลื่อนจากที่อยู่ จึงมีกะทู้ถามแพทย์ผู้ใหญ่ว่า เกิดเหตุใด จึงเป็นไข้เยียวยากยิ่งนัก? แพทย์ผู้ใหญ่อิงวิสัยชนา ว่าอาไศรยลมอันหนึ่ง ชื่อหทัยวตะ เกิดขึ้นในน้ำเลี้ยงหัวใจ พยาธิมรณสังยุกรรมบังเกิดขณะใด ลมบังเกิดขึ้นขณะนั้น (มระณั นยิต์ ขยชีวิต์) ถ้าแลมนุษย์ผู้ใดมีความตายอันเที่ยง เป็นชีวิตขัย จนสิ้นไปแห่งชีวิตโดยแท้แล้ว เยียวารักษามีหาย ถ้าเป็นประจุบัน โทษยังมีติด ฟังให้รวมยาระงับลมในหทัยวัดดูเสียก่อน”¹⁰

ทฤษฎีการนวดแผนไทยเพื่อการรักษา เป็นการนวดตามแนวเส้นประธานสิบ กล่าวโดยสรุป เส้นประธานสิบมีจุดตั้งต้นที่บริเวณท้องรอบสะดืออยู่ลึกลงไปใต้อกสามนิ้วบริเวณท้อง ประมาณ 2 นิ้ว (2 องคุลี) เส้นแต่ละเส้นมีส่วนที่เกี่ยวข้องกัน (แนวเส้นร่วม) กระจายอยู่ทั่วร่างกายเส้นประธานสิบแต่ละเส้นมีลมแล่นอยู่ประจำเส้น โดยเส้นแต่ละเส้นแล่นไปตามแนวของตนอย่างเป็นระเบียบเส้นประธานสิบแต่ละเส้นมีคุณลักษณะเป็นเส้นประจำธาตุของร่างกาย และสัมพันธ์กับระบบอวัยวะ

ภายในร่างกาย ตามแต่ส่วนสัมพันธ์ของแต่ละเส้น เมื่อธาตุไม่สมดุล (ธาตุสมุฏฐาน) ลมแล่นไม่สะดวก ติดขัด ไม่แล่นไปตามปกติ เรียก “มานลม” ซึ่งจำแนกได้เป็น 4 อย่าง คือ

1. มานลมเกิดแต่กองลม “อุทธังคมาวาตา” ลมนี้ตั้งค้างอยู่ในท้องไม่พัดขึ้นตามปกติ แน่นหน้าอก รับประทานอาหารไม่ได้ เธอไม่ออก ผายลมไม่สะดวก อุจจาระผูก ลมนี้หนักถ้ากลับพัดให้เตโชกำเริบ จึงแน่นไปทั่วท้อง ท้องแข็งดั่งแผ่นกระดาน ทับอยู่บนเส้นอัมพาตฤกษ์ ระคนด้วยลมอุทรวาด ตั้งอยู่เหนือสะดือ 2 นิ้ว ทำให้ท้องใหญ่แข็งเต็มไปด้วยลม

2. มานลมเกิดแต่กองลม “อโรคมาวาตา” ลมนี้ตั้งอยู่ในท้องไม่พัดลงตามปกติ ให้พะอืดพะอม ท้องขึ้นเสมอ จุก แน่นไปทั่วท้อง รับประทานอาหารไม่ได้ อิ่มไปด้วยลม ผายลมไม่สะดวก ท้องผูกเป็นพรรดึก ท้องใหญ่แข็งขึ้นลอยทับเส้นอัมพาตฤกษ์ ลมนี้ตั้งอยู่ได้สะดือ 2 นิ้ว

3. มานลมเกิดแต่กองลม “กุจฉิสยาวาตา” ลมนี้พัดอยู่ในท้องระคนด้วยลมอุทรวาดให้กำเริบขึ้น ไม่พัดลงสู่ทวาร ทวารจึงไม่เปิด อุจจาระเดินไม่ปกติ ให้แน่นอืดเพื่อ ถ่ายแล้วก็สบายแต่กลับมาเป็นอีก ท้องใหญ่ขึ้น วาโยกล้าพัดเตโชธาตุให้ดับเสีย ท้องขึ้นเวลาบ่ายถึงย่ำรุ่ง หายใจไม่สะดวก คลื่นเหียน อาเจียน

4. มานลมเกิดแต่กองลม “โกฏฐาสยาวาตา” ลมนี้พัดในไส้น้อยไส้ใหญ่ เมื่อเกิดโทษระคนกับลมอุทรวาด กำเริบพัดไม่มีกำหนด ถ้าไส้พองขึ้นเต็มไปด้วยลม ให้พะอืดพะอม ถ่ายอุจจาระไม่ได้ เพราะลมไม่พัดสู่อุทวาร ทวารไม่เปิด ให้จุกเสียดแน่นท้อง สะบัดร้อนสะท้านหนาว

ธาตุลมที่ผิดปกติ นอกจากมานลมอันเกิดจากมีเหตุอื่นมาขัดการแล่นของลมเอาไว้ ยังมีเหตุจาก “ลมระคนกัน” ดังกล่าวแล้วว่า ลมอุทธังคมาวาตา คือลมพัดขึ้นเบื้องบน จากเหนือสะดือถึง ศีรษะ และลมอโรคมาวาตา คือลมพัดลงเบื้องล่าง ตั้งแต่ใต้สะดือถึงปลายเท้าลมทั้งสองนี้เมื่อระคนกัน คือลมอโรคมาวาตา พัดย้อนขึ้นไปประคณกับลมอุทธังคมาวาตา หรือลมอุทธังคมาวาตาก็กลับพัดลงมาหาลมอโรคมาวาตา เป็นเหตุให้โลหิตถูกพัดเป็นฟองและร้อนดั่งไฟ กำล้างที่โลหิตแปรไปก็เกิดแต่อาการ 32 ของร่างกาย(อาการทั้ง 32 จะผิดปกติ)ส่วนลมในทิศเบื้องต่ำ คือลมอัมพาตฤกษ์และลมอัมพาต เกิดแต่ปลายเท้าถึงเบื้องบน ลมทั้งสองนี้ เป็นที่ตั้งแห่งฐานลมทั้งหลาย เมื่อระคนกันก็ให้หวาดหวั่นไปทั่ว เพราะไปกระทบกับ ลมหทัยวาตะ คือน้ำเลี้ยงหัวใจ ให้บุคคลถึงแก่ชีวิต

อาการที่ปรากฏเมื่อลมระคนกัน ได้แก่ ให้จุกแน่น ชักมือกำ เท้างอ ดิ้นไป ให้ลิ้นกระด้างคางแข็ง ขากรรไกรแข็ง เจรจาไม่ได้ บ้างสิ้นสติ หรือลมนี้มีกำลังขับโลหิต ให้คั่งเป็นวงเป็นสีตามร่างกายหากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการทางระบบประสาท

“อันว่าลมอันมีพิษนั้นมี ๖ จำพวก เราจะกล่าวไปในเบื้องหน้า คือลมกาฬสังคสี ๑ ลมชีวหาสดม ๑ ลมมหาสดม ๑ ลมทักขินโรธ ๑ ลมตติยาวิโรธ ๑ ลมอัฐมอีน ๑ นอกจากลมหกจำพวกนี้ก็มี คือลมอินทร์นู ๑ ลมกุมภกณชยักษ์ ๑ ลมอัสมุขี ๑ ลมราทรยักษ์ ๑ ลมบาทจิตร ๑ ลมพุทธยักษ์ ๑ แล

ลมจําพวกเหล่านี้ บังเกิดแก่มนุษย์ผู้ใด มนุษย์ผู้นั้นตกเข้าอยู่ในนํ้ามือพระยามัจจุราช เยียวยาเปนอันยากนัก”¹⁰

“ลมกาฬสังคลีนัน ถ้าจับให้หน้าเขียวให้ขอบตาเขียว ลางที่จับหัวใจให้สั่น ลางที่ให้ถอนหายใจฮืดฮือ ลางที่ให้คื่นคุดตีปลา ให้ผู้คนเปนวงค่างแฉวงเหลืองวงเขียว เท่าใบพุดทราท่าแฉ้วน น้ำอ้อยกำหนด ๓ วัน”¹⁰

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นโรคเกี่ยวกับการติดเชื้อเข้ากระแสเลือด เลือดเป็นพิษ หรือโรคเลือดทำให้เลือดออกง่าย นอกจากนี้ ลมกาฬสังคลี ยังใช้เรียกโรคเกี่ยวกับตับ เช่น ตับวาย ด้วย

“ลมชีวหาสดม เมื่อแรกจับให้หาวให้เรือแลให้เหียน แลหากัน ไกรแข็งอ้าขบลงมิได้ ให้นิ่งแน้ไปมีรู้สึกปลุกมิติน กำหนด ๓ วัน ๗ วัน”¹⁰

“ลมมหาสดมจับนั้น ให้หาวนอนเปนกำลัง ให้หาวคหวั่นไหว อยู่แต่ในใจ ให้นอนนิ่งแน้ไปมีรู้สึกกายแล”¹⁰

ลมทั้งสองหากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเกี่ยวกับอาการทางสมอง หมดสติ อาจมีเส้นเลือดในสมอง แตก ตีบ ตัน

“ลมทักขิล โรคนั้น เปนไข้อันใด ๆ ก่อน ให้จับมือให้เท้า เย็น ให้จกมูมัว ห้ามมิให้วางยาผาย ให้คื่นรณขุดมิได้อยู่ เจริงามิได้ ลิ่นกระด้างคางแฉง แพทย์จะแก้ๆ ให้จงดี”¹⁰

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการทางสมองเฉียบพลัน อาจมีเส้นเลือดในสมอง แตก ตีบ ตัน

“ลมตติยวิโรธ นั้นให้มือให้เท้าเย็น เปนลูกกลิ้งอยู่ในท้อง ให้จุกร้องคังสัตว์ตอดสัตว์กัด บางทีปวดแต่แม่เท้าขึ้นมาจนถึงหัวใจ นิ่งแน้ไปคุดคังพิษงูเห่า”¹⁰

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการกล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือด

“ลมอัฐมอ้อแอนั้น เมื่อสั้มใจเหมือนสันนิบาต เมื่อจับนั้นอัฐมอ้อไปข้างหน้า อ้อแอนงอไปข้างหลัง ถ้าลั่นเสียงผะเมื่อใด ตายเมื่อนั้น”¹⁰

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการเกี่ยวกับไขสันหลังอักเสบ

“ลมอินทร์ธนู เมื่อล้มนไขเหมือนลากสาย เปนวงล้อมสะดือดำสะดือแดง สะดือเขียว สะดือเหลือง เท่างน้ำอ้อยบ แต่ชายโครงตลอดจนหน้าผาก พินันให้สู่อิ่งคหนึ่งอยู่ในใจ ให้เพื่อพก คังมีเข้าอยู่ ถ้าหญิงเปนชาย ชายเปนชวาอาการตัด”¹⁰

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการเลือดเป็นพิษ ติดเชื้อในกระแสเลือด

“ลมกุมภกษัตริย์นั้นถ้าล้มนไขลงคุดอย่างสันนิบาต เมื่อจับให้ชักมือกำชักเท่างอมได้สมปฤติ มีเรียกมีรูสมปฤติเลย กำหนด ๑๑ วัน”¹⁰

“ลมอัมมุขินั้นเปนทั้งผู้ใหญ่ทั้งเด็ก ให้คืนร่องแล้วชักแนไป มีได้สมปฤติเลย”¹⁰

ลมทั้งสองหากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการติดเชื้อไขวสูง อาจมีโรคแทรกสมองอักเสบ

“ลมราทรชย์เมื่อล้มนไขลงคุดอย่างสันนิบาตเมื่อจับให้มือกำชักเท่างอลินกระค่างคางแข็ง กำหนด ๑๑ วัน”¹⁰

“ลมบาทจิตรเมื่อล้มนไขลงคุดอย่างสันนิบาตแรกจับให้มะเมอเพื่อพกว่านั้นว่านี่ ทำอาการคุดปิสางเข้าอยู่ค่างที่ว้าสันนิบาตก็ถูกเพราะเหตุจิตรระส่ำระสายกำหนด ๑๐ วัน”¹⁰

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการที่มีไขวร่วมกับถ่าย มักเสียพวกรัธาตุ แคลเซียม โซเดียม ทำให้มีอาการทางสมอง โบราณเข้าใจว้า อันที่จริงเป็นเพราะการขาดแร่ธาตุ

“ลมพุทธชย์ให้ชักกระสับกระส่าย ให้ขบฟันเหลือคตาให้มือกำ เท่างอปาก เบี้ยวจักขุแหก แยก แข็งแยกขาหาสมปฤติมิได้ล้มนจำพวกล่านี้เยียวยากนักเปนปัจฉิมที่สุด โรค แล้วพิจารณาคุดทวารหนักทวารเบาด้ายอุนอยู่ให้แก้ค่อไป ประการหนึ่งให้คูดุ ผิว เนื้อนี้วมีคอดลงแล้วยกขึ้นคุดหาโลหิตมิได้รอยนี้วคดแล้วยกขึ้นเปนรอยเขียวชิดอาการตัดแล”¹⁰

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการทางสมองอักเสบ ติดเชื้อรุนแรง เลือดเป็นพิษ

นอกจากลมมีพิษข้างต้นแล้ว ยังมีลมที่ทำให้เกิดโทษอื่นอีก ได้แก่

- ลมปลวีกำเริบ

“ลมจำพวกหนึ่งนั้น ปลวีกำเริบ ลมพัดอาโปธาตุเปนฟอง สำแดงโทษบวมทุกสวะฐาน”¹⁰

- ลมพัดในลำไส้

“ลมจำพวกหนึ่งพัดในลำไส้ ให้เป็นลูกกลิ้งขึ้นกลิ้งลงในท้องให้จุกอก เสียคางตามชายโครง ท้วสารพวงค้ำกายแล เสียคหัวใจ”¹⁰

- ลมเข้าในลำไส้ใหญ่และลำไส้เล็ก (ลมตะคริว)

“ลมจำพวกหนึ่ง เข้าในลำไส้ใหญ่ลำไส้เล็ก มันให้ชักมือชักเท้าแข็งงอ จะเปิบเข้าก็มีได้ จะจับสิ่งอันใดๆ ก็มีได้ สมมุติเรียกว่าลมตะคริว”¹⁰

- ลมบาทาทีบ

“ขนานหนึ่งชื่อประสรวดี แก่ลมบาทาทีบ อันให้สลบทั้งลงทั้งอเจียร มีรูปร่างนิบาตสองคลอง ให้มือเขียว ให้เท้าเขียว ให้ชัก มีรูปร่างป่องให้ลงกำหนด ๓ วัน”¹⁰

- ลมพานไส้

“ลมจำพวกหนึ่งสมมุติว่าลมพานไส้ ให้อเจียรให้จุกอก ถ้าเปนไปถึงกำหนด ๘ เดือน มักเปนตัวเสียคอบุ่โครงซ่าย ให้ผอมเหลืองพอใจอยากของสดของคาว ครั้นถึง ๓ ปีจะตาย”¹⁰

- ลมสูบพิษในลำไส้

“ลมอันหนึ่งชื่อลมสูบพิษขึ้นในลำไส้ ให้เวียนหัวให้อเจียรให้จุกอก ให้ปากหวานแลเปรี้ยว ถ้าเปนแก่บุคคลผู้ใด ครั้นแก่เข้า กลายเปนตัว เข้าเสียค โครงซ่าย ครั้นแก่หนักเข้าให้ผอมเหลือง”¹⁰

- ลมตุลาราก

“ลมอันหนึ่งชื่อลมตุลาราก บังเกิดแต่คอบุ่ให้เหม็นคาว ทอเฝ้าลมแต่จะพะบ่อยๆ จะหายใจก็ขัดคอก ถ้าเกิดแก่บุคคลผู้ใดได้ ๕ เดือน เสียจักขุจึงหาย”¹⁰

- ลมกระษัยจุกอก

“ลมกระษัยจำพวกหนึ่งให้จุกอก แล้วมักกลายเปนบิดให้เกิดโลหิตแลเสมหะ ในลำไส้ นั้นร้อนประคุดตั้งใจจะขาด”¹⁰

- ลมกำเดา

“ยาสุลมกำเดาขึ้นให้วิ่งเวียน ให้จักขุลายจักขุมืด จักขุฝ้าแลขาว ให้สีสะหนักขุนแลเจ็บจักขุ โทษลมระคนกำเดา”¹⁰

- ลมผูกธาตุ

“ลมหนึ่งผูกธาตุให้เป็นพรรคิก ครั้นนานไปก็กลายเปน เสมหะกลัดเข้า ให้ผอมแห้งกายเหลือง ครั้นนานต่อ ไปอีกก็กลายเปนหอบ เปนไอ กินเข้ากินนมมิได้ อาไปธาตุเปนกำลังให้บวม แพทย์มีรูปร่างเปนริศดวง”¹⁰

- ลมकुละมะ หมายถึงโรคลมที่อยู่ในช่องท้องหรือทรวงอก มีลักษณะเป็นก้อน เป็นเถา เป็นคาน (คุดู มาจาก คุลา แปลว่า ก้อน ฝี หรือฝืน) มี 10 ประการ¹¹ คือ

“(๑) อันว่าลมก้อน, คาลู้ตั้งอยู่เบื้องขวา มีนาก็เป็นที่สุดชื่อว่าทักษิณะคุละมะ”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการไส้ติ่งอักเสบ

“(๒) อันว่าลมก้อน, คาลู้ตั้งอยู่เบื้องซ้าย มีนาก็เป็นที่สุดชื่อว่าวามะคุละมะ”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการลำไส้อักเสบ มะเร็งลำไส้

ใหญ่

“(๓) อันว่าลมก้อน, คาลู้ตั้งอยู่ในเบื้องตำแหน่งนาก็ชื่อว่ากุปะคุละมะ”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการเกี่ยวกับกระเพาะปัสสาวะ

มดลูก ต่อมลูกหมาก

“(๔) อันว่าลมก้อน, คาลู้ตั้งอยู่เบื้องบนแห่งนาก็ชื่อว่าโลหะคุละมะ”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการโรคกระเพาะอาหารอักเสบ

“(๕) อันว่าลมก้อน, คาลู้ตั้งอยู่ในอุระประเทศพึงรู้ว่าชื่อเสลสะมะคุละมะ”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการเกี่ยวกับโรคปอด โรคทาง

ทรวงอก

“(๖) อันว่าลมก้อน, คาลู้ตั้งอยู่ในไส้มีนาก็เป็นเบื้องต่ำ มีเสมหะกระจายออกเป็นอันมากชื่อว่ากฤตะคุละมะ”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการไข้ไทฟอยด์

“(๗) อันว่าลมก้อน, คาลู้ตั้งอยู่ในอุระมีดีซิมอยู่เป็นอันมากชื่อว่าปิตตะคุละมะ”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการเกี่ยวกับตับ ท่อน้ำดี

“(๘) อันว่าลมก้อน, คาลู้ตั้งอยู่น่าขามีโลหิตแตกออกมาชื่อว่ารัคตะคุละมะ”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการเกี่ยวกับต่อมน้ำเหลืองที่ขา

หนีบ

“(๙) อันว่าลมก้อน, คาลู้ชื่อว่าทัษฐะคุละมะตั้งแอบก้อนลมวามะคุละมะอยู่”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการเกี่ยวกับรังไข่ ปีกมดลูก ไส้

เลื่อน มะเร็งลำไส้

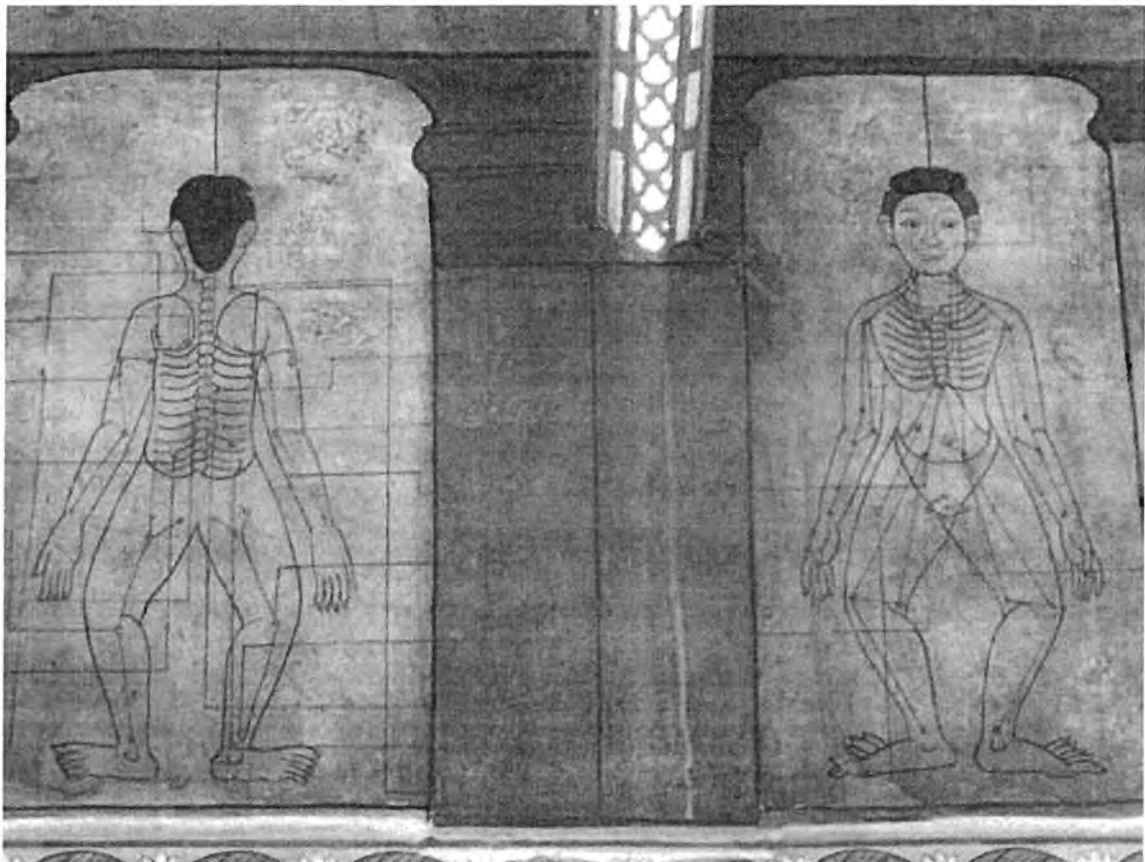
“(๑๐) อันว่าลมก้อน, คาลู้ชื่อว่าปะระวะตะคุละมะตั้งแอบก้อนลมทักษิณะคุละมะอยู่”¹¹

หากเทียบกับอาการทางการแพทย์แผนปัจจุบัน อาจเป็นอาการเกี่ยวกับรังไข่ ปีกมดลูก ไส้

เลื่อน มะเร็งลำไส้

“อันว่าลมก้อน, ดาลู, เถอันใด อันตั้งอยู่ในอกและตั้งอยู่บนยอดไส้เกี่ยวผ่านลงไปอยู่ใน
นาภีนั้น ตั้งอยู่ได้เดือนหนึ่งแพทยจารย์อย่าพึงรักษาเลย อันว่าลมก้อน, ดาลู, เถอันอื่นนอกกว่าลม
๑๐ ประการนี้ แพทย์จะเยียวยารักษาภัย”¹¹

การรักษาโรคตามศาสตร์การแพทย์แผนไทย ใช้การนวดจุดต่างๆตามแนวเส้นประธานสิบ
เพื่อให้เลือดลมเดินดีขึ้นร่วมกับการรักษาด้วยยาตำรับ

ทฤษฎีเส้นประธานสิบ^{12,13}

ชื่อเส้น	ทางเดินของเส้น	ความในตำราโรคนิทานคำฉันท์ ๑๑	
1. เส้นอิทา	เริ่มตั้งแต่กึ่งกลางท้องใต้สะดือ ตกลงไป 2 นิ้ว (2 องคุลี) พาดมาที่หัวหน้าแล้วลงมาคันทา แล้วเลี้ยวตลอดไปตามบริเวณหน้าของสันหลังแนบไปกับกระดูก แล้วเลี้ยวตลอดมาบริเวณจมูกด้านซ้าย มีลมประจำเส้นที่เรียกว่า ลมจินตะกาลา	"เกิดเป็นเส้นอิทา เส้นนี้วิถีผ่าน เล่นตลอดคันทา แนบกระดูกสันหลังราว แล้วเกี่ยวเลี้ยวตลอดลง ประจำลมสติคยเสถียร	ให้ศีลนากันรับราญ แต่นากัพาดหัวหน้า เลี้ยวตลอดคันทาหลังกล่าว ผ่านขึ้นไปจนสุดเศียร นาศิกตรงซ้ายจำเนียร จินตะกาลาทูกราตรี"
2. เส้นปิงคลา	มีแนวกำเนิดเหมือนเส้นอิทา แต่กลับข้างกัน โดยเริ่มจากบริเวณท้อง ผ่านหัวหน้าลงไปคันทา ขว้อ้อมไปท้อง แนบแนวกระดูกสันหลังด้านขวาขึ้นไปคิระหะอ้อมวงลงมาจมูกด้านขวามีลมประจำเส้นที่เรียกว่า ลมสุริยะกาลา	"จะขยอ้งคสองวิถี ปิงคะลาทิมายาว จากครรภาขาไป เลี้ยวตลอดคสองหลัง ประจำลมสุริยะกาลา ปิงคะลามือวิกล ปวดเศียรรับสุริยัน	เส้นปิงคลาเบื้องขวาไป กล่าวคิงเส้นอิทาใช้ เล่นลงในหัวหน้าขา สุดศรีสังงนาศา ซีกข้างขวาเป็นสำคัญ หน้าตาตนแดงขึ้นพลัน แต่อุไทยไปจนเที่ยง"
3. เส้นสุมนา	กำเนิดตรงกลางท้อง ตรงขึ้นไปถึงขั้วหัวใจ แนบคอหอยจนวรรณตลอดค ลิ้น มีลมประจำเส้นที่เรียกว่า ลมชีวหาสคม	"ที่อยู่สุมนานัน เล่นเลขตรงขึ้นไป แนบคอหอยวิถี สุมนามือวิการ จับลิ้นไม่พรอดเปน	ตรงกลางสุญณะนากิ ขั้วหัวใจอุระนี้ ตลอดลิ้นสิ้นทุกเส้น พาดก่อโทษให้ต้องเข็ญ เรียกชื่อว่าชีวหาสคม"
4. เส้นกาลทารี	เส้นกาลทารีเล่นออกจากท้องแตกเป็น 4 แขนง โดย สองเส้นผ่านขึ้นไปตามซี่โครงสุดท้ายข้างและเส้น ร้อยขึ้นไปต๊ะบักในทั้งซ้ายและขวา เล่นขึ้นไปกำคันทันคอ ตลอดเศียรเวียนลงมา ทวนไปบรรจบหลังแขนทั้งสอง ออกไปที่ข้อมือ แตกเป็น 5 แฉกตามนิ้ว ส่วนอีกสองเส้นเล่นไปข้างล่างตามหน้าขา 2 ข้าง วางลงไปหน้าแข้ง หยุดที่ข้อเท้า แตกออกเป็น 5 แขนงตามนิ้วเท้าทั้ง 2 ข้างมีลมประจำเส้นที่เรียกว่า ลมหัตถังมิหรือลมสันนิบาต	"กล่าวกลับลำดับขยา อาจารย์ท่านพรธนา กลับแตกแยกเปนสี่ ตามโครงสุดข้างละเส้น ทั้งซ้ายขวาตามนิสัย ตลอดเศียรเวียนกระหลบ โดยหลังแขนทั้งสองนั้น แตกแยกเปนห้าแฉก สองข้างทุกนิ้วมือ สองเส้นเบื่องไค้นั้น ตามหน้าขาสองข้าง หยุดพอเพียงข้อเท้า เอ็นหนึ่งทั้งห้ามัน	ในเส้นเอ็นชื่อทารี เล่นออกมาแต่นาพิ สองเส้นนี้ผ่านขึ้นไป ร้อยขึ้นเปนสับกใน เล่นขึ้นไปกำคันทัน เล่นทวนทบจรจัก ออกไปงันที่ข้อมือ ตามแนวนิ้วให้ยึดถือ ให้ยึดถือทำต่างๆ เล่นผกผันลงเบื่องล่าง วางลงไปหน้าแข้งพลัน แตกออกเหล่าละห้าอัน ทั้งสองข้างคิงกล่าวมา"

ชื่อเส้น	ทางเดินของเส้น	ความในตำราโรคนิทานคำฉันท์ ๑๑	
5. เส้นสหัสสังขี	เส้นนี้ออกจากท้องด้านซ้ายแล่นลงไปที่ต้นขาตลอดลงไปฝ่าเท้า แล่นผ่านนิ้วเท้าบริเวณต้นนิ้วทั้ง 5 แล้วย้อนขึ้นไปทางซ้าย แล้วแล่นทอดเต้านมซ้ายเข้าประชิดแนวคอ ข้ามคอ ลอดขากรรไกร ไปสุดตาซ้าย เรียกว่า เส้นรากตา ซ้ายมีลมประจำเส้นที่เรียกว่า ลมอัครคณิวาดคุณหรือลมจักษุนิวาด	“หนึ่งสหัสสังขีอื่น ในอุทรข้างซ้ายหมาย ตลอดลงฝ่าเท้าแล้ว ต้นนิ้วสันทั้งห้า ตลอดทอดเต้านมซ้าย ลอดขากัน ไกลพลัน บังคับให้กลับกรอก ประจำตาข้างซ้ายหนา มักเป็นลมจักษุนิวาด เจ็บกระบอกจักษุผืน	อันเส้นนี้ท่านพิปราย แล่นลงไปโดยต้นขา แล่นผ่านเอานิ้วบาทา ย้อนขึ้นมาข้างซ้ายพลัน แล่นคั่นผายข้างค่อนั้น สุดเส้นนั้นเป็นรากตา กลับลิ้มออกเป็นธรรมชาติ เมื่อวิกากำรับนั้น แลอัครคณิวาดคุณพลัน ย่อมวิงเวียนบ่อลิ้มแล”
6. เส้นทวารี	มีชื่อเรียกอีก 2 ชื่อ คือ ทวารกะตา และ ทวาระจันทร เส้นนี้ออกจากท้องด้านขวาแล่นลงไปต้นขาตลอดลงไปฝ่าเท้า แล่นผ่านนิ้วเท้าบริเวณต้นนิ้วทั้ง 5 แล้วย้อนขึ้นไปทางขวา แล้วแล่นทอดเต้านมขวาเข้าประชิดแนวคอ ข้ามคอ ลอดขากรรไกร ไปสุดตาขวา เรียกว่า เส้นรากตาขวา มีลมประจำที่เรียกว่า ลมทิพจักษุ	“หนึ่งเส้นทวารกะตา ทวารีกำหนดหมาย เส้นนี้มีนามสาม วิถีดำเนินนั้น แล่นออกแต่นาก็ ตามแนวแห่งขาขวา ตลอดนิ้วทั้งห้านิ้ว หน้าขาขึ้นไปเอา ขึ้นคางแก่นตลอดเข้า เป็นรากจักษุสม เป็นเส้นจักษุขวา เป็นลมไม่ลิ้มแล	บางตำรากล่าวพิปราย บางธิบายทวาระจันทร ตามผู้แพทย์เคยสำคัญ เส้นเดียวกันอย่างกิงขา ข้างขวานี้แล่นลงมา คู่หน้าแข้งจนฝ่าเท้า พริ้วกลับขึ้นตามแข้งเข้า ชายโครงสุดจนเต้านม เอาถูกตาโดยนิยม ให้กรอกกลับหลังลิ้มแล ครั้นวิกามักปรวนแปร ให้วิงเวียนพันกำลึง”
7. เส้นจันทฐสัง	เส้นจันทฐสัง มีชื่อเรียกอีก 3 ชื่อ คือ อรุณภูสาวังและ สัมปะสาโท กำเนิดเส้นคือ แล่นจากท้องขึ้นไปตามราวมซ้าย ไปจรดที่หูซ้าย	“หนึ่งเส้นชื่ออรุณ สัมปะสาโสนามปรา เส้นนี้แล่นออกมา ขึ้นไปไม่ขัดขวาง ไปเนาเอาข้างซ้าย เป็นโรคโศคประสาทหมาย	ภูสาวังนั้นกัว่า กฐิชื่อว่าป็นสามอย่าง แต่นาภีวิถีทาง ตามราวมเบื้องซ้ายหมาย หมายหูซ้ายคังธิบาย คังบรรยายคณินี่มา”
8. เส้นรุทัง	เส้นรุทังมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งคือ สุขุมอุสะมา แนวของเส้นเหมือนกับเส้นจันทฐสัง แตกต่างกันที่เป็นเส้นซึ่งอยู่ทางซีกขวาของร่างกาย	“หนึ่งโศคเส้นชื่อสุ ออกจากนาภีแผ่ ขึ้นไปราวคอคาง เป็นโรคโศคประสาทหนา	ชุมอุสะมานานกรแท้ ขึ้นไปจับราวมขวา วางไปเอาหูขวา เมื่อวิกาพระอาหาร”

ชื่อเส้น	ทางเดินของเส้น	ความในตำราโรคนิทานคำฉันท์ ๑๑	
9. เส้นสิจินี	เส้นสิจินี มีชื่อเรียกอีก 2 ชื่อว่า รัตลินีหรือ สัจฉินีมิจุดกำเนิดจาก ท้อง ลง ไปยัง ท้องน้อยและ อวัยวะเพศ	"หนึ่งเส้นอันชื่อว่า สังคินีก็บรรยาย เส้นนี้เส้นออกมา ตลอดตรงไม่เข้คขาม วิบัติโทษต่างๆ ขัดเบาอ่ประจักษ์ ปัสสาวะให้ค่นขุ่น เจ็บหน้าบ่ออุคหย่อน	รัตลินีหนานามพิปราย เส้นเดียวหมายมีสองนาม แต่なきก็ได้สูญงาม เปลลิ่งกะชาติมุดม๊ก เสียดสีข้างเปนพันน๊ก ไมโชนเชียวตั้งแต่ก่อน น๊กเบาคลุ่นแลรุ่มร้อน เพราะโทษเส้นวิกาโร"
10. เส้นสุขุมัง	เส้นสุขุมัง มีชื่อเรียกอีกชื่อว่า กังขุมแล่นจากท้อง กระหวัดรอบ ทวาร มีหน้าที่บีบรัดให้อูจาระถูก ขับถ่ายออกมา	"หนึ่งเส้นกังขุมัน กระหวัดรอบทวารมี สำหรับรูดกุดเผย กังขุมักอวิการ	แล่นจรจลจากนากี คุดม๊กกะพนกงาน บ่อละเลยทีวาวาน เพราะอาหาร โอชะมัน"

เส้นประธานสิบมีความสำคัญยิ่งในทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ด้วยเป็นที่รวมของธาตุทั้งสี่ ตัวเส้นเอ็นใหญ่ทั้งสิบเส้นเป็นธาตุดิน ในเส้นมีเลือดเป็นธาตุน้ำ เส้นประธานสิบพิเศษกว่าเส้นเอ็นใหญ่น้อย อื่นๆเนื่องเพราะมีพลังลมแล่นอยู่เป็นธาตุลม การแล่นของเส้นประธานสิบจะกระหวัดไปตามอวัยวะต่างๆทั่วร่างกาย พลังลมในหัวใจ ลมในเส้น ทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้เป็นปกติคือธาตุไฟ

หากเทียบกับระบบการทำงานของอวัยวะตามศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน การทำงานของธาตุลมแสดงถึงความมีชีวิตเด่นชัดกว่าธาตุใดๆ นั่นคือ การหายใจและการเต้นของหัวใจ ขณะเดียวกันธาตุลมก็เกี่ยวข้องกับการทำงานของระบบที่เคลื่อนไหวทั่วร่างกายทั้ง 3 ระบบ ได้แก่ ระบบประสาท ระบบไหลเวียนเลือด และระบบกล้ามเนื้อ

กล้ามเนื้อจัดอยู่ในธาตุดิน จำพวกเส้น ลมในเส้นทำให้มีการเคลื่อนไหวได้ ธาตุลมอาจหมายถึง พลังประสาทสั่งการเคลื่อนไหวจากสมองส่งมาตามไขสันหลังและเส้นประสาทสู่กล้ามเนื้อ (อโรคมาวาตา - ลมพัดลงเบื้องต่ำ) ถ้าพลังประสาทนี้ขัดข้องในส่วนใด ก็จะทำให้เป็นอัมพาตกล้ามเนื้อไม่สามารถเคลื่อนไหวได้

ในปัจจุบันยังไม่สามารถสรุปได้ว่าเส้นประธานสิบตรงกับเส้นเลือด เส้นประสาทหรือกล้ามเนื้อใด แต่การนวดรักษาเป็นที่ยอมรับว่าเป็นการแพทย์ทางเลือกหนึ่ง นอกจากนี้การแพทย์แผนตะวันตกเองก็ยอมรับว่าร่างกายมีจุดกดเจ็บ หรือ **Trigger point** เป็นจุดที่ซ่อนอยู่ในกล้ามเนื้อและเยื่อพังผืด เป็นกล้ามเนื้อที่หดเกร็งจนเป็นก้อนขนาดเล็ก เลือดและออกซิเจนไม่สามารถไปหล่อเลี้ยงบริเวณนั้นได้ ถ้าปล่อยไว้นานๆ Trigger point มีขนาดใหญ่ขึ้น อาจกดทับเส้นประสาทหรือขัดขวางการไหลเวียนของเลือด ส่งผลกระทบไปสู่อาการไม่สบายของอวัยวะอื่นนอกเหนือไปจากบริเวณ

Trigger point นั้นได้ **Trigger point therapy** เป็นการนวด กดจุด กล้ามเนื้อบริเวณเหนือ Trigger point เพื่อให้ Trigger point คลายตัว เลือดและออกซิเจนไหลเวียนได้สะดวก อาการปวดก็จะหาย¹⁴

ทฤษฎีการแพทย์แผนจีนใช้การรักษาโดยการฝังเข็ม เพื่อปรับสมดุลพลังงานหรือปรับชีพจร (Energy meridians หรือ Chi (Qi) meridians) ซึ่งหลักของแพทย์แผนจีนนั้น เส้นเมอริเดียนที่สำคัญมีอยู่ 12 เส้น¹⁵ คือ

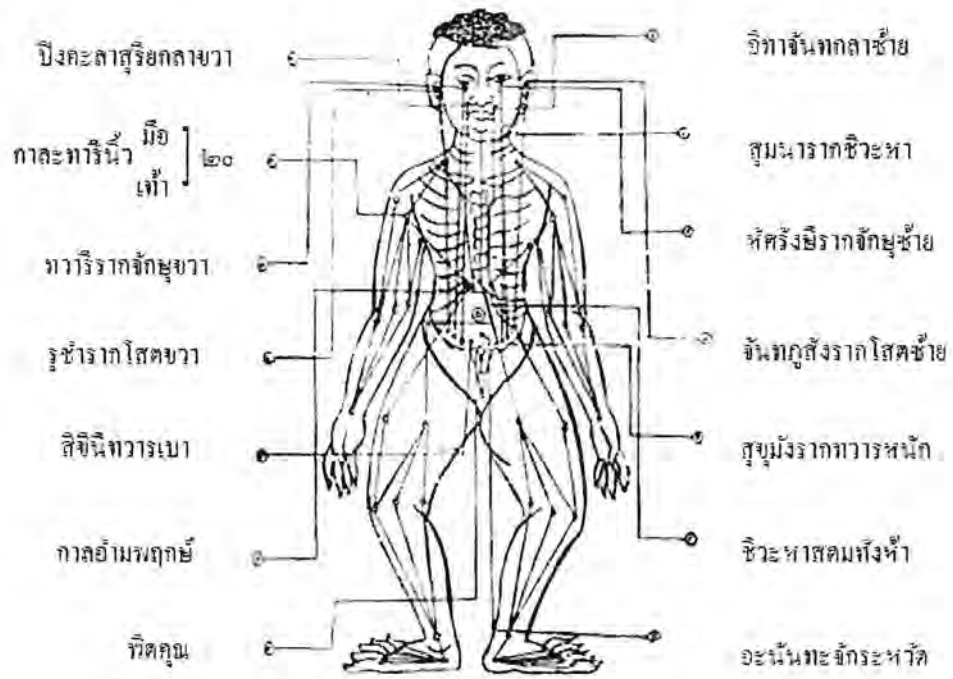
1. Lung Meridian	7. Bladder Meridian
2. Large Intestine Meridian	8. Kidney Meridian
3. Stomach Meridian	9. Pericardium/Circulation-Sex
4. Spleen Meridian	10. Thyroid Meridian
5. Heart Meridian	11. Gall Bladder Meridian
6. Small Intestine Meridian	12. Liver Meridian

แพทย์จะจับชีพจร (แฉะ) เพื่อตรวจวินิจฉัยโรค หากพบความผิดปกติในระบบใด ก็ฝังเข็มตรงตำแหน่งจุดตามแนวเส้นเมอริเดียน

ในปัจจุบันการแพทย์แผนตะวันตกยอมรับว่า การกดจุดฝังเข็มมีผลช่วยกระตุ้นการไหลเวียนของเลือด ผ่อนคลายกล้ามเนื้อ ระวังความเจ็บปวด เนื่องจากมีผลต่อการควบคุมการหลั่งสารสื่อประสาทเช่น Endorphin, Serotonin, Norepinephrine, acetylcholine เป็นต้น องค์การอนามัยโลกรับรองการฝังเข็มเพื่อรักษาโรคใน 5 กลุ่ม¹⁶ ได้แก่

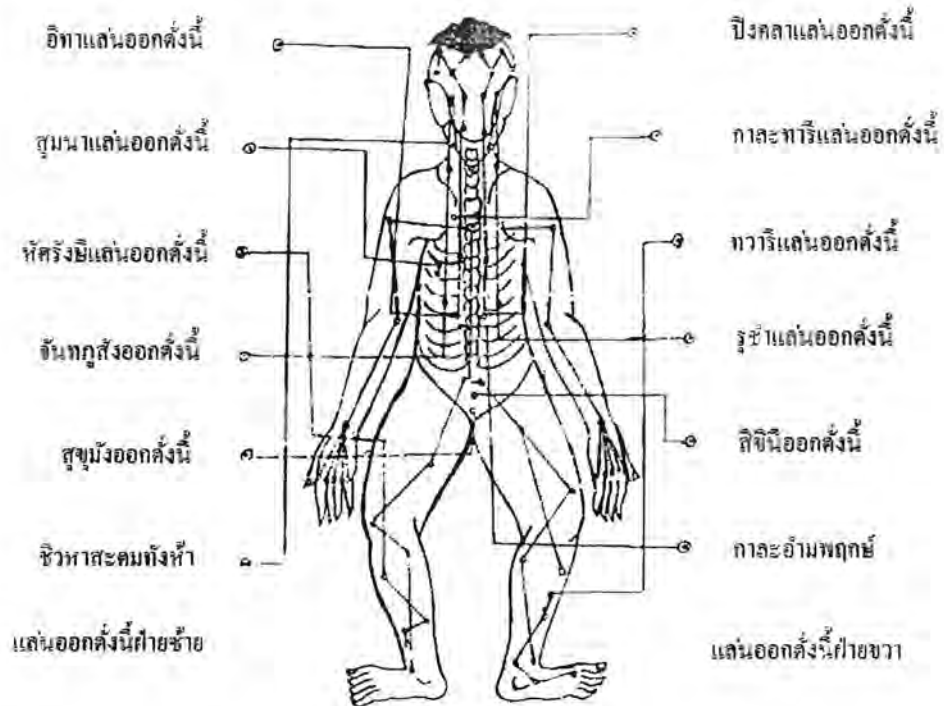
1. รักษาอาการปวดต่างๆ เช่น ไมเกรน ตึงเครียด ปวดหลัง ปวดหัว เป็นต้น
2. กลุ่มโรคเกี่ยวกับเส้นประสาท เช่น อัมพฤกษ์ อัมพาต กระดูกทับเส้น เป็นต้น
3. โรคเกี่ยวกับกล้ามเนื้อและกระดูก เช่น ข้อเสื่อม ปวดกล้ามเนื้อเรื้อรัง (Myofascial Pain)
4. ภูมิคุ้มกันทำลายตนเอง autoimmune disease เช่น โรค SLE และ รูมาตอยด์
5. โรคเรื้อรังอื่นๆ เช่น อาการทางร่างกายที่เกิดจากจิตใจ ได้แก่ นอนไม่หลับ ใจเต้น ใจสั่น อาหารไม่ย่อย และอาการอ่อนเพลียโดยไม่ทราบสาเหตุ

ณ ปัจจุบัน ยังไม่มีข้อสรุปสำหรับความหมายของเส้นเมอริเดียนในทางกายวิภาคศาสตร์หรือ สรีรศาสตร์ทางการแพทย์แผนตะวันตก สมมุติฐานหนึ่งคือ การฝังเข็มตามแนวเส้นเมอริเดียนมีผลต่อสัญญาณไฟฟ้าในร่างกาย¹⁷ ซึ่งระบบประสาทของร่างกายนั้นทำงานผ่านสัญญาณไฟฟ้าภายในเส้นประสาท และสารสื่อประสาทระหว่างปมประสาท อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีการแพทย์ดั้งเดิมให้ความสำคัญกับ “พลังชีวิต” ที่ไหลเวียนภายในร่างกายมนุษย์ และใช้ศาสตร์แห่งการนวดกดเส้น เพื่อกระตุ้นการไหลเวียนของพลังงานเพื่อบำบัดรักษาอาการป่วย

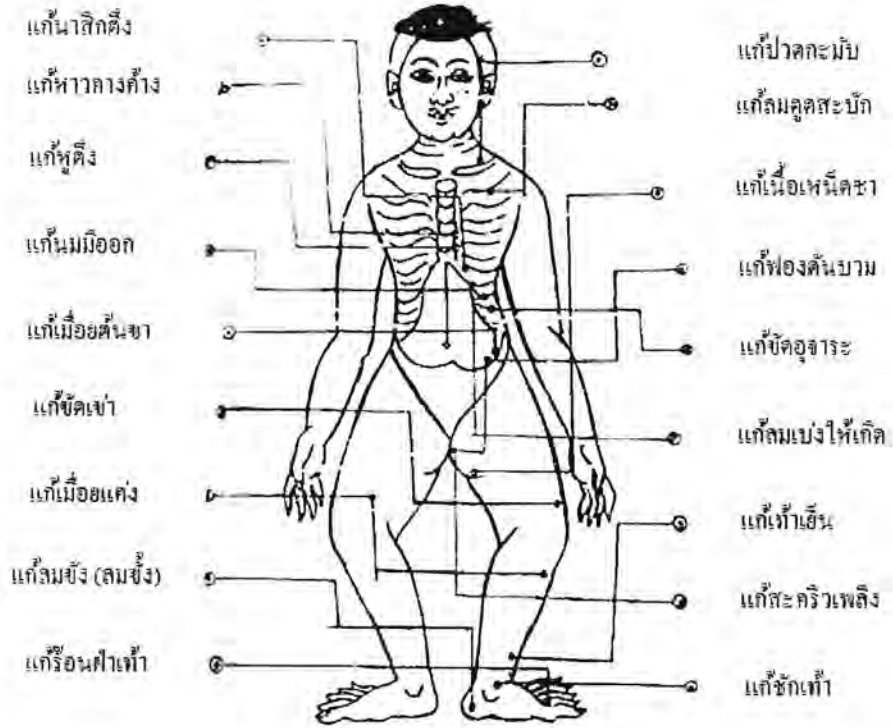
รูปที่ ๑ เส้นทั้งสิบ

ลักษณะแผนหงายรูปนี้ บอกกำหนดเส้นทั้ง ๑๐ อันเป็นประธานแก่เส้นทั้งหลาย

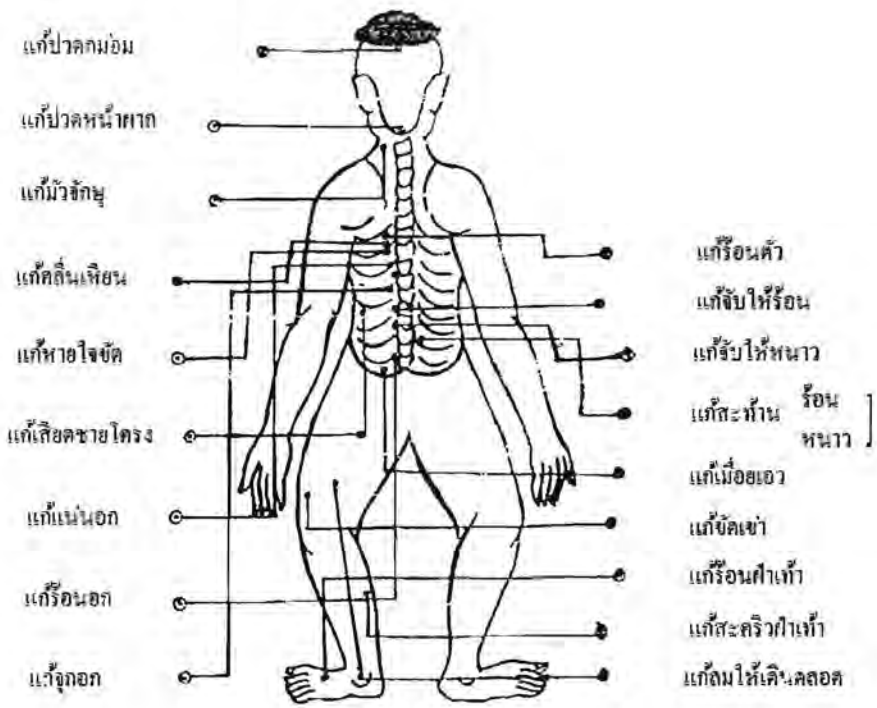

รูปที่ ๒ เส้นทั้งสิบ

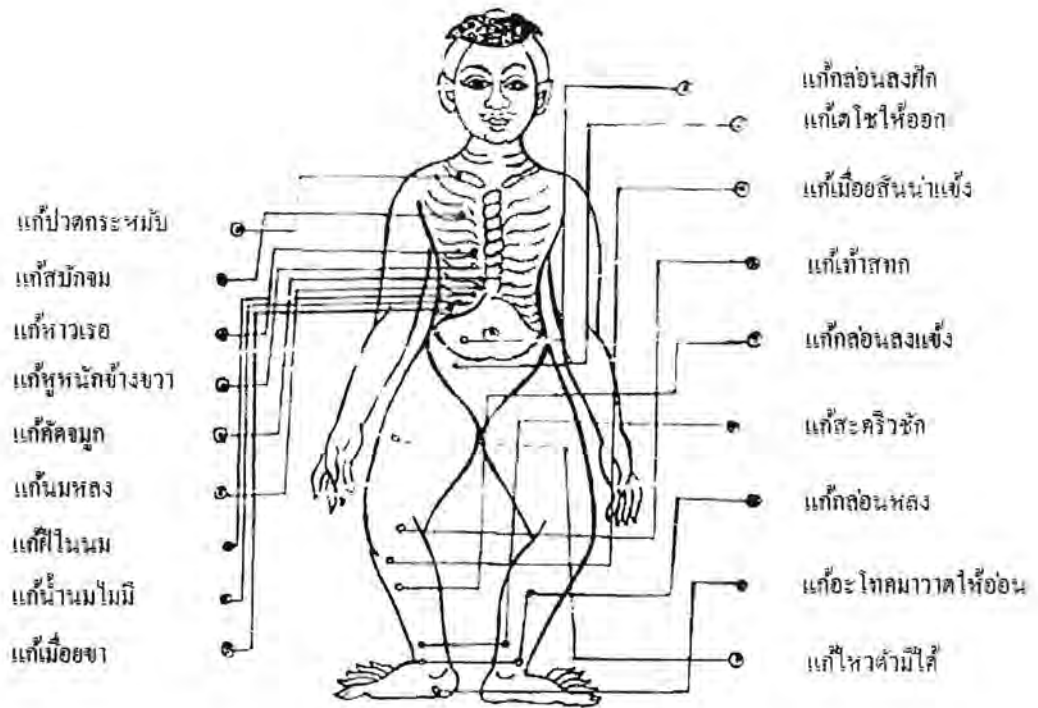
ลักษณะแผนคว่ำรูปนี้ บอกเส้นทั้ง ๑๐ ฝ่ายหลังออกเป็นประธานแก่เส้นทั้งหลาย

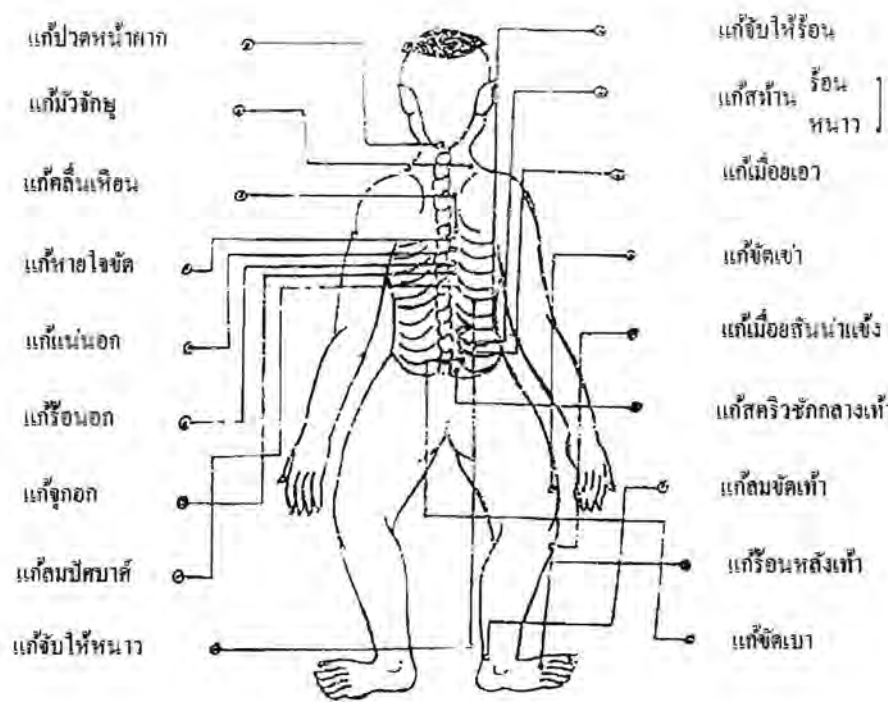
รูปที่ ๓ ลักษณะแผนหงายบอกเส้นอิทาฝ่ายซ้าย

รูปที่ ๔ ลักษณะแผนคว่ำบอกเส้นอิทาฝ่ายซ้าย

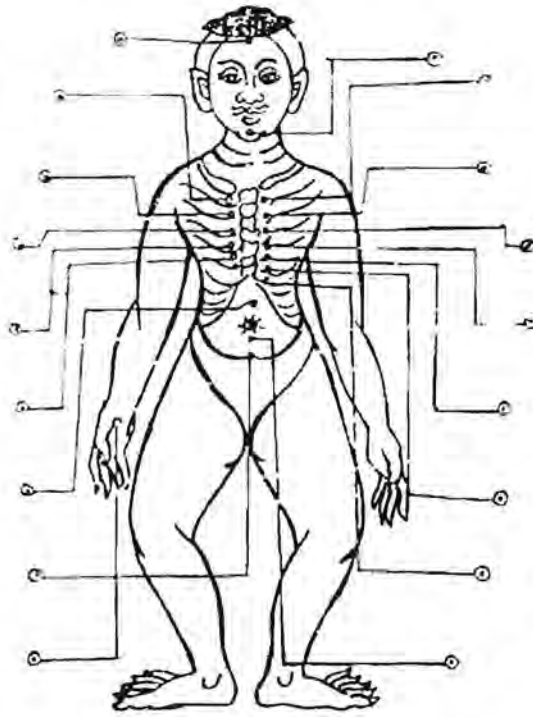

รูปที่ ๕ ลักษณะแผนหางายบอกเส้นปิงคลาฝ่ายขวา

รูปที่ ๖ ลักษณะแผนคว่าบอกเส้นปิงคลาฝ่ายขวา

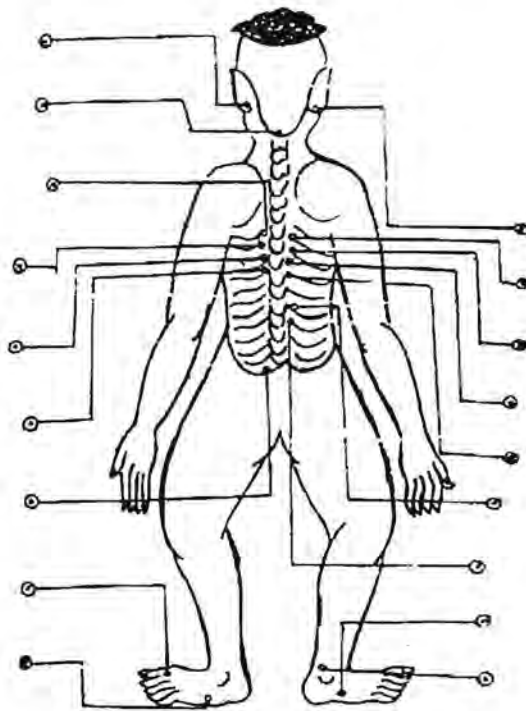
แก้วเชื่อมมีน
 แก้วจืดระระสำระสาย
 แก้วเค็ลิมคั้ง
 แก้วสะอั้นลมปะทะ
 แก้วสะเมอเกอวก
 แก้วมือแลเท้าเพลย
 แก้วนอนมีหลับ
 แก้วลมจืดคุด
 แก้วลมมะหาสนุก

แก้วชาหาคคม
 แก้วอาหารไมมีริศ
 แก้วหวานปาก
 แก้วขมปาก
 แก้วเคมปากเลือกปาก
 แก้วล้นแขงกระด้าง
 แก้วล้นใหญ่ทับปาก
 แก้วล้นหดยคิมออก
 แก้วสุมนันตี

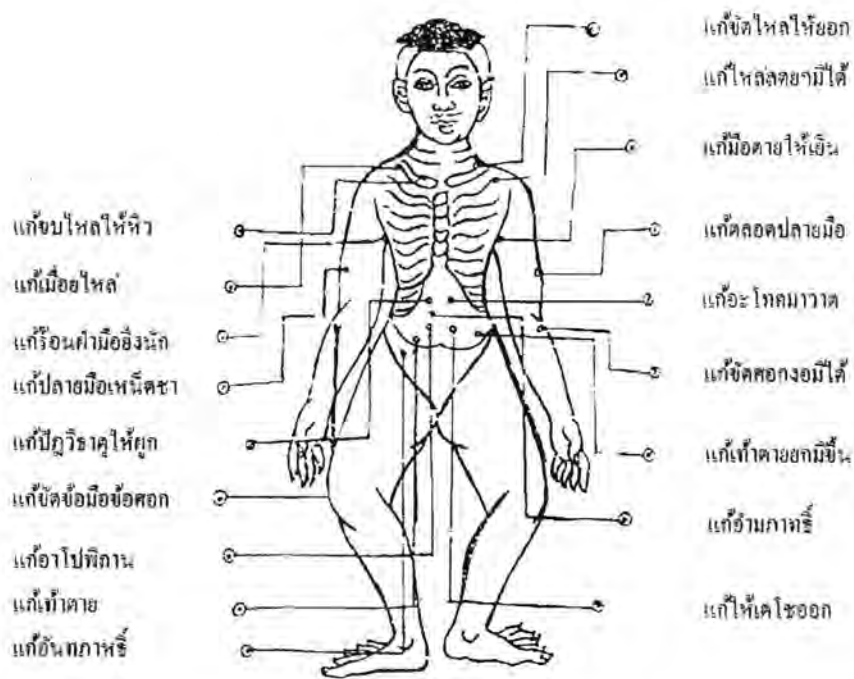
รูปที่๑ลักษณะแผนหงายบอกเส้นสุมนา

แก้วลมหัตคม
 แก้วเชื่อมมีน
 แก้วสวิงสาย
 แก้วหัวใจให้ขี้ค
 แก้วใจลอย
 แก้วนอนมีหลับ
 แก้วลมมะหาสนุก
 แก้วบาทลักษ
 แก้วบาทยักษ

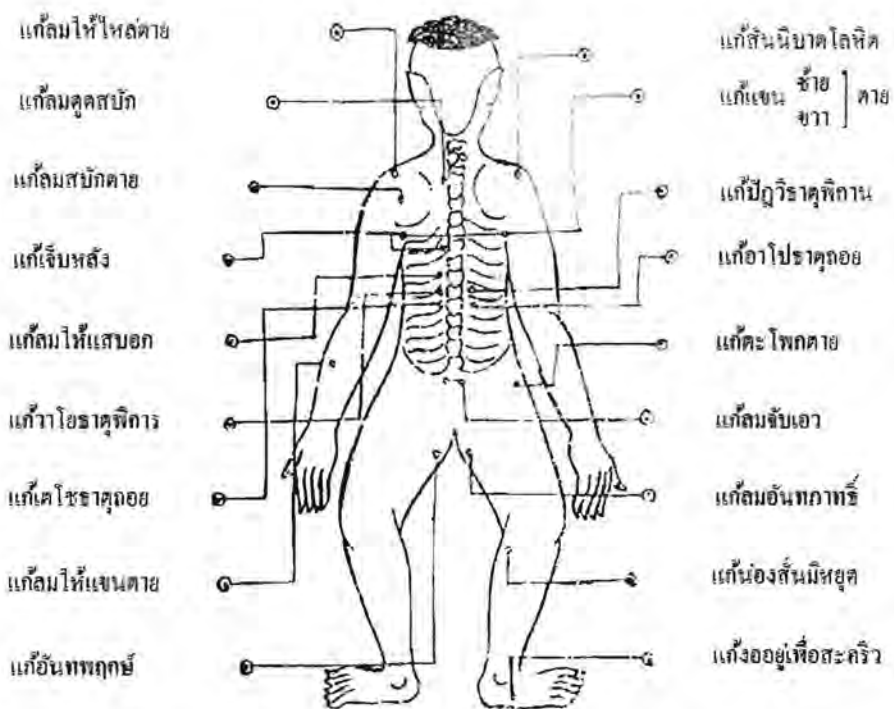

แก้วมะหาคคม
 แก้วลมให้ทิว
 แก้วลมกะทบใจ
 แก้วละหายใจ
 แก้วน้ำเขละโส
 แก้วล้นเขียน
 แก้วรากเพื่อพิศ
 แก้วบาทจักร
 แก้วราโหจืด

รูปที่๒ลักษณะแผนคว่ำบอกเส้นสุมนา

รูปที่ ๕ ลักษณะแผนหงายบอกเส้นกาลทวาร

รูปที่ ๑๐ ลักษณะแผนคว่ำบอกเส้นกาลทวาร

แก้ปั้งมีพิษข้างขวา

แก้ลมชักฟูาง

แก้ลมเส้นชักมึนขี้:

แก้ลมเสบชักมึ

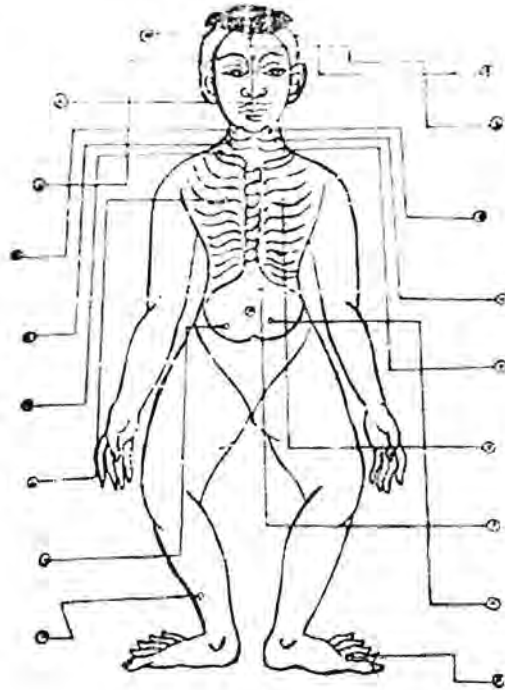
แก้ลมเคื่องชักมึ

แก้ลมเขมร: ชักมึ

แก้ลมเกิดเดดับ

แก้ลมมิไ่หันอนหลับ

แก้ลมขึ้นชักมึเพื่อกลอน

แก้ลมทิวชักมึแห้ง

แก้ลมปั้งมีพิษข้างซ้าย

แก้ลมปากหว่างคิ้ว

แก้ลมปากหลังชักมึ

แก้ลมชักมึแดง

แก้ลมเกิดแคปอด

แก้ลมรราวตา

แก้ชักมึเพื่อเดโช

แก้ลมในชักมึเพื่อซ่า

รูปที่ ๑๑ ลักษณะแผนหงายบอกเส้นห้สร้างสี่ชักมึซ้าย/ ทวารี่ชักมึขวา

แก้ลมทำไ่ให้น้ำชักมึไหล

แก้ลมไ่ให้เสบชักมึ

แก้ลมไ่ให้ชักมึวิ่ง

แก้ลมชักมึเป็นกึ่งอึ่ง

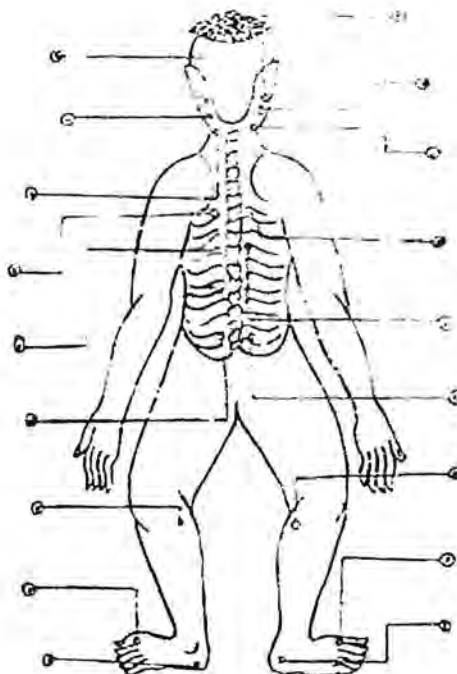
แก้ลมเบื่องค้ำกำเรีบ

แก้ลมนอนมิหลับ

แก้ลมกระทำไ่หลับ

แก้ลมไ่ให้เสียวชักมึ

แก้ลมขึ้นชักมึเพื่อกลอน

แก้ลมเคื่องชักมึ

แก้ลมไ่ให้เสบชักมึ

แก้ลมไ่ให้เวียนชักมึ

แก้ลมชักมึเป็นกึ่งอึ่ง

แก้ลมไ่ให้ชักมึพราว

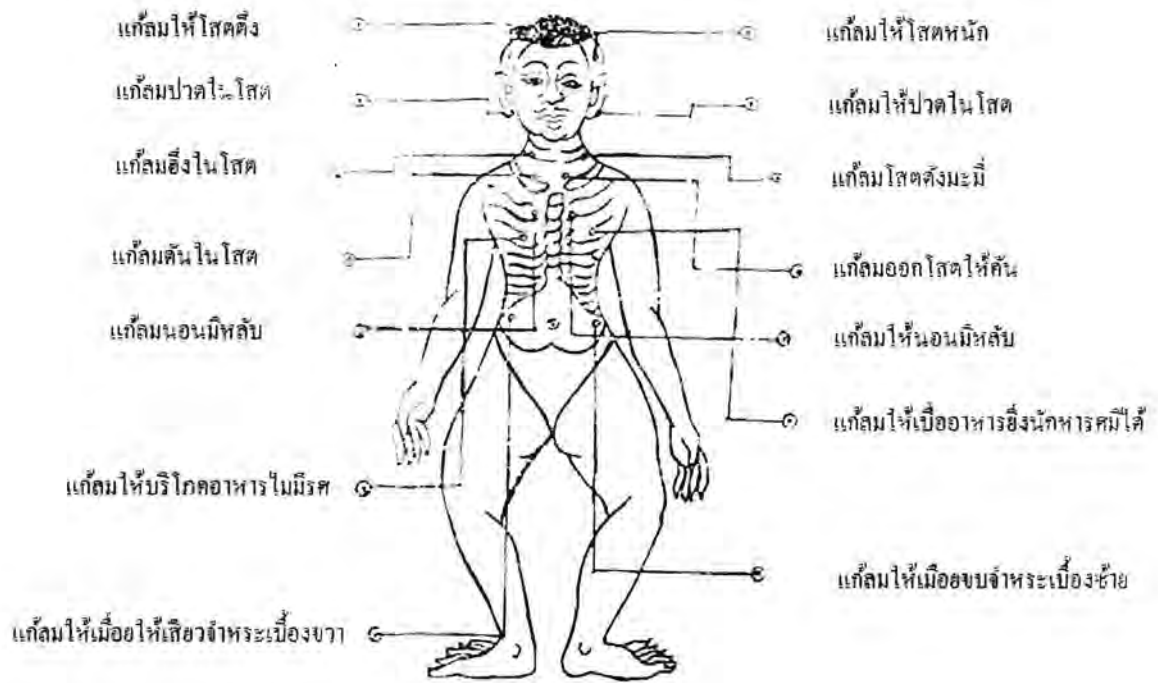
แก้ลมไ่หันอนหลับ

แก้ลมหลับไม่มิสติ

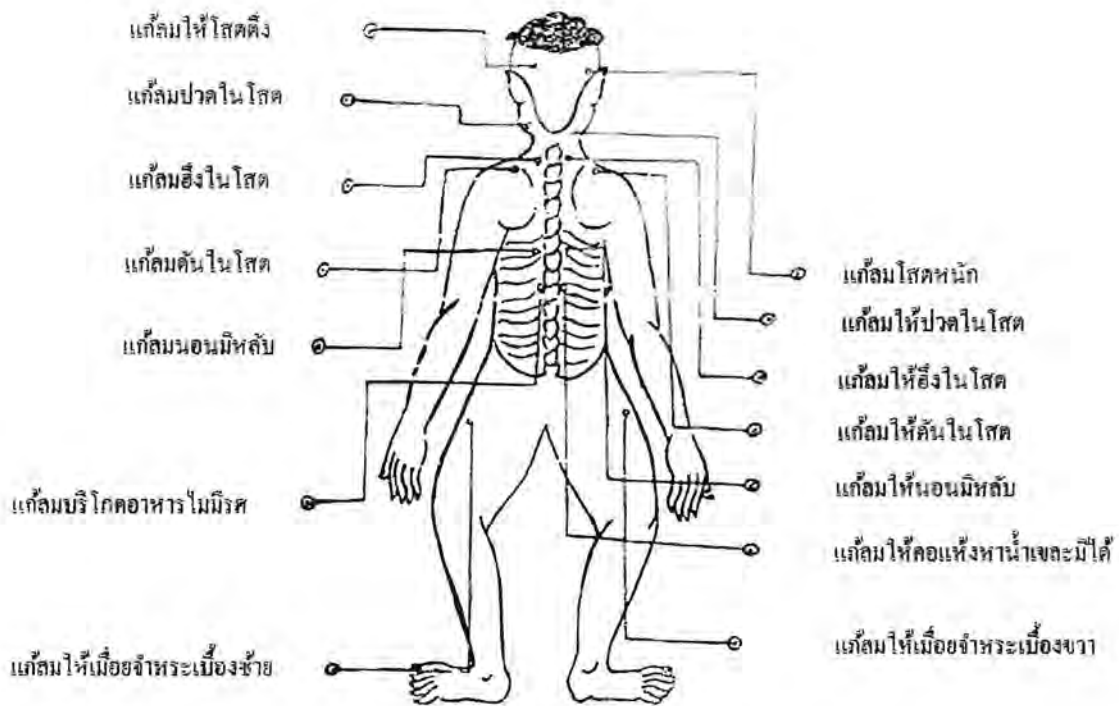
แก้ลมไ่ให้แทงชักมึ

แก้ชักมึเพื่ออันทพทก

รูปที่ ๑๒ ลักษณะแผนคว่ำบอกเส้นห้สร้างสี่ชักมึซ้าย/ ทวารี่ชักมึขวา

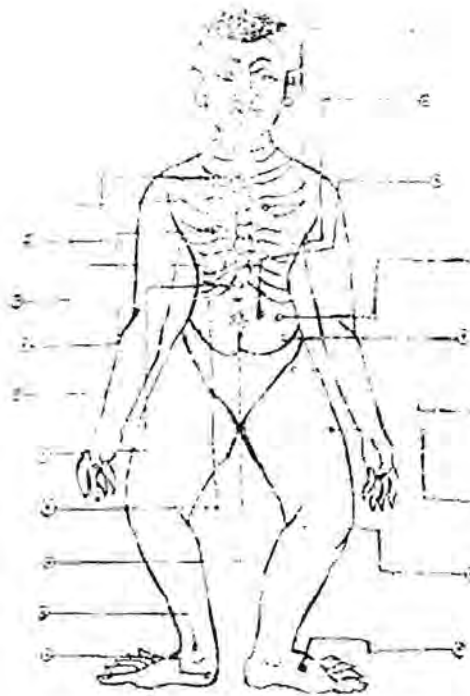

รูปที่ ๑๓ ลักษณะแผนหงายบอกเส้นจันทกุสั้งโสดซ้าย / รูข่าโสดขวา

รูปที่ ๑๔ ลักษณะแผนคว่าบอกเส้นจันทกุสั้งโสดซ้าย / รูข่าโสดขวา

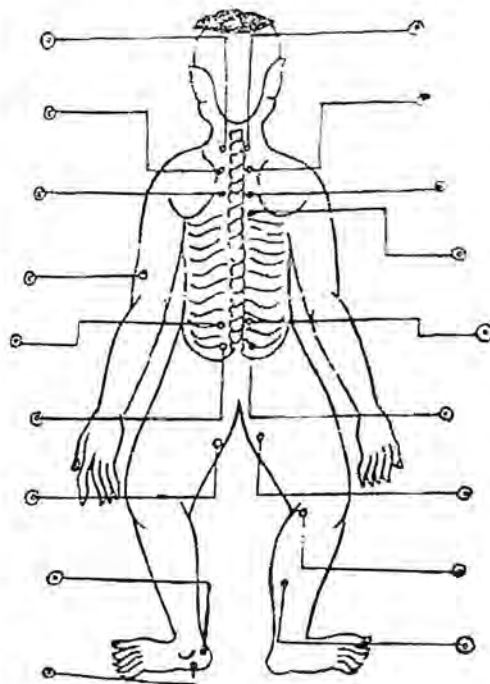
แก้อาการไอเพื่อเสมหะ
 แก้อาการทำให้หอบ
 แก้อาการทำให้เหนื่อย
 แก้อาการเพื่อลง
 แก้อาการสออีก
 แก้อาการทำให้สออื่น
 แก้อาการไปกำเจ็บ
 แก้อาการให้ลงท้อง
 แก้อาการเท้าเย็น

แก้อาการไอ
 แก้อาการมือบวม
 แก้อาการอุจจาระมีกลิ่นร้าย
 แก้อาการให้ปัสสาวะ
 แก้อาการท้องอุจจาระ
 แก้อาการบวมเข่าเพื่อลม
 แก้อาการเมื่อยเข่า
 แก้อาการบวมเข่า
 แก้อาการท้องอืด

รูปที่ ๑๕ ลักษณะแผนหางายบอกเส้นสุ่มัง

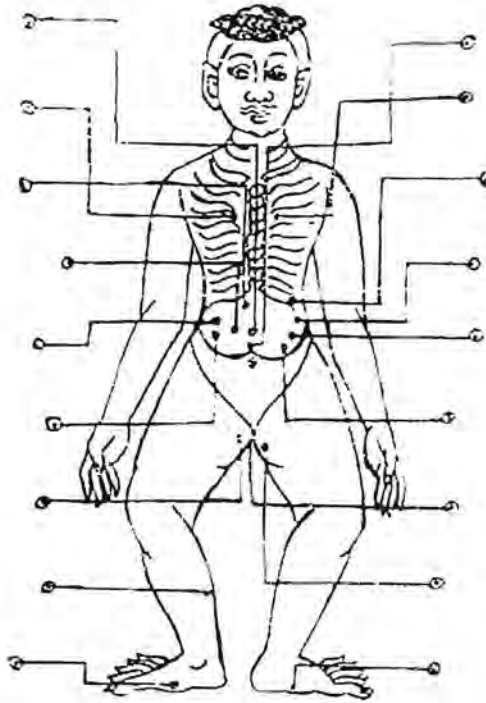
แก้อาการให้หายใจขี้
 แก้อาการให้เรอ
 แก้อาการให้หอบ
 แก้อาการไอระโรค
 แก้อาการมีเลือด
 แก้อาการอุจจาระผิดปกติ
 แก้อาการบวมอืด
 แก้อาการระคายน้ำ
 แก้อาการร้อนเกินกำหนด

แก้อาการให้เหนื่อย
 แก้อาการสออีก
 แก้อาการกระดูก
 แก้อาการโลหิต
 แก้อาการปวดเข่า
 แก้อาการอืดอืด
 แก้อาการบวมเข่าทั้งสอง
 แก้อาการกระดูกขา
 แก้อาการปวดข้อ

รูปที่ ๑๖ ลักษณะแผนคว่ำบอกเส้นสุ่มัง

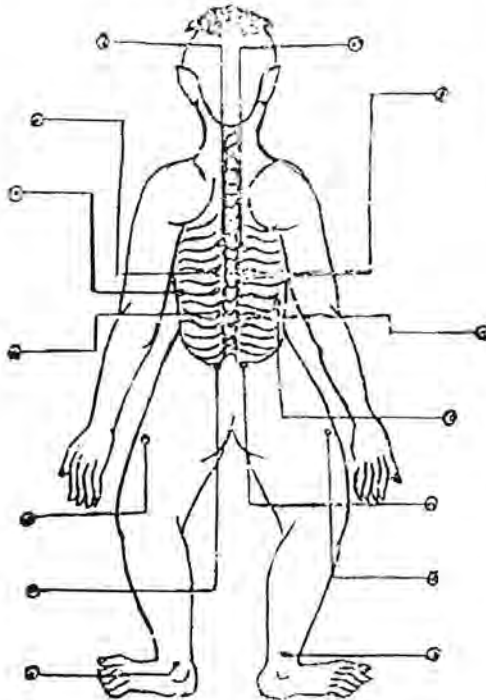
แก้มมุดกฤษณ์
 แก้มเส็บลำปะสาวะ
 แก้มขบลำปะสาวะ
 แก้มคั้นลำปะสาวะ
 แก้มปะสาวะขุ่น
 แก้มปะสาวะแดง
 แก้มกว้างลำปะสาวะ
 แก้มกระโศยกล่อน
 แก้มให้เสียว

แก้มสำหรับบุรุษ
 แก้มอะคิสารมุด
 แก้มรัตมาต
 แก้มบิตมาต
 แก้มสีหมาต
 แก้มมุดมาต
 แก้มองคสุค
 แก้มเสียวปะสาวะ
 แก้มให้แสงขน

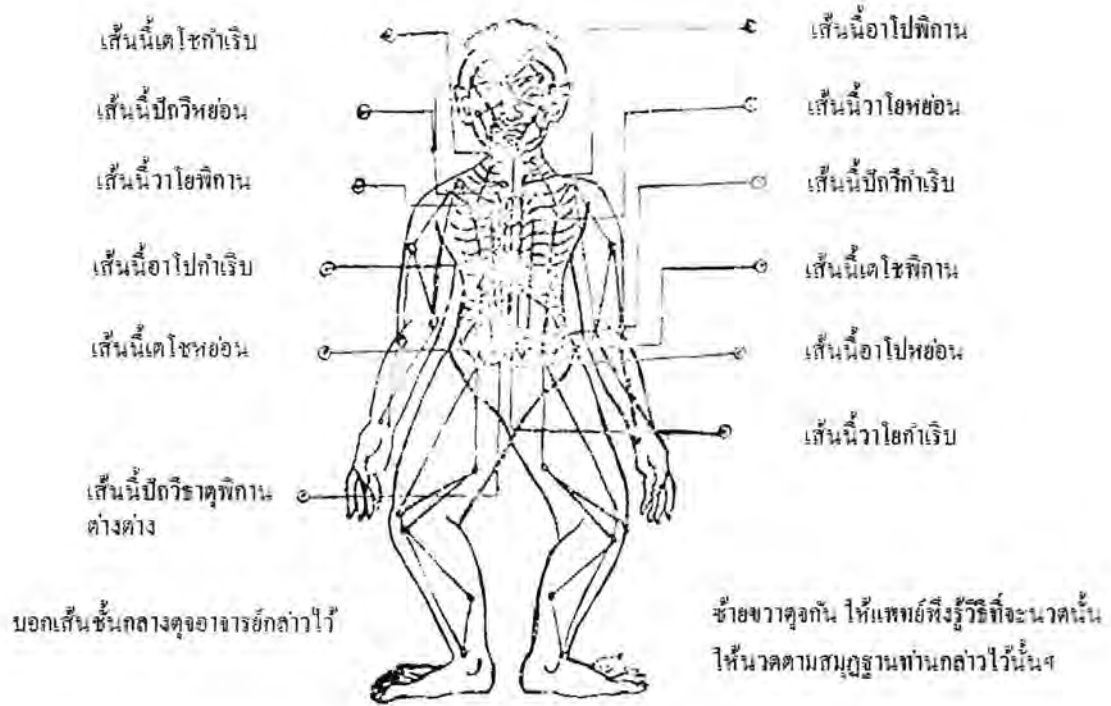
รูปที่ ๑๗ ลักษณะแผนหงายบอกเส้นลิกขินี

แก้มคตุ้มคตัง
 แก้มเบื้ออาหาร
 แก้มให้เสียวควาข้าง
 แก้มบวมนำหน้า
 โนกองประเมหะ
 แก้มฮันบึงเกิดขึ้น
 โนกองทวาระสา
 แก้มปวคบุบโพ
 แก้มปะสาวะคำ

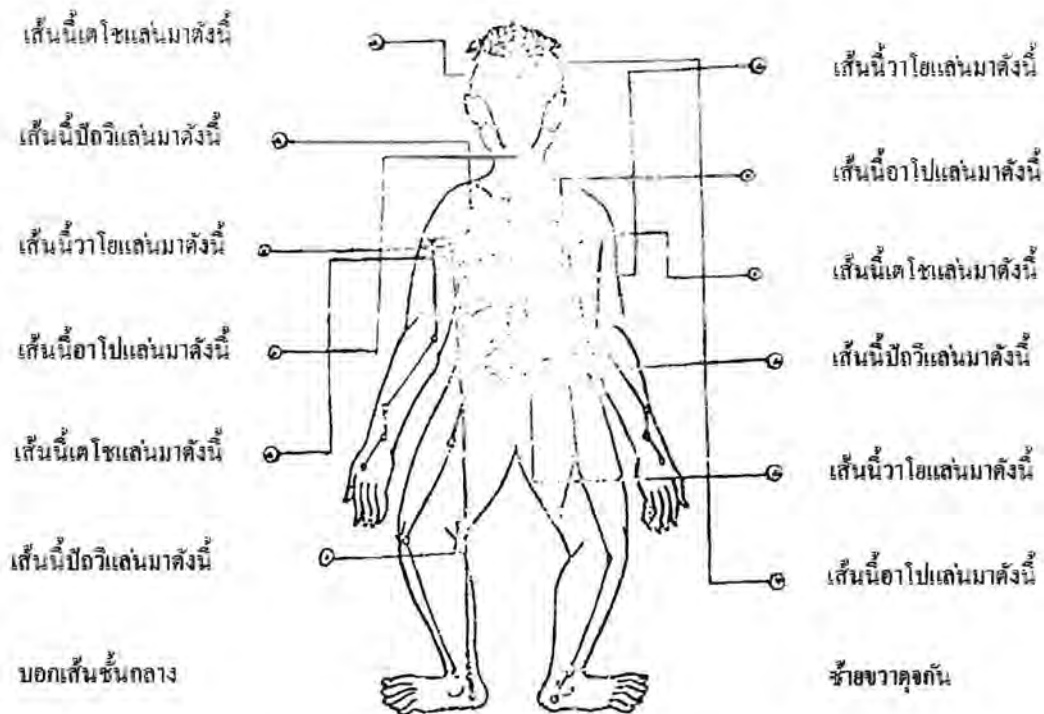

แก้มทวาระทวาร
 แก้มกาละมุด
 ฮันบึงเกิดขึ้น
 แลดับแลควงหัทไทย
 แก้มอวงนำหน้า
 แก้มเสียดโครง
 แก้มขัดปะสาวะ
 แก้มือปะระเมหะ
 แก้มปะสาวะเหลือง

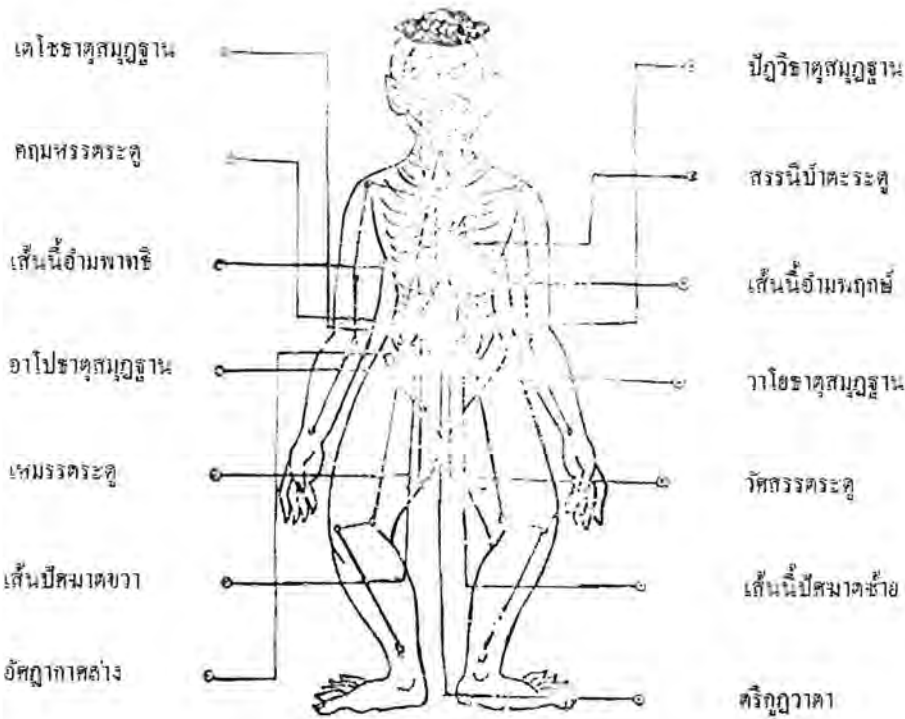
รูปที่ ๑๘ ลักษณะแผนคว่ำบอกเส้นลิกขินี

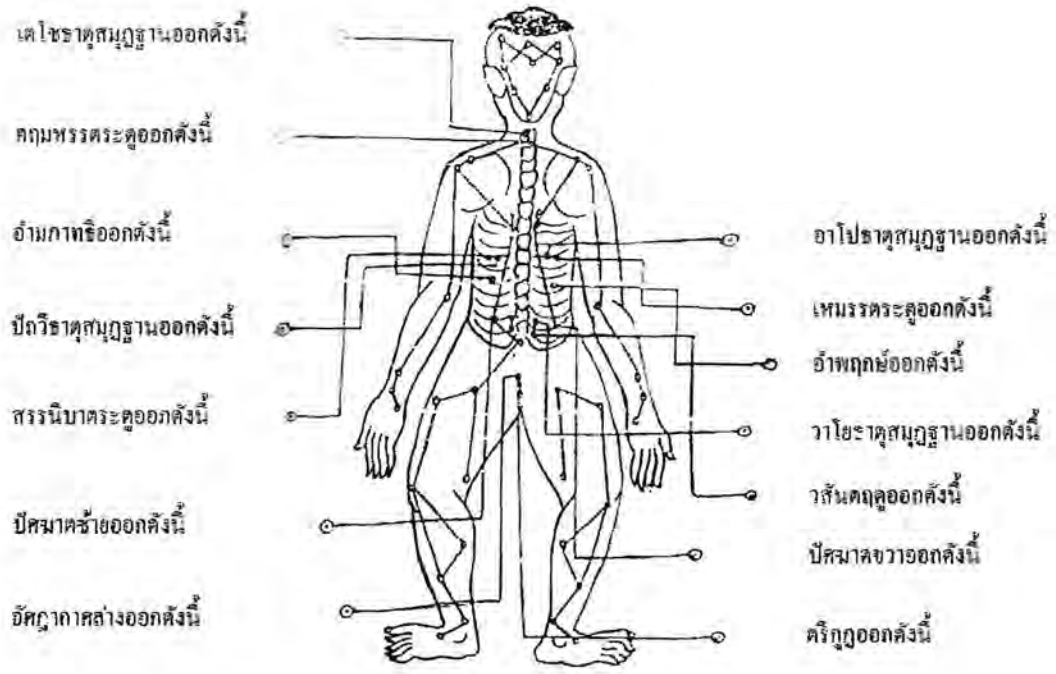
รูปที่ ๑๘ ลักษณะแผนหงายบอกกำหนดเส้นฝ่ายหน้าในกองสมุฏฐานกำเร็บ / หยอน / พิกาน

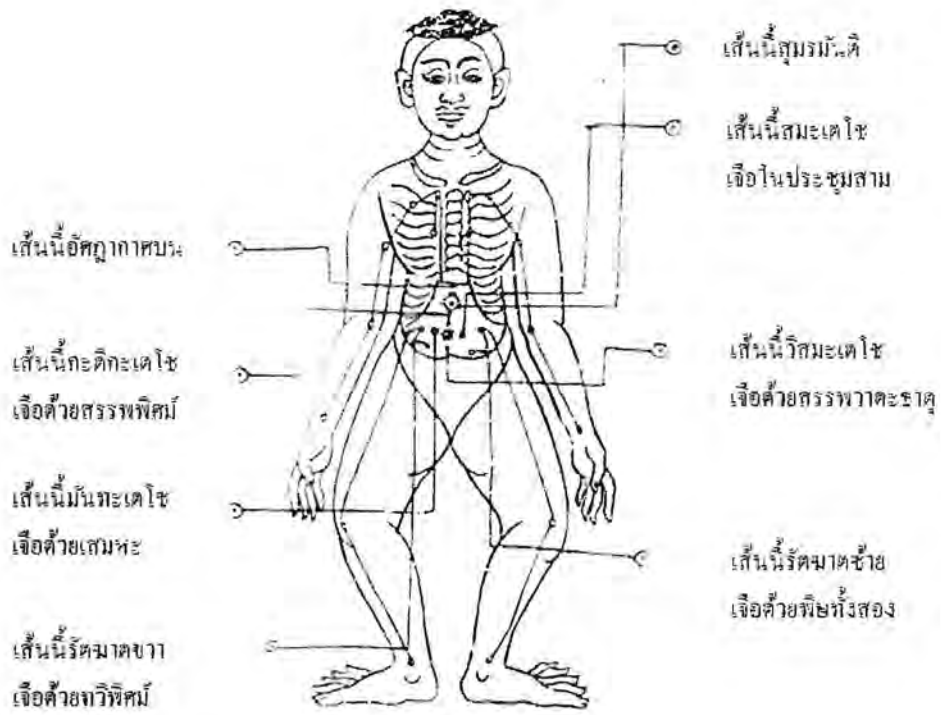
รูปที่ ๒๐ ลักษณะแผนคว่ำบอกเส้นฝ่ายหลังในกองสมุฏฐานกำเร็บ / หยอน / พิกาน

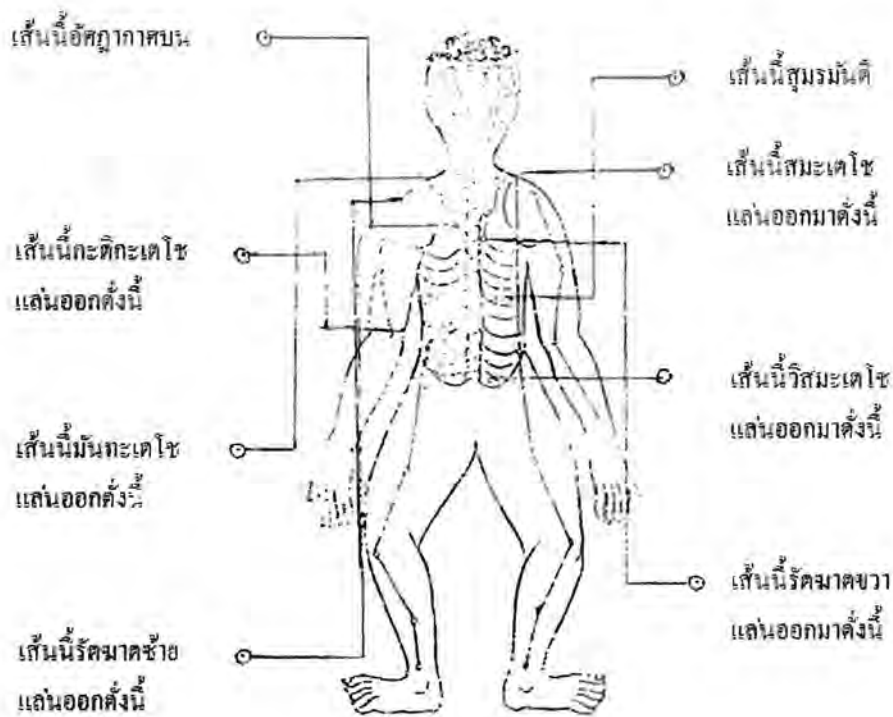
รูปที่ ๒๑ ลักษณะแผนหงายบอกเส้นกำหนดที่ตั้งแห่งธาตุสมุฏฐาน

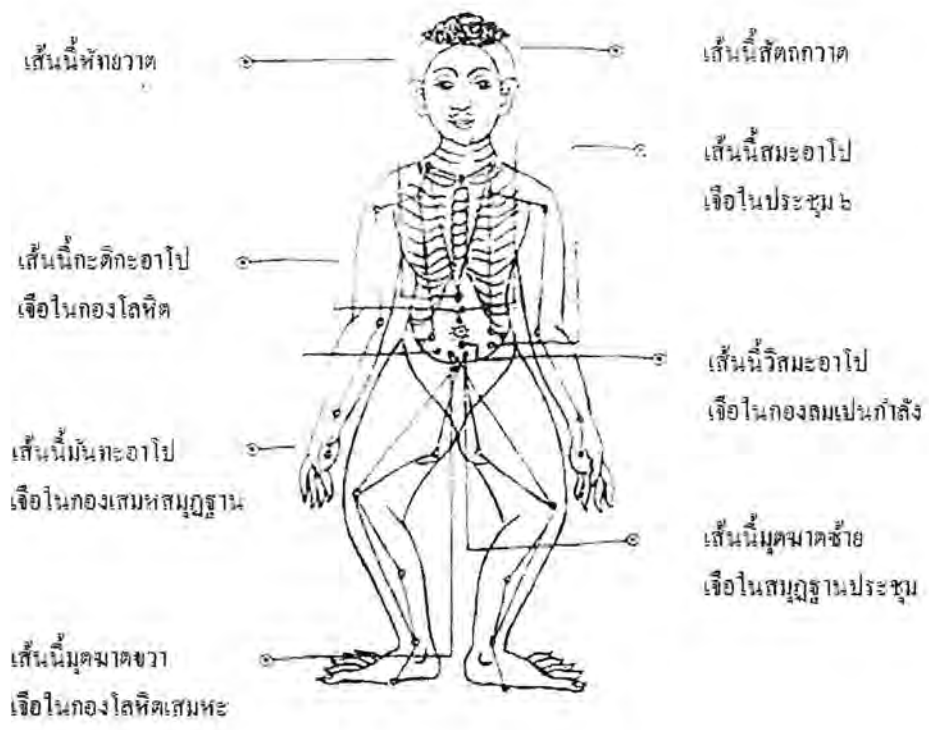
รูปที่ ๒๒ ลักษณะแผนคว่ำบอกเส้นกำหนดที่ตั้งแห่งธาตุสมุฏฐานฝ่ายหลัง

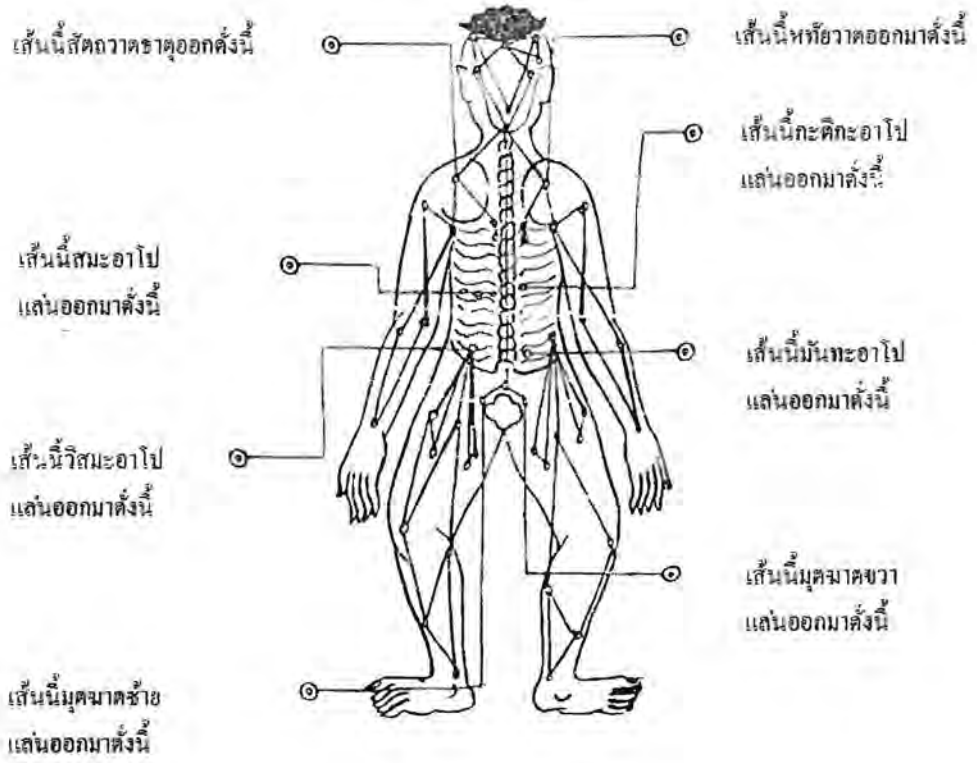
รูปที่ ๒๓ ลักษณะแผนหางายบอกกำเนิดอะสุริณทัณญาณธาตุ เกิดในกองเตโชพิบัติ

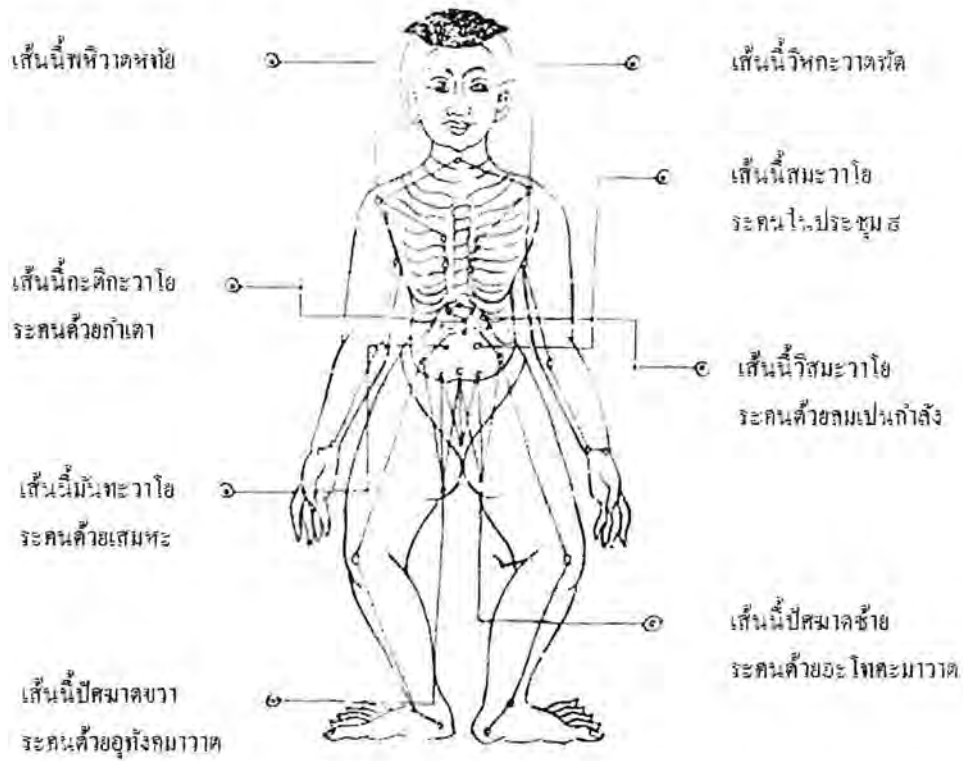
รูปที่ ๒๔ ลักษณะแผนคว่ำบอกกำหนดอะสุริณทัณญาณธาตุ เกิดในกองเตโชพิบัติ

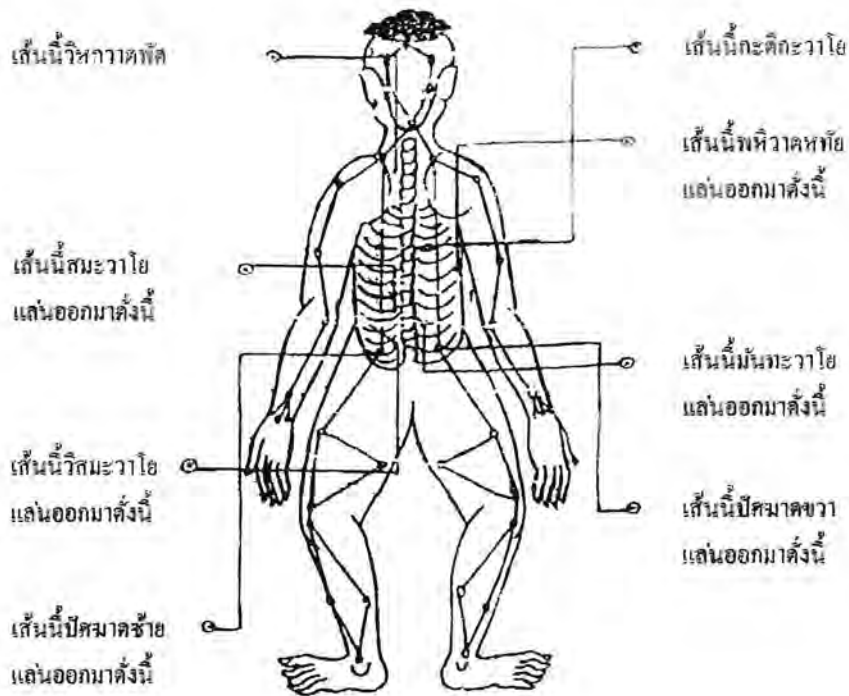
รูปที่ ๒๕ ลักษณะแผนหางยบอกกำเนิดอะสุริณทัณญาณธาตุ เกิดในกองอาไปพิบัติ

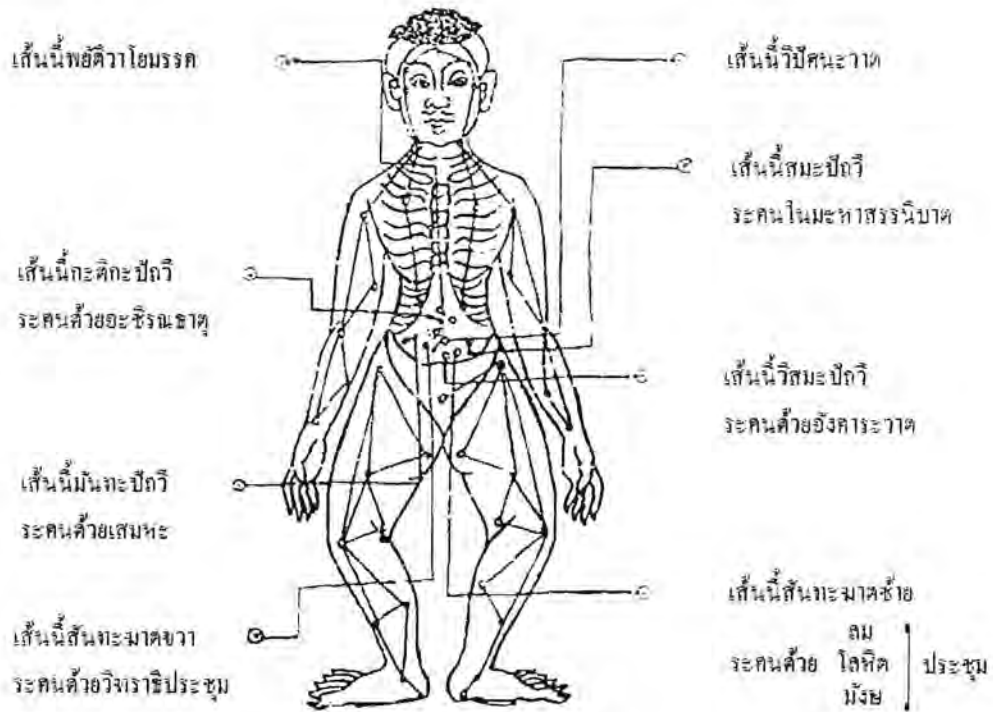
รูปที่ ๒๖ ลักษณะแผนคว่ำบอกกำเนิดอะสุริณทัณญาณธาตุ เกิดในกองอาไปพิบัติ

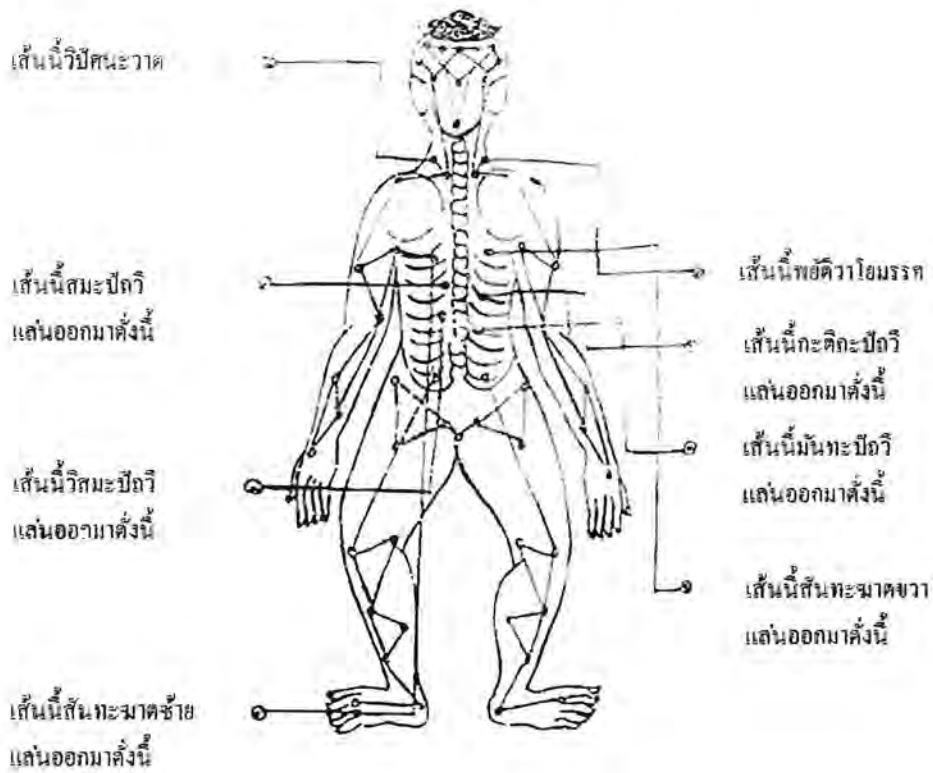
รูปที่ ๒๗ ลักษณะแผนหงายบอกกำเนิดอะสุริณทัณญาณธาตุ เกิดแต่กองวาโยพิบัติ

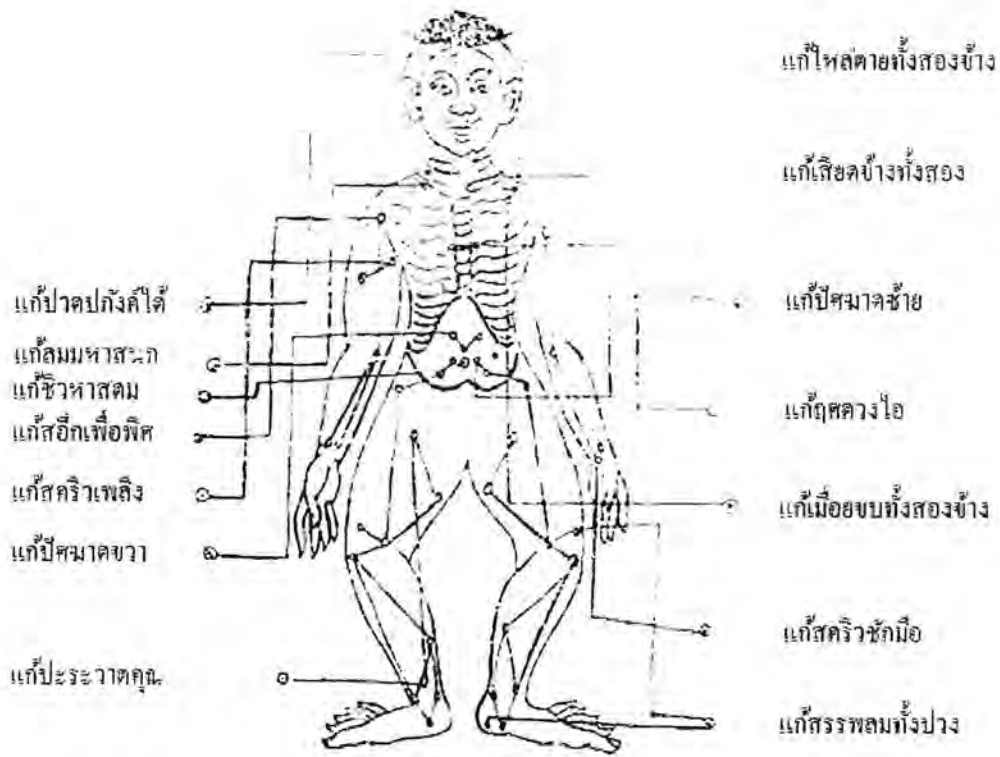
รูปที่ ๒๘ ลักษณะแผนคว่ำบอกกำเนิดอะสุริณทัณญาณธาตุ เกิดในกองวาโยพิบัติ

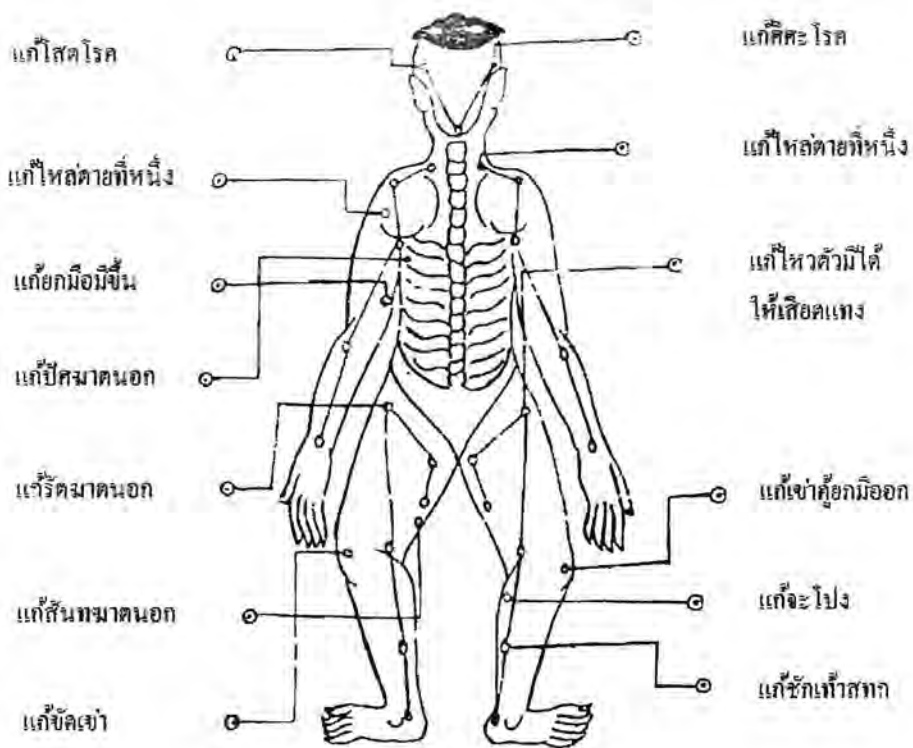
รูปที่ ๒๘ ลักษณะแผนหางายบอกกำหนดอะสุริณทัณญาณธาตุ เกิดแต่กองปลวีพิบัติ

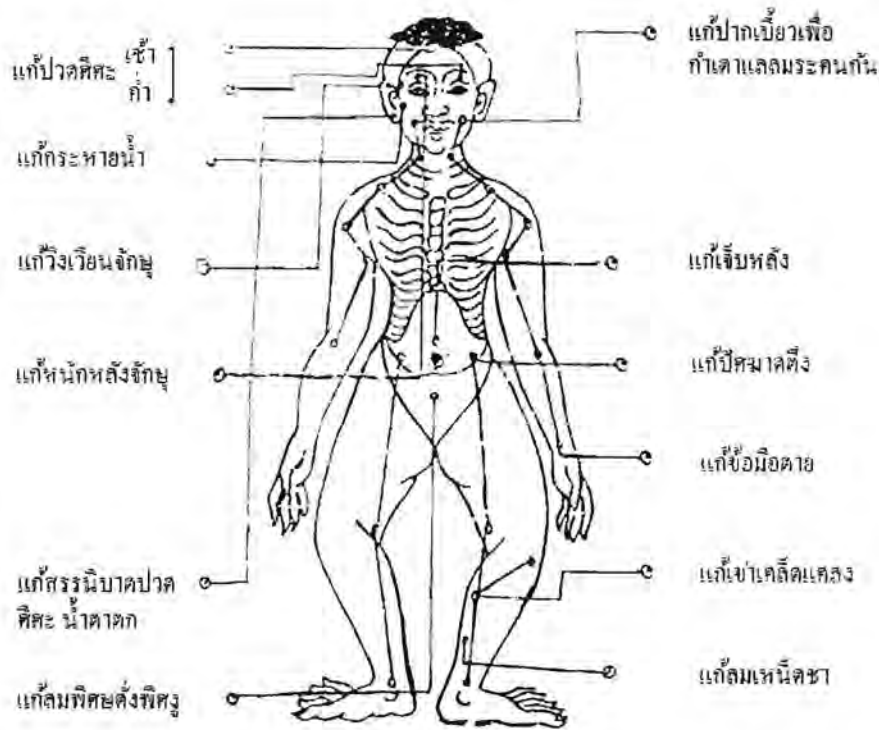
รูปที่ ๓๐ ลักษณะแผนคว่ำบอกกำหนดอะสุริณทัณญาณธาตุ เกิดแต่กองปลวีพิบัติ

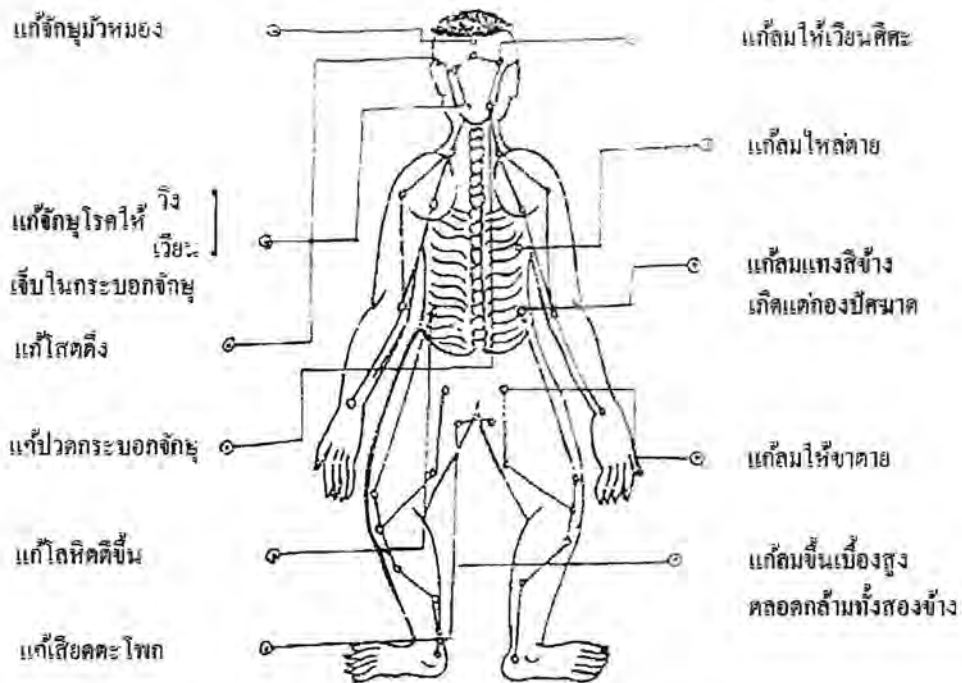
รูปที่ ๓๑ ลักษณะแผนหงายบอกที่แก้ในกองสมุฏฐานเตโช ประชุมในสมุฏฐานธาตุ

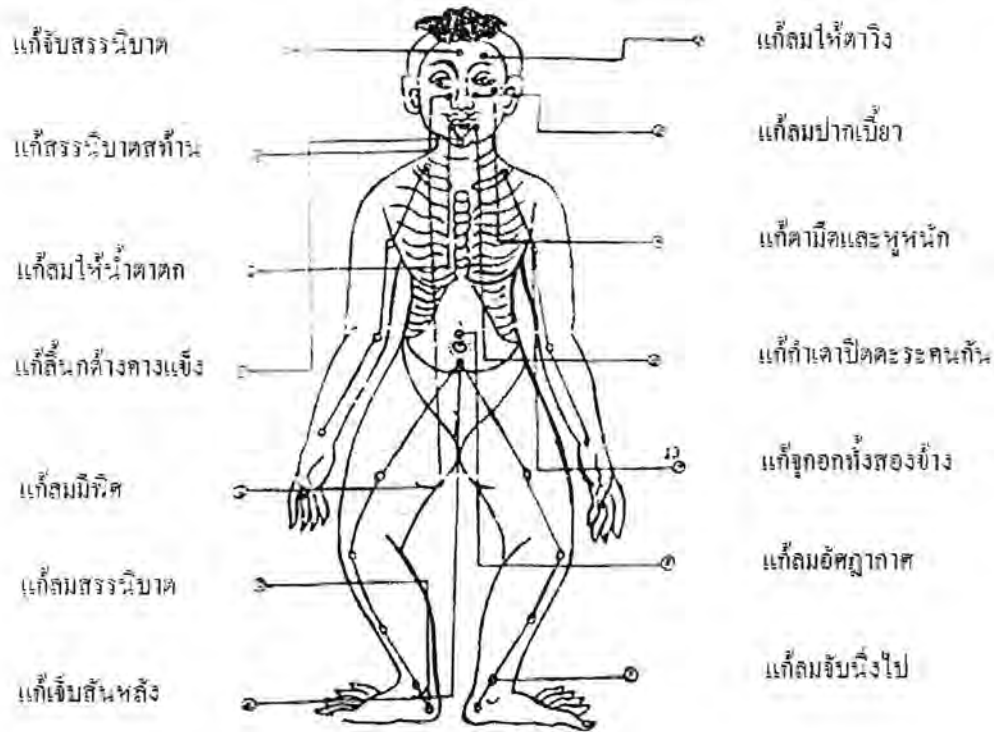
รูปที่ ๓๒ ลักษณะแผนคว่ำบอกบอกที่แก้ในกองสมะเตโช ประชุมในสมุฏฐาน

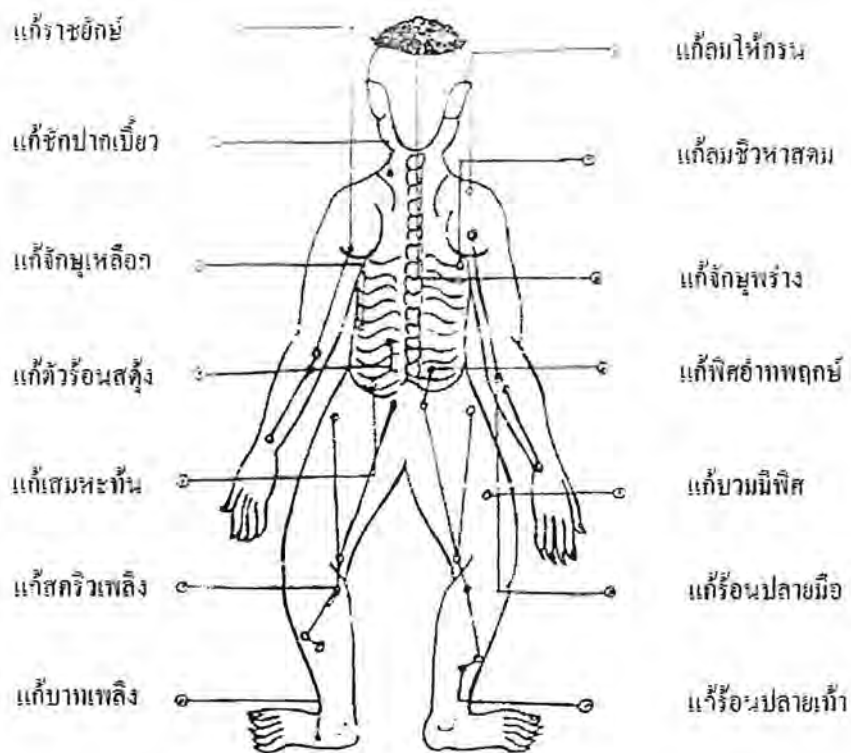
รูปที่ ๓๓ ลักษณะแผนหางบอกที่แก้ในกองวิสมะเตโช ประชุมในกองวาตะโรค

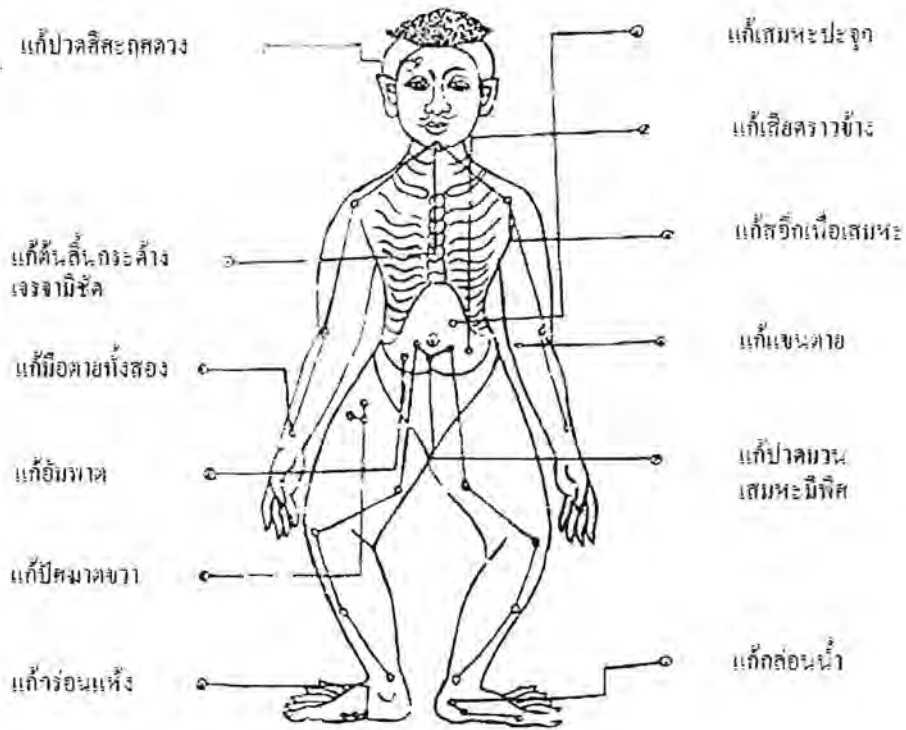
รูปที่ ๓๔ ลักษณะแผนค้วบอที่แก้ในกองวิสมะเตโช ประชุมในกองวาตะโรค

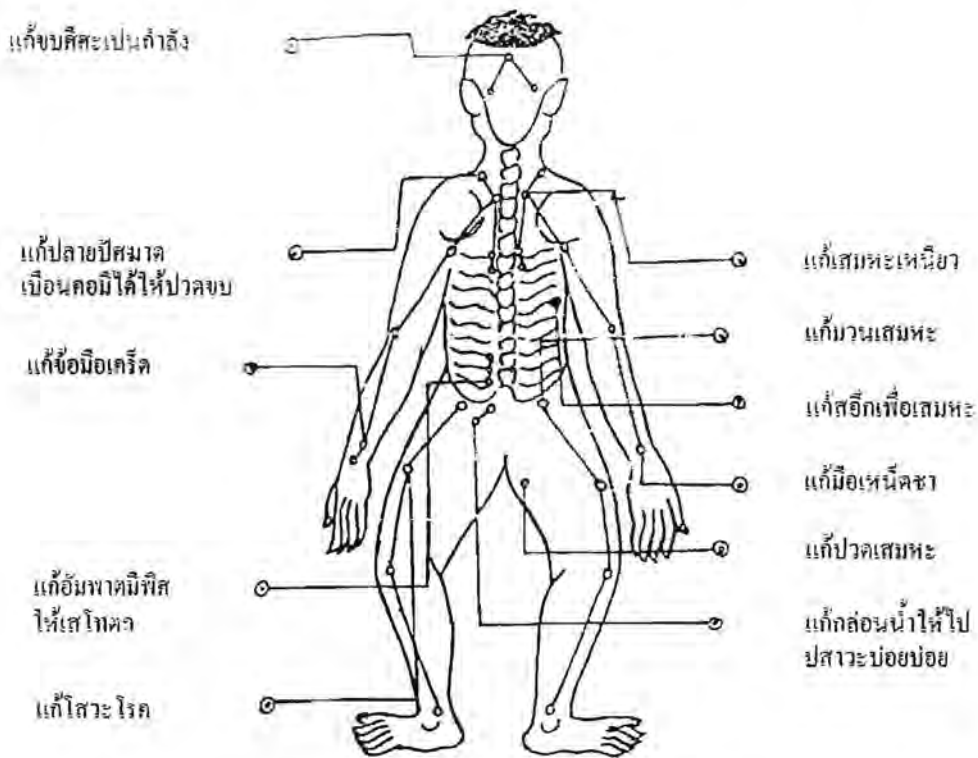
รูปที่ ๓๕ ลักษณะแผนหางยอบอกที่แก้วในกองกะติกะเตโช ประชุมในสรรพพิศ

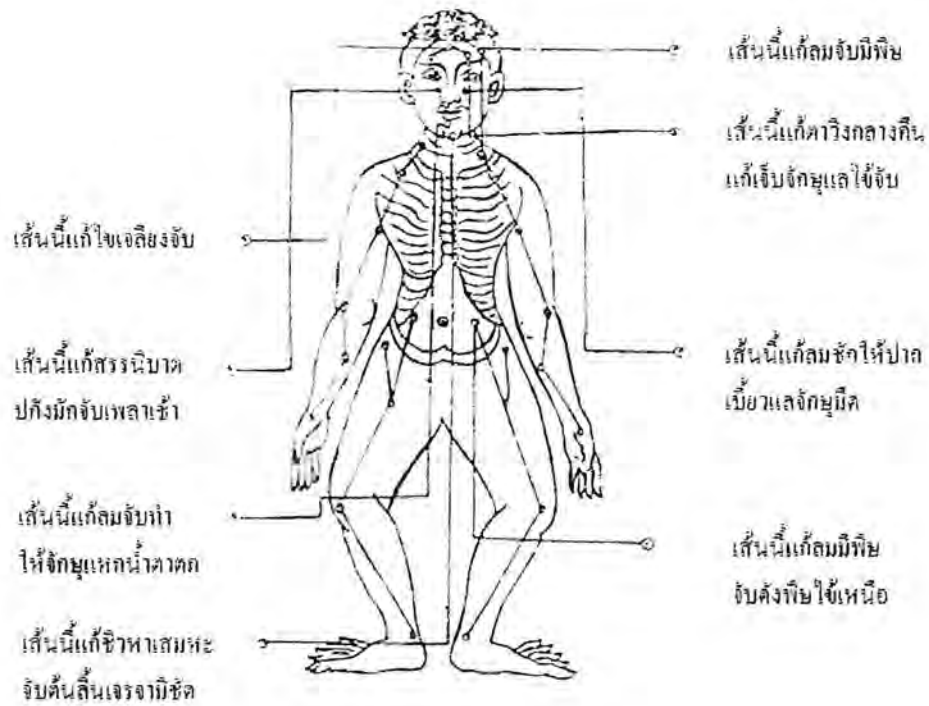
รูปที่ ๓๖ ลักษณะแผนคว่าบอกที่แก้วในกองกะติกะเตโช ประชุมในสรรพพิศ

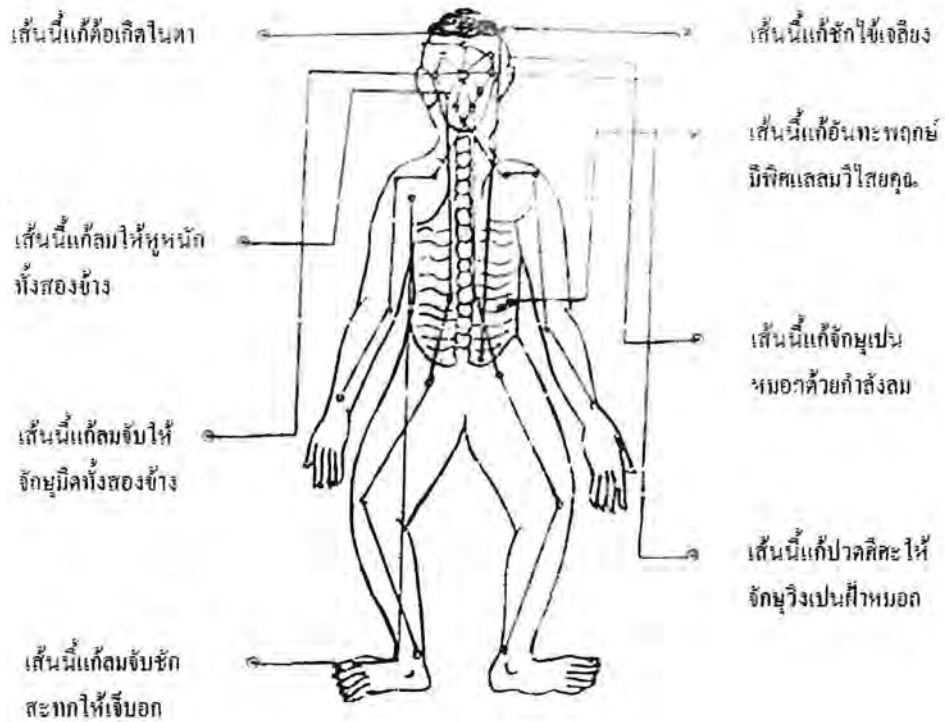
รูปที่ ๓๑ ลักษณะแผนหงายบอกที่แก่น้ำมันตะเตโช ประชุมในกองเสมหะ

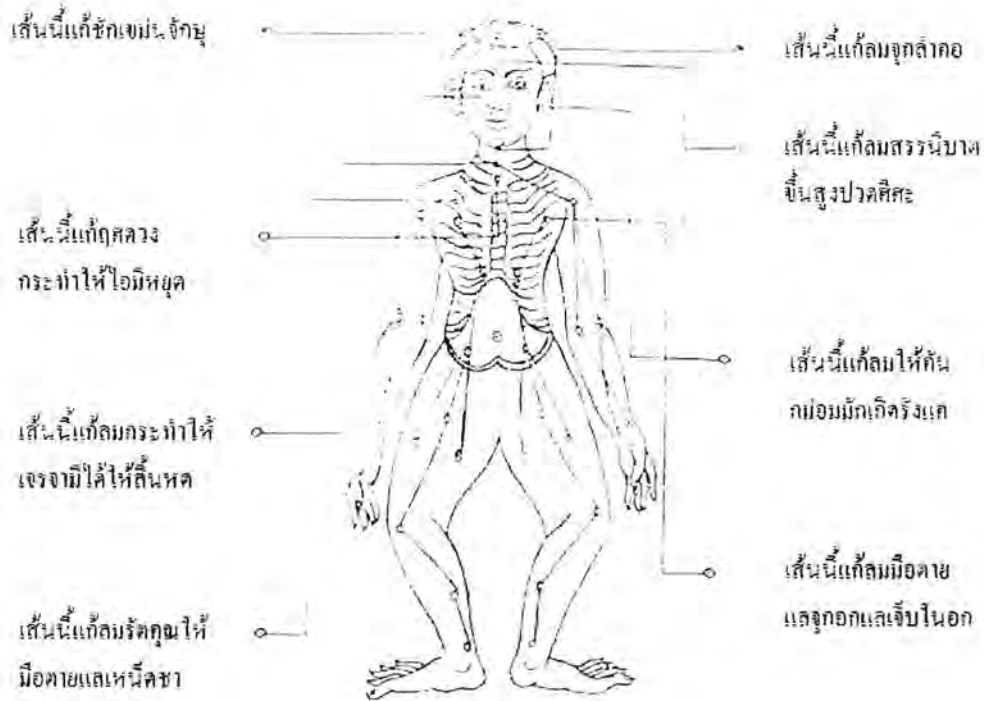
รูปที่ ๓๒ ลักษณะแผนคว่ำบอกที่แก่น้ำมันตะเตโช ประชุมในกองเสมหะ

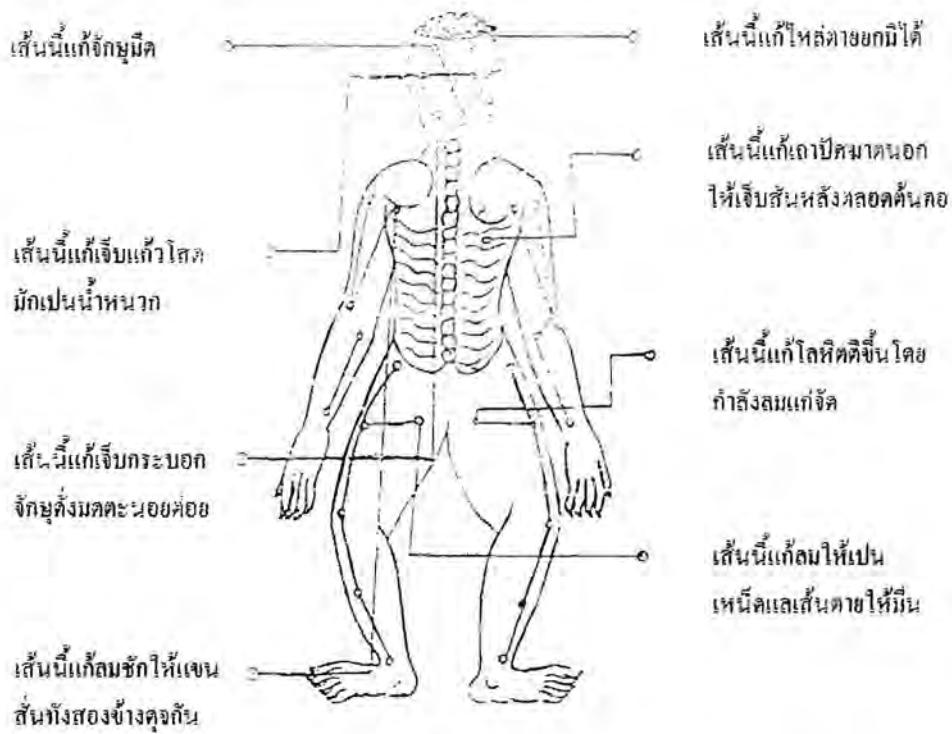
รูปที่ ๓๙ ลักษณะแผนหงายบอกที่แก้ในกองสมะอาโป ประชุมในสมุฏฐาน

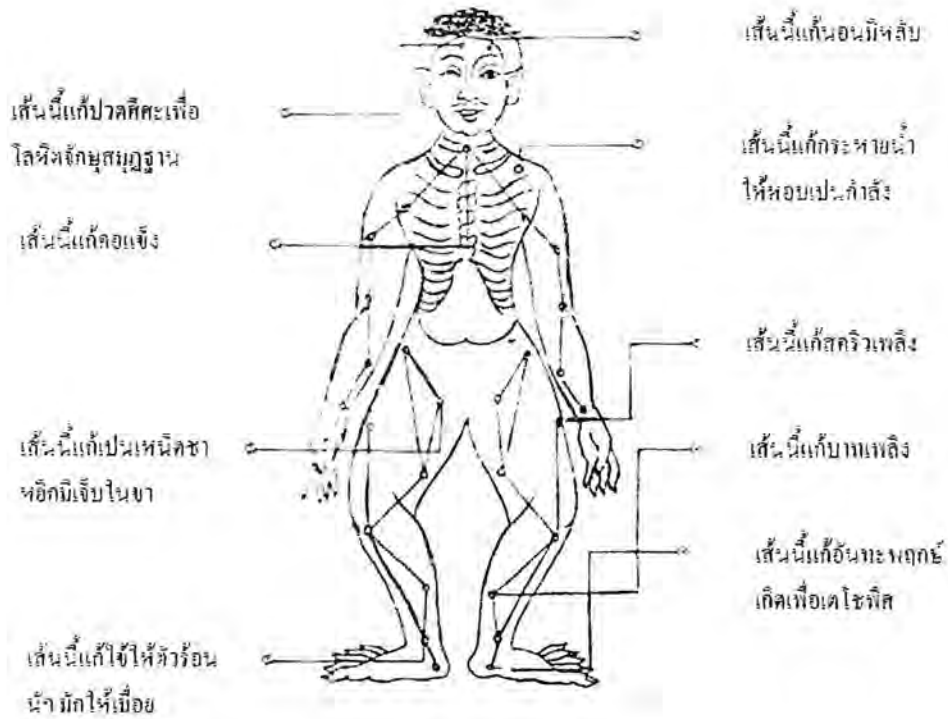
รูปที่ ๔๐ ลักษณะแผนคว่ำบอกที่เกิดในกองสมะอาโป ประชุมในกองสมุฏฐาน

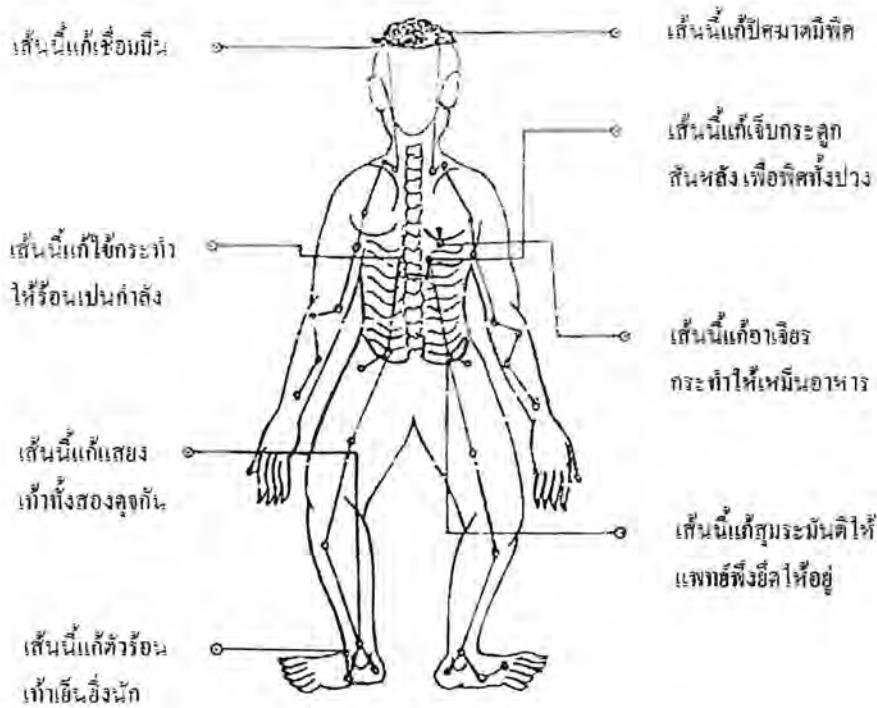
รูปที่ ๔๑ ลักษณะแผนหางายบอกที่แก้ในกองวิสมะอาโป ประชุมในกองวาตะโรค

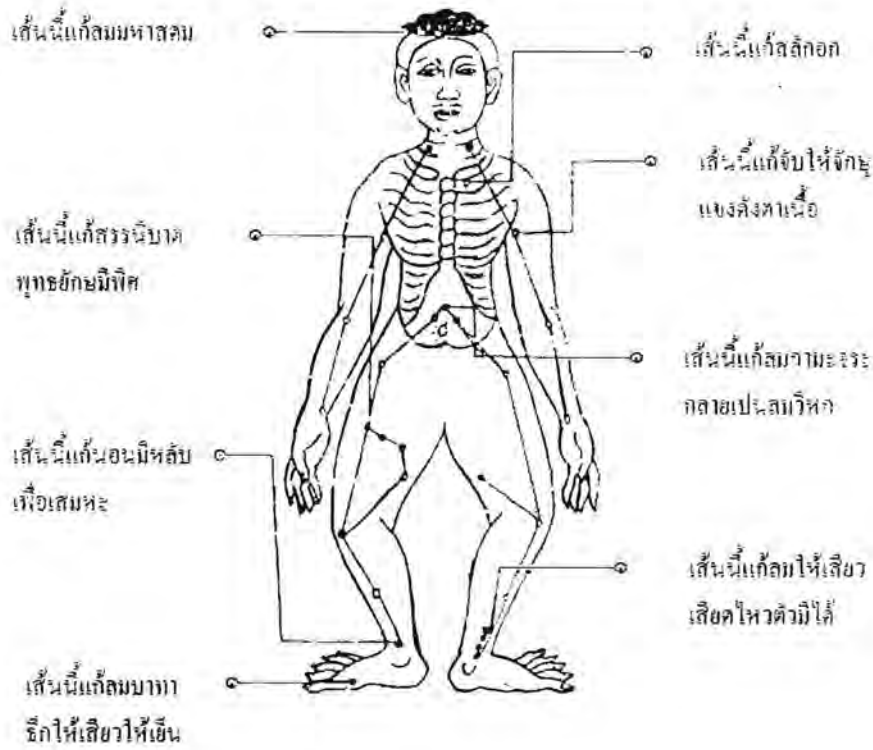
รูปที่ ๔๒ ลักษณะแผนคว่าบอกที่แก้ในกองวิสมะอาโป ประชุมในกองวาตะโรค

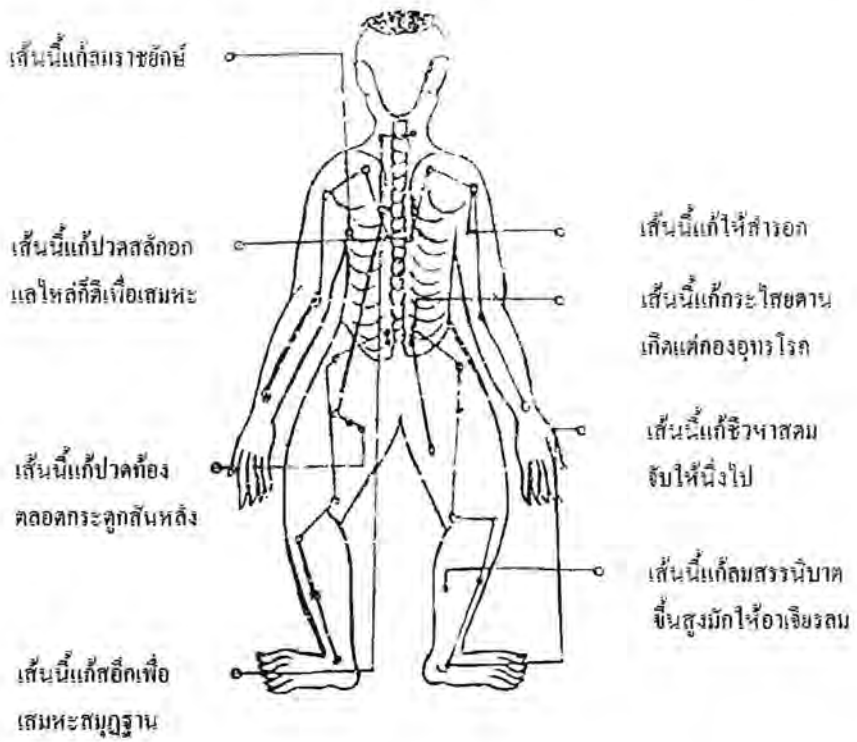
รูปที่ ๔๓ ลักษณะแผนหางายบอกที่แก้ในกอง กะตึกะอาโป ประชุมในกองพิศ

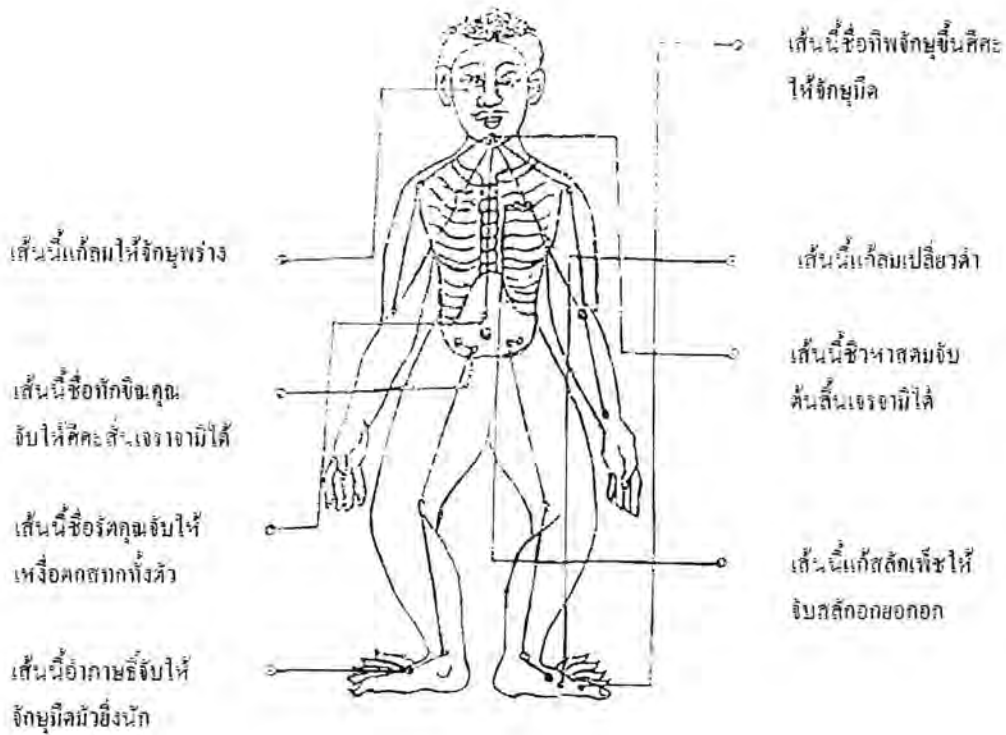
รูปที่ ๔๔ ลักษณะแผนค้วบอที่แก้ในกองกะตึกะอาโป ประชุมในกองสรรพพิศ

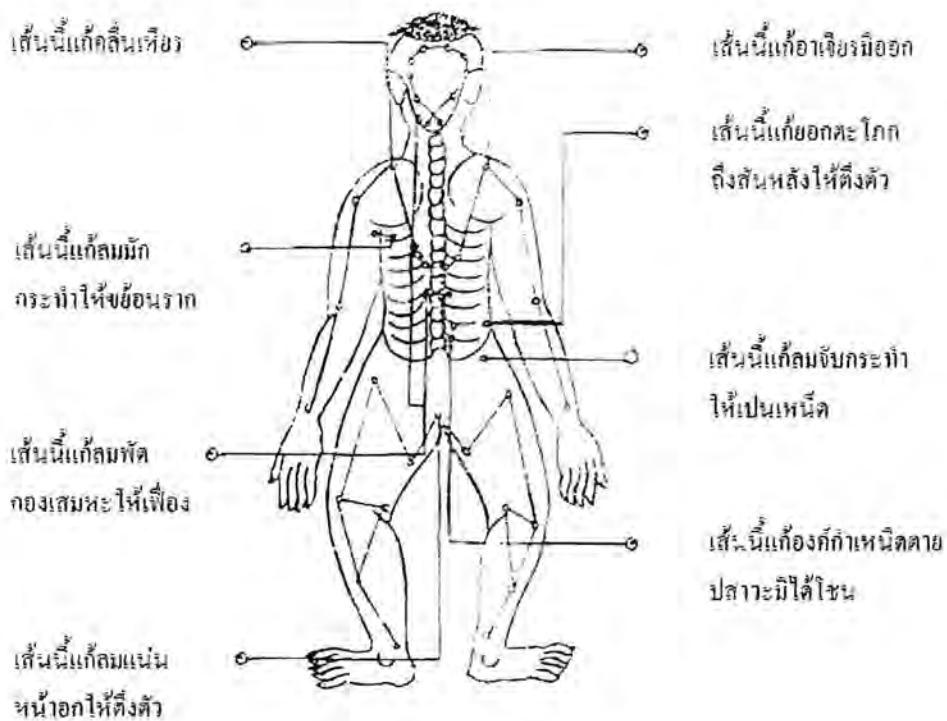
รูปที่ ๔๕ ลักษณะแผนหางายบอกที่แก้ในกองมันทะอาโป ประชุมในกองเสมหะ

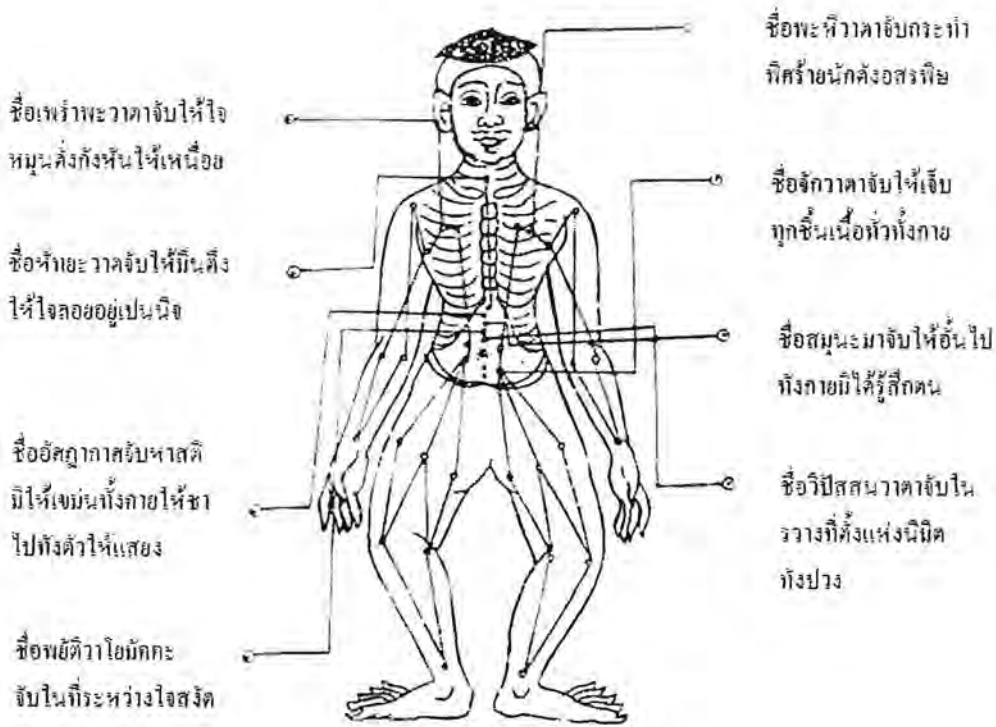
รูปที่ ๔๖ ลักษณะแผนคว่าบอกที่แก้ในกองมันทะอาโป ประชุมในกองเสมหะ

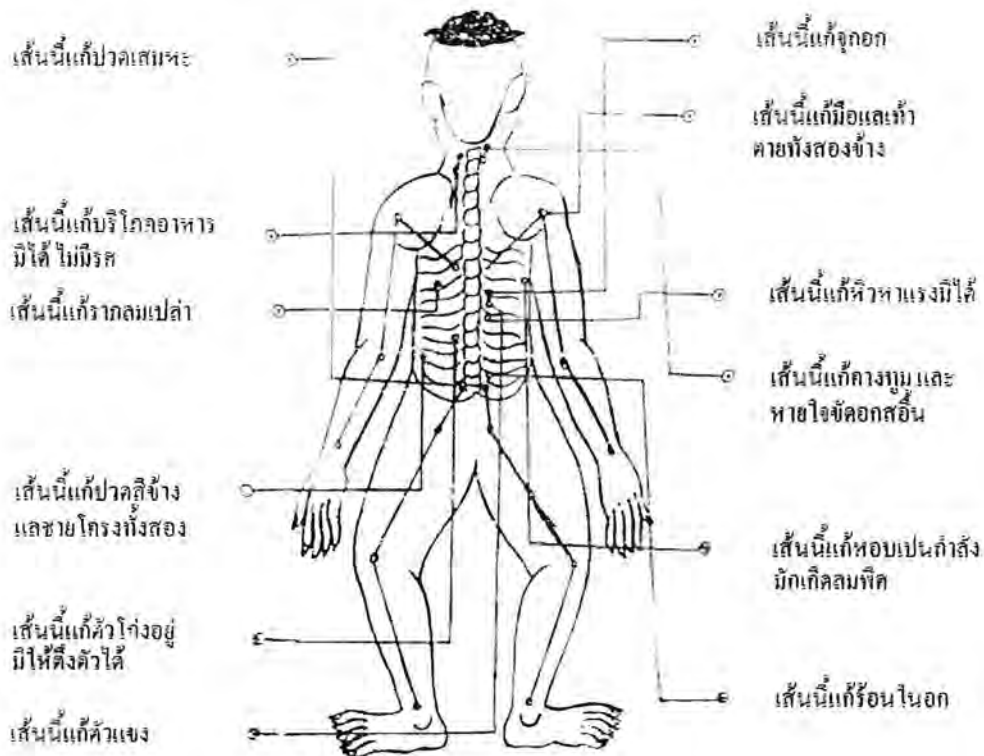
รูปที่ ๔๗ ลักษณะแผนหงายบอกที่แก้ในกองสมะวาโย ประชุมในกองสมุฏฐาน

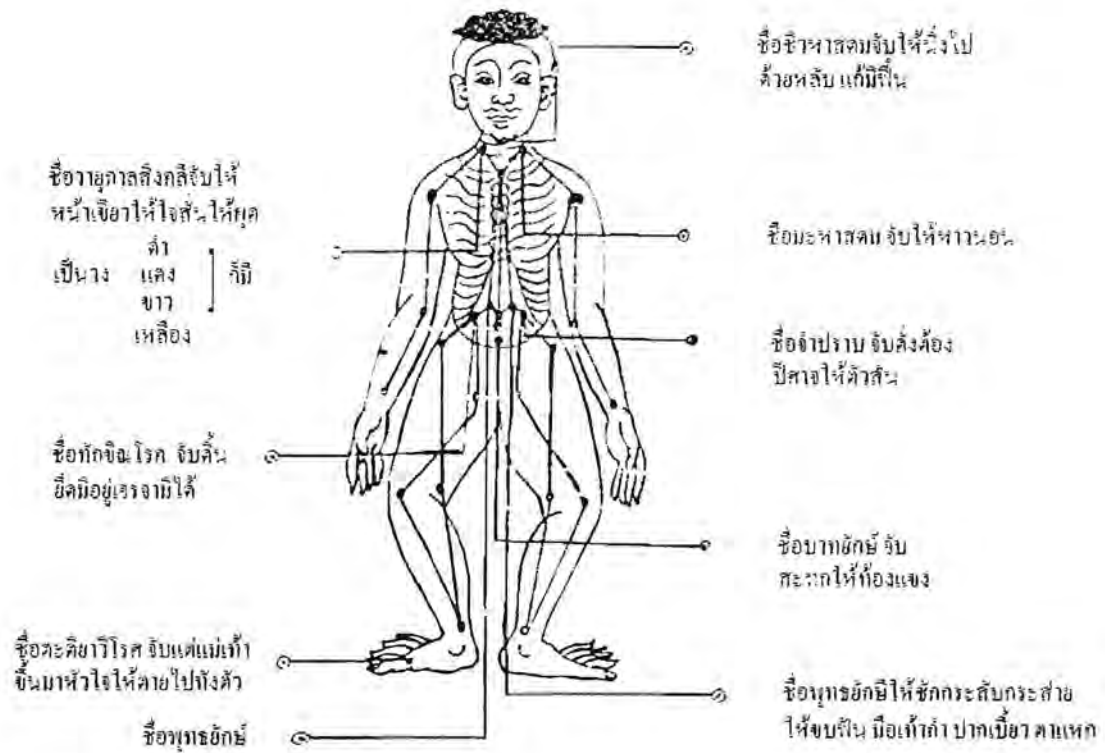
รูปที่ ๔๘ ลักษณะแผนคว่ำบอกที่แก้ในกองสมะวาโย ประชุมในกองสมุฏฐาน

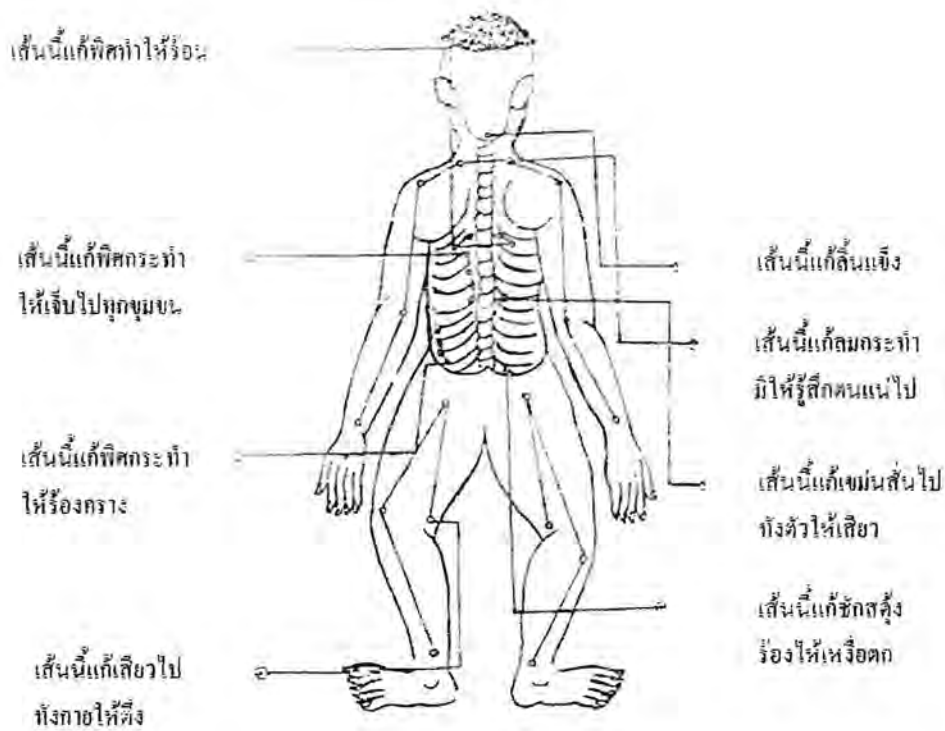
รูปที่ ๔๔ ลักษณะแผนหางายบอกที่แก้ในกองวิสมะวาโย เกิดแต่อนันทจักรวรรดิ

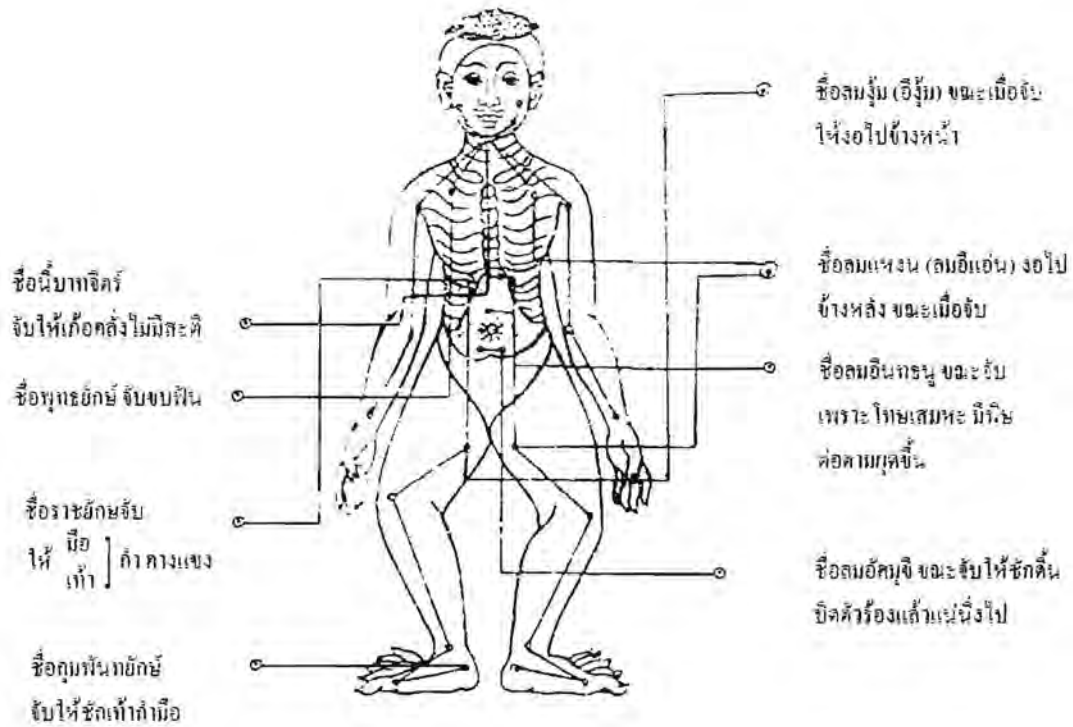
รูปที่ ๕๐ ลักษณะแผนคว่าบอกที่แก้ในกองวิสมะวาโย ประชุมในกองวาตโรค

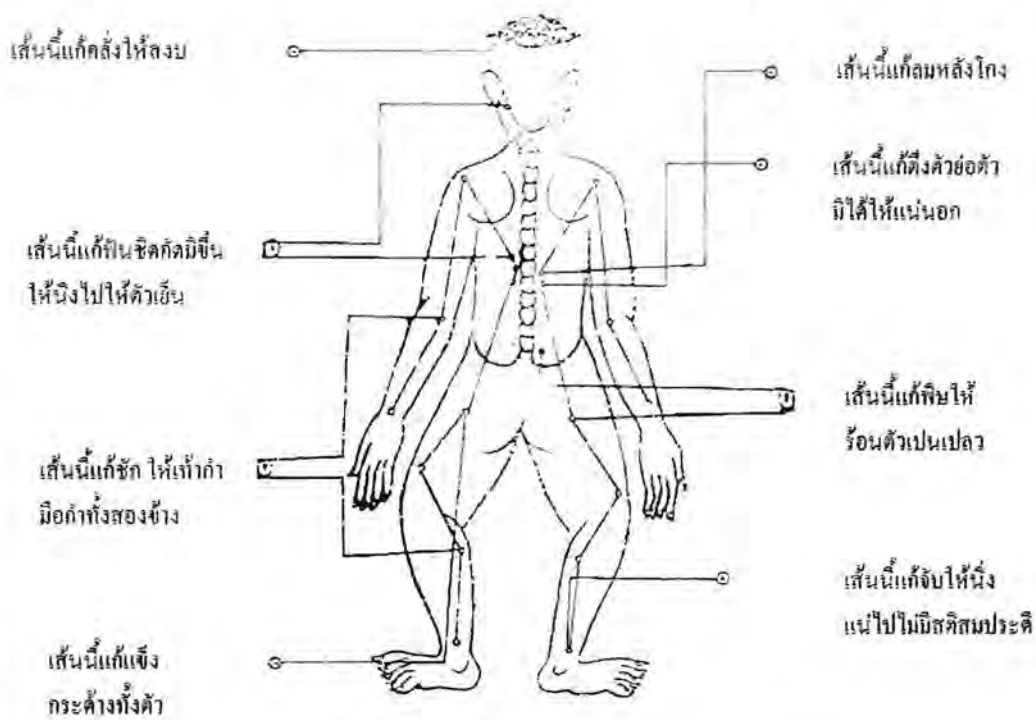
รูปที่ ๕๑ ลักษณะแผนหางายบอกที่แก่นในกองกะติกะวาโยเกิดในกองเพชร่าพะวาดะ

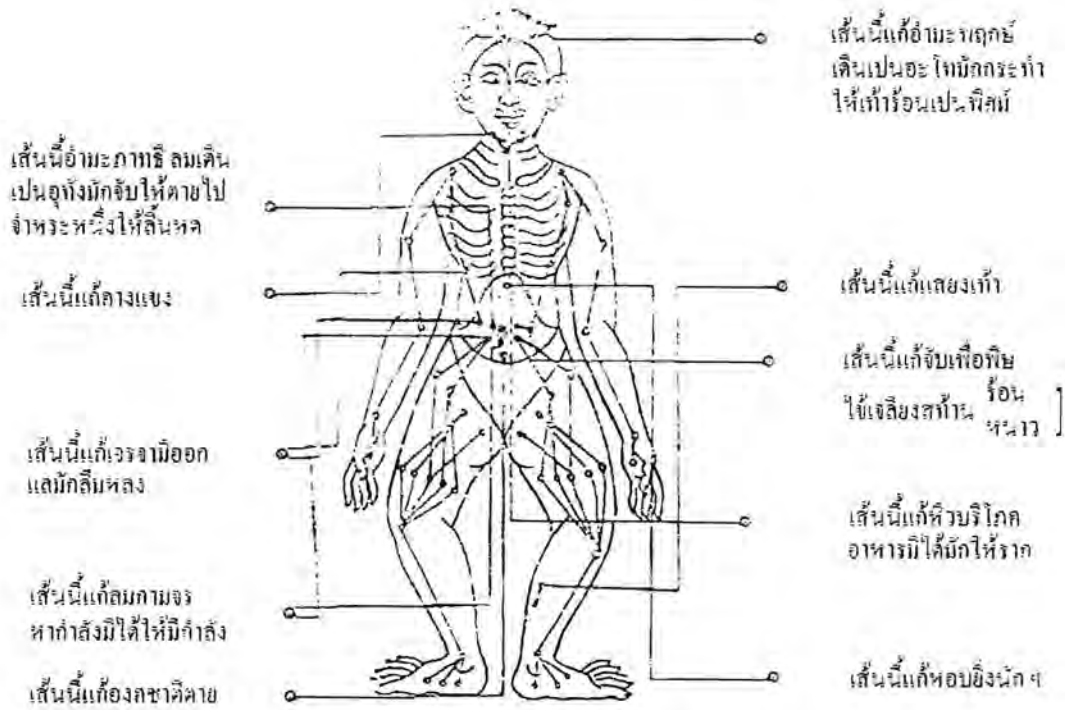
รูปที่ ๕๒ ลักษณะแผนคว่าบอกที่แก่นในกองกะติกะวาโย ประชุมในสรรพพิต

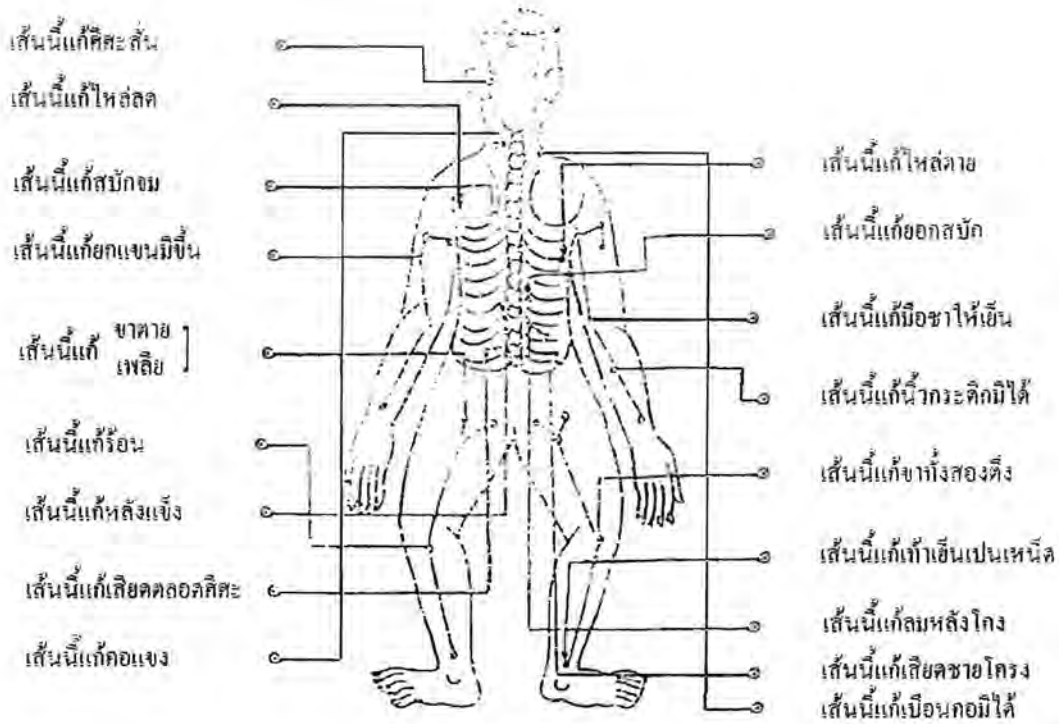
รูปที่ ๕๓ ลักษณะแผนหางบอกที่แก่นในกองมันทวาโย เกิดแต่พะหิวาตะสรณิबाट

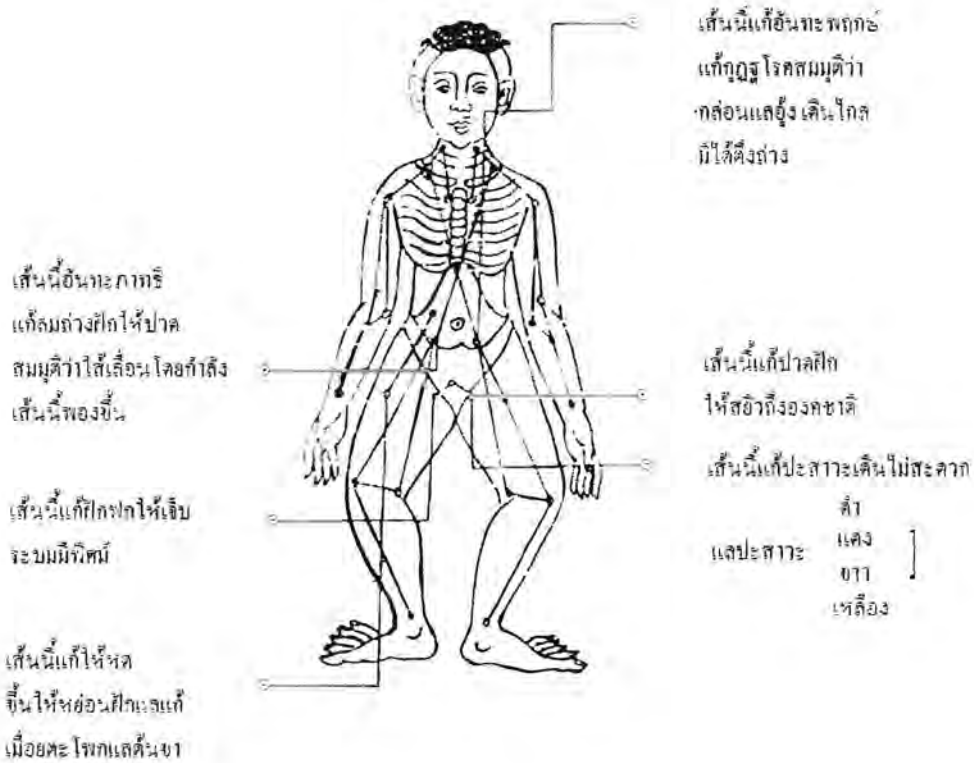
รูปที่ ๕๔ ลักษณะแผนคว่ำบอกที่แก่นในกองมันทวาโย ประชุมในกองเสมหะ

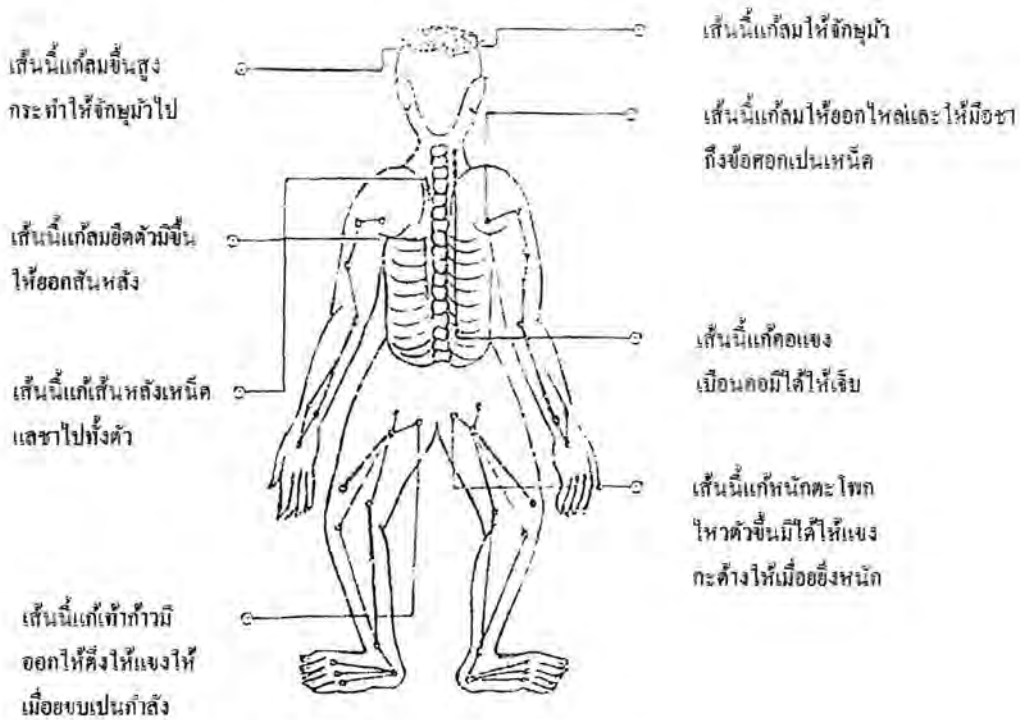
รูปที่ ๕๕ ลักษณะแผนหางบอกที่แก้ในกองสมะป้อวิ เกิดอนันทจักรวรรดิ

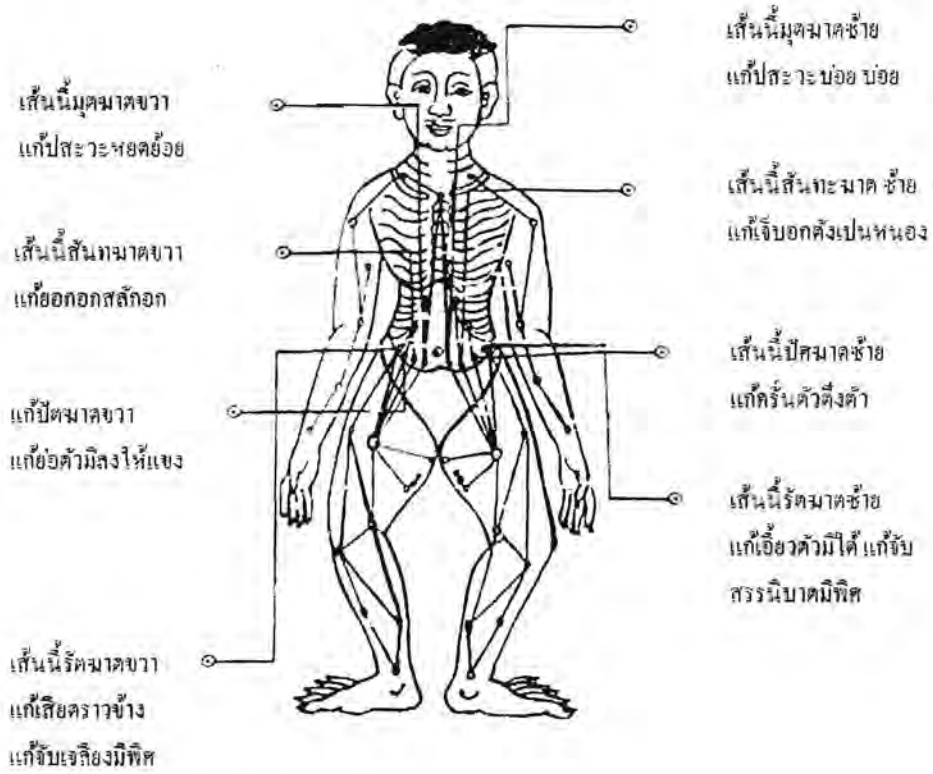
รูปที่ ๕๖ ลักษณะแผนควาบอกที่แก้ในกองสมะป้อวิ เกิดแต่อนันทจักรวรรดิ

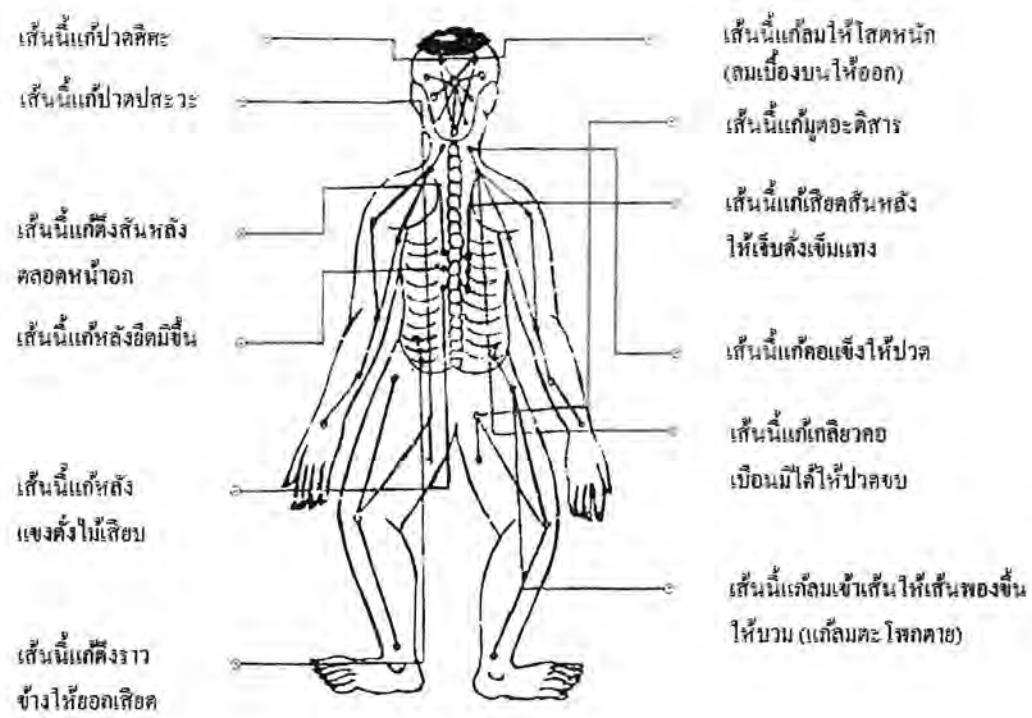
รูปที่ ๕๗ ลักษณะแผนหงายบอกที่แก้ในกองวิสมะปัลวิ เกิดแต่กองตรีภูฏวตะ

รูปที่ ๕๘ ลักษณะแผนคว่ำบอกที่แก้ในกองวิสมะปัลวิ เกิดแต่กองตรีภูฏวตะ

รูปที่ ๕๕ ลักษณะแผนหางายบอกที่แก้ในกองกะตักะปัลวิ เกิดแต่กองอำมพฤกษ์

รูปที่ ๖๐ ลักษณะแผนคว่าบอกที่แก้ในกองกะตักะปัลวิ เกิดแต่กองภูฎาวต

ฤๅษีตัดตน

ฤๅษีคัถคน ไม่มีปรากฏหลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เข้าใจว่าน่าจะมีอยู่ควบคู่กับตำนานเรื่อง ฤๅษีของไทย และมาปรากฏหลักฐานในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราชทรงปฏิสังขรณ์ “วัดโพธาราม” หรือที่รู้จักเรียกขานกันทั่วไปในนามว่า “วัดโพธิ์” (เดิมเป็นวัด ราษฎร์ที่สร้างในสมัยอยุธยาารวรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) เมื่อ พ.ศ. 2331 ทรงโปรดให้จารึกตำรายา และปั้นรูปฤๅษีแสดงท่า คัถคนไว้ตามศาลาราย รูปปั้นฤๅษีคัถคนที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ไม่ทราบจำนวนและวัสดุในการปั้น แน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าปั้นด้วยดินน้ำมัน คือ ปูนขาวค้ำผสมด้วยน้ำมันดงอีว มีอักษรจารึกบนแผ่นหินติดไว้ใกล้ รูปฤๅษีแต่ละท่าบอกว่าท่าคัถคนลักษณะนั้นแก้โรคอย่างไร เพื่อสืบทอดความรู้ที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ไว้ในกรุงรัตนโกสินทร์สืบต่อไป และเพื่อเป็นวิทยาทานแก่ราษฎรให้ได้รับรู้รักษาตนเองยามเจ็บไข้ เมื่อ บูรณปฏิสังขรณ์แล้วเสร็จสมบูรณ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานฉลองพระอารามขึ้นใน พ.ศ. 2344 แล้วพระราชทานนามว่า “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” เป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญในฐานะเป็น วัดประจำรัชกาล (ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ทรงแปลงสร้อยนามวัดใหม่เป็น “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”) วัด โพธิ์ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่อีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2375 ในครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เหล่าบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันตรวจสอบชำระตำรา สรรพวิทยาความรู้ต่างๆ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ สุภาษิต และเวชศาสตร์ พิจารณาเลือกสรรแต่ฉบับที่ดีและลงความเห็นว่าคุณต้องแน่นอนแล้ว จารึกลงแผ่นศิลาประดับไว้ตามอาคารและสิ่งก่อสร้างภายในพระอาราม เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ระเบียง กอดและศาลารายต่างๆ เพื่อเป็นวิทยาทานให้แก่ราษฎรที่ใฝ่รู้สนใจในตำราวิชาการเหล่านี้ จะได้ศึกษาค้นคว้า เล่าเรียน ได้กว้างขวาง จนกล่าวได้ว่า วัดโพธิ์คือ มหาวิทยาลัยแห่งแรกของเมืองไทย

วิชาเวชศาสตร์ นอกจากตำราแพทย์แผนโบราณ ตำรายา แผนเส้น (แผนนวด) แล้ว ทรงโปรดฯ ให้ หล่อรูปปั้นฤๅษีคัถคนขึ้นใหม่ ครั้งนี้ด้วยสังกะสีผสมดินบุก (เรียกว่า ชิน) เพื่อให้มีความคงทน ตั้งบนแท่นหิน ประดิษฐานที่เฉลียงหลังศาลารายซึ่งอยู่ล้อมลานวัดทั้งข้างในและข้างนอก รวม 16 หลัง หลังละ 4-5 รูป รวม ทุกศาลามีฤๅษี 82 คน ท่าท่าคัถกาย 80 ท่า (มี 2 ท่า ที่หล่อเป็นฤๅษี 2 คน ช่วยกันคัถกาย) มีจารึกโคลงสุภาพ บอกท่าที่คัถและบอกชนิดลมติดไว้ตามข้างผนังตรงกับรูปฤๅษี มีโคลงบอกตำนานผู้สร้างศาลา พร้อมทั้ง ช่างวาดเขียนทั้งฝ่ายวัดและฝ่ายคฤหัสถ์ติดไว้ด้วย^{1,18}

นอกจากรูปปั้นฤๅษีคัถคน (ซึ่งปัจจุบันชำรุดสูญหายไปตามกาลเวลา ยังคงเหลือรูปปั้นฤๅษีคัถคน ประมาณ 20 คน เท่านั้น และได้ย้ายไปประดิษฐานอยู่ที่เขามอที่ก่อสร้างเรียงรายตามรอบศาลา) แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้จัดทำ “สมุดรูปฤๅษีคัถคนแก้โรคต่างๆ ๘๐ รูป” เป็น หนังสือสมุดไทยคำ วาดรูปลายเส้นฤๅษีคัถคน พร้อมทั้งคัดโคลงกำกับไว้ด้วย เพื่อใช้เป็นต้นฉบับสำหรับ อ้างอิง (ต้นฉบับหลวง)⁴

"...แล้วภณายจิตรกรรม สฤยศิริรังสรรค์เสาวเลขรจเรขรูปขภูติ คัดกาอินถ้วนองค้กลงใน สมุดคจหล่อ ส่อถ้าตราแผนไว้ ๕ ก็ให้เลขกามาตย์ จำลองสาตราเส้นรง แสดง โคลงทรงสืบสร้าง เป็นตำหรับฉบับอ้าง คู่ หล้าแหล่งเฉลิมฯ"⁴

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า ตำราวิชาฤกษ์ศาสตร์มีที่มาจาก การคิดตนของดาบสอินเดียซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญตบะ

"ลักษณะบำเพ็ญตบะนั้นคงจะสมาทาน - นั่ง หรือ ยืน - ภาวนาอยู่วันยังค่ำ การนั่งหรือยืนอยู่อย่าง เดียวตลอดวัน ข้อมปวกเมื่อยตัวเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น จึงเกิดมีวิธีตัดตนแก้อาการต่างๆอันเกิดทุกพลภาพ แต่บำเพ็ญตบะ และตัดตนในเวลาค่ำบำเพ็ญตบะ ในเวลากลางวัน สลับกัน... เป็นตำรามาแต่เดิม"¹

คนไทยได้นำทำทางการตัดตนขณะบำเพ็ญตบะของฤกษ์มาปรับประยุกต์ใช้ประโยชน์เพื่อบำบัด อาการเมื่อยปวดตามร่างกาย ตลอดจนรักษาโรคอันเกิดจากลมและเส้นเอ็นในร่างกายซึ่งผิดปกติแปรปรวน

ทำฤๅษีตัดตน¹

โคลงฤๅษีตัดตน¹

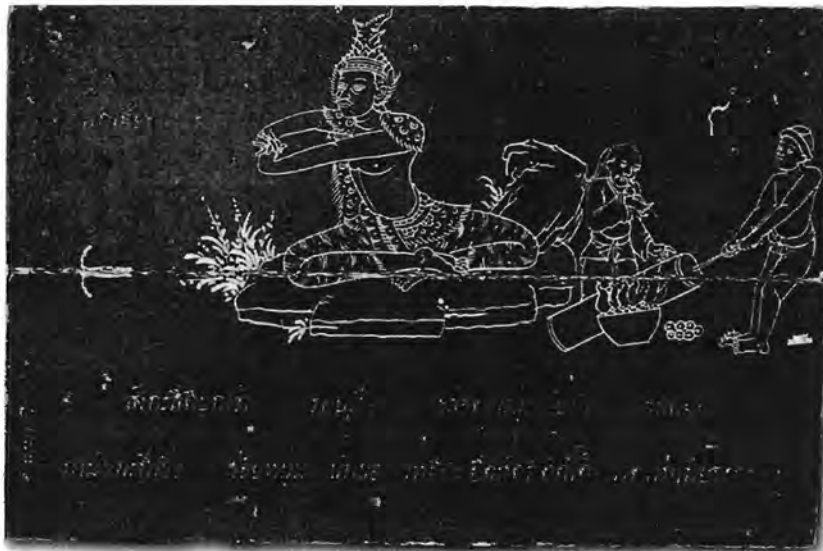
พระราชนิพนธ์/สุนิพนธ์⁴

1 ตัดตนแก้เกี้ยว

สังกะสีตีบุกเข้า
หล่อคนะนึ่งหนังสือ
กามันตะก็เชื้อ
เหยียดขี้คหัดจัดไว้

รคนเจือ
สติได้
ข้อยหนุ่ม นกนอ
แต่แก้เกี้ยวกาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

2 ตัดตนแก้เอวค้ำคดขา

ชฎิตัดตนนี้
ซื่อสั้งปดิเหงะ
ถวัดเท้าพามวยตะ
แก้กะเอวคค้อม

นิกเอะ ใจชอบ
หรงอนจ้อม
ตั้งเมือย หายสา
เข้าคู้โขยกโขยง

พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว

3 คัดคนแก่ลมในอกในแคว

ชายันญาณยั้งผู้
เนาพนัสฝ้าแฝก
โรคลมแก่นคุดแตก
แอนอกเอี้ยวเอวสยิว

ผนวดแขก
หาบหิ้ว
วางหาบ คัดแซ
แสยะหน้าเงอหงาย

พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว

4 คัดคนแก่ขัดเขว

วังนัชเนาพนศห้วย
นอบนบเพลิงเปล่งเปลว
อาพาธขบขัดเขว
แก้งข้อกคตะคากเข้า

หุบเหว
ค้ำเข้า
โื้อ้เทวย มั่งเอย
ศอกคู้ขมึงทึง

พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว

5 คัดคนแก้ลมปวดศีรษะ

พระม โนชสำนักด้าว
จิตรพรั่นห่วนหวาดสูง
กำริบโรคขบสูง
นั่งคัคหัดถ้วชาย

ตงยุง ยางแฮ
มฤคร้าย
สังเวช องค์เอย
นบเกล้าบริกำ

พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว

6 คัดคนแก้ช่นเท้า

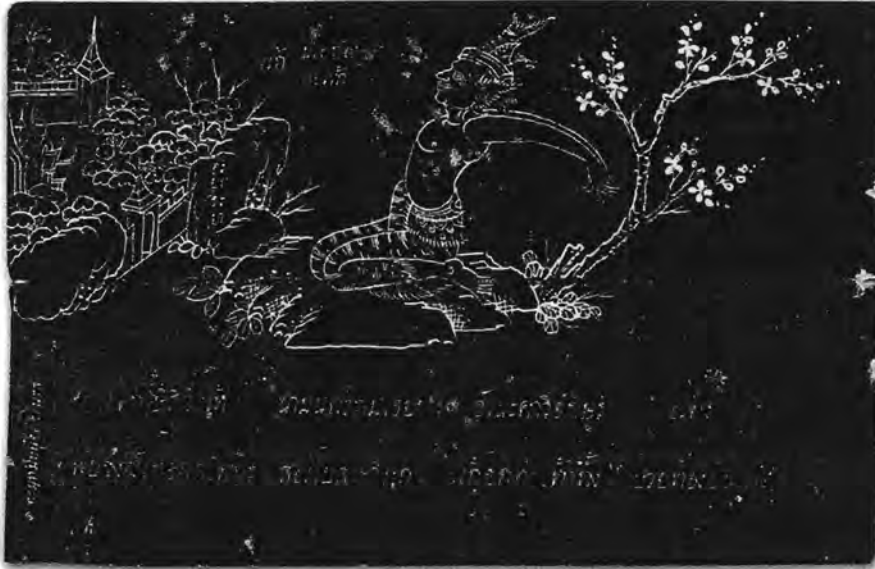
เอนกายกรกคเท้า
ทยที่สันลมเดิน
นามอิชุขวิวัฒน์เจริญ
โลกเรียกสิสุกพ้อง

พิศตร์เหิน หาวแฮ
ขัดข้อง
ฉานเกิด ใฝ่ฤา
ชื่อผู้เจริญญาณ

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
(สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาปรมา
นุชิตชิโนรส)

7	ตัดตนแก้ปวดท้องแก้ข้อเท้า	ฤษีสี่ซ้อให้
อัญนะควาวิอักษร
พิบชงจมีเท็ดถวัคกร
แก้ขัดข้อเท้าทั้ง | นามนกร รามเอย
อะดั่ง
สองไปถ่ หลั่งนา
ป่วยท้องบรรเทา | กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
(สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาปรมา
นุชิตชิโนรส) |
|---|---------------------------|--|--|--|

8	ตัดตนแก้เสมหะในลำคอ	พระยทธอักษรไว้
สี่บอักษรตราบศุด
นั่งสมาธิหัดถั้ประยุทธ
เสมหะปะตะตันถัน | นามยุทธ
สี่ถัน
เสียรอิก แข็งนา
ถ่งถ้างถ่าศอ | กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
(สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาปรมา
นุชิตชิโนรส) |
|---|---------------------|---|--|--|

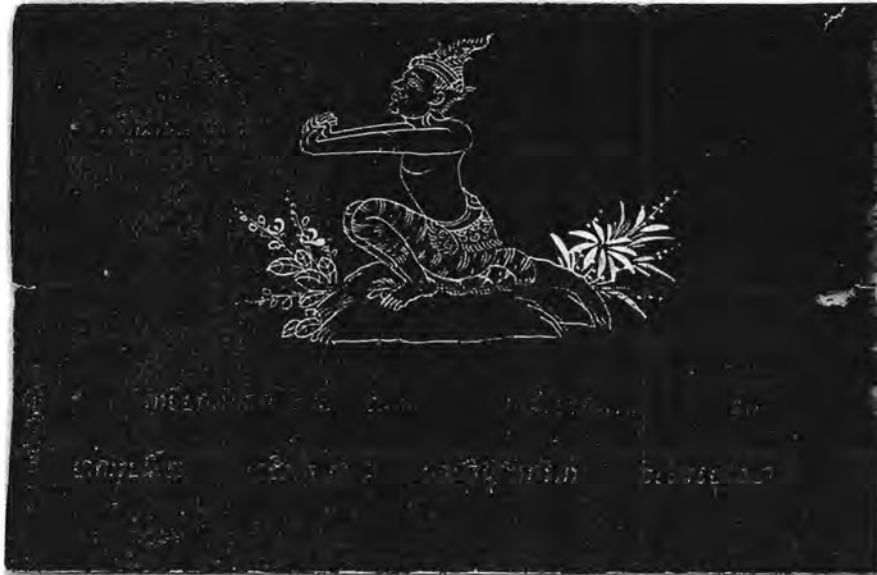

9 คัดตนแก้ลมในแขน

เหยียดหัตถ์คัตนี้วาง
แก้เมื่อยขัดแขนเบา
ขาดรูปนี้เอา
ผสมส่นักสิทธิ์ให้

ชันเพลลา
โทษได้
ยาชื่อ ไส้เสย
ชื่ออั้งอุชยา

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
(สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาปรมา
นุชิตชิโนรส)

10 คัดตนแก้สะบักน่าจม

หัตถ์หว่างนิ้วเท้าพับ
แก้สลักไหลเพื่อพิศม์
วะคินตะคปะฤทธิ
มีแม่โคห้าร้อย

ขงษ์ชิต เพลงเฮย
ผ่นน้อย
มฤครัก ท่านแฮ
หยอดน้ำนมถวาย

นายปรีดาราช

11 ดัดตนแก้ลมหัวสารพวงค์

เสลขกามนามวิสุทธีก้อง
องค์แอนแหงนภักตร์ขบ
กลับแขนกดขาทบ
ลมเสียดสารพวงค์กล้า

ไทรภพ
เขม้นฟ้า
เน้นนึ่ง อยู่ंना
คืบด้วยคัดเอง

พระมุนีนายก

12 ดัดตนแก้เข้าขาคาย

ฤาษีวัชรวิรูศาสตร์
ชื่อเทพมณ โทชชาย
แก้ลมเข้าขาคาย
ท้าวหัดขันเข้าคู้

สฤษดีกาย กบแฮ
มากชู้
คิงเมือย มีนเอย
ท้าวเม้นล้วยสิงห์

หลวงชาญญูเบศรี

13 คัดตนแก้ขัดขา ขัดคอ

คุกเข่าสั่นคืดเข่า
มือประทับกับเพลามาย
ขัดขาขัดคอหาย
โรมสังคีสิทธิ์ศักดิ์กล้า

เข่าขยาย
มุ้งฟ้า
ห่างมือย ลงแฮ
กล่าวนี้นามขนาน

พระพุทธร โฆษาจารย์

14 คัดตนแก้แน่นหน้าอก

โคดมมหาราชนี่
นกระจาบทำรังราว
แหงนหน้าท่าเรือหวา
แก้แน่นนาถิได้

หมวดยาว ยุงนา
กะวะไม้
ยีนคืด หลั่งเอย
อกด้วยดีเหลือ

พระสมุห์จัน

15 ตัดตนแก้ลมเวียนศีรษะ

สมาธิขัดหัตถ์ขุดทั้ง
สระสร้างแสดงลมเวียน
นามระหะพระผู้เพียร
ระอักษรควบเข้า

เพลาศีร
ศิระเกล้า
ผนวชนั้น นานแธ
เพิ่มให้นามกรุง

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
(สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาปรมา
นุชิตชิโนรส)

16 ตัดตนแก้เข้าแก้ขา

อิษิสักห่น้ำมุด
สลบเพื่อนางฟ้าทอด
พี่น้องครั้นคางออก
ยื่นย่อบาทบิบบัน

ฉานมอด ม้วยแธ
ท่านนั้น
ขาไหล่ ชัดเอย
เข้าทั้ง โคนขา

พระญาณปริยัติ

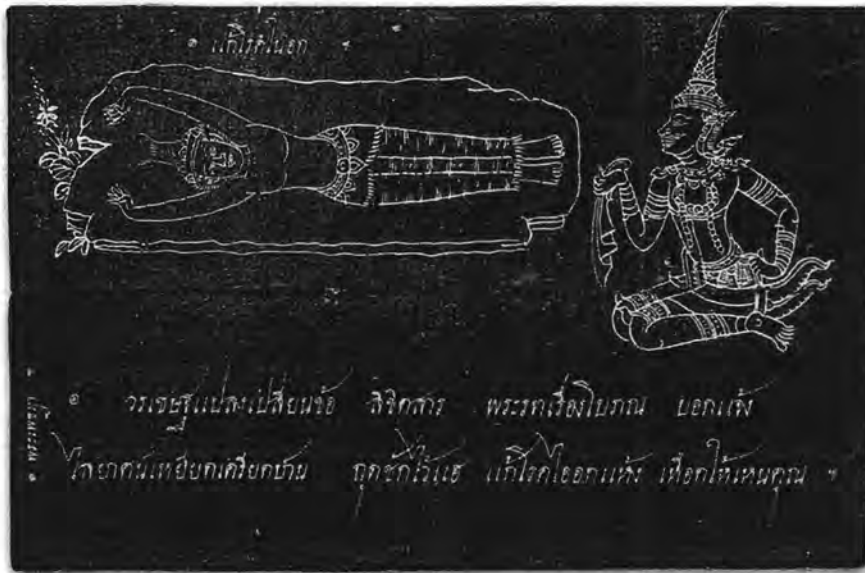

17 คัดตนแก้โรคในอก

วเรษฐรูปแปลงเปลี่ยนชื่อ
พระรตเรื่องโบราณ
ไสยาสน์เหยียดเคียดปาน
แก้โรคในอกแห้ง

ลิจิตสาร
บอกแจ้ง
กุดชัก ไว้เส
เหือกให้เห็นคุณ

พระเพ็ชฎา

18 คัดตนแก้ระควรวีง, เท้า

อันนเนตรนี่อัค-
ขีนแย่หย่างยักขโจน
การกรกคตองโคน
แก้ระควรวีงเส้น

ทีโชน เนตรฤา
ออกเดิน
ขานัก เน้นนอ
แต่แข่งตลอดแจน

จำจิตรนุกูล

19 ตัดตนแก้ลมตะคริว

สวามิคฤกเจ้าแก้ว
วสิทธิเหียบยันสลัก
กรขวาจับบาทชัก
โรคตะคริวกล่อนเส้น

เหลียวพักตร์ ผินแฮ
เพชรเคลื่น
เฉวียงนุน แขนแฮ
หย่อนได้หลายเดือน

พระญาณปริยัติ

20 ตัดตนแก้ลมท้าวสารพวงค์

อิชิตัพนตรเจ้า
สรพวงค์ประกอบกับ
ท้าวแขนพบเพียงทับ
แก้ท้าวสารพวงค์ให้

ตำหรับ
เวทไช้
หัตถ์แอน องค์เอย
เส้อมสั้นสรพวงค์

พระองค์เจ้าสิริวงษ์
(สมเด็จพระบรมราชม
หัยกาเธอ กรมหมื่น
มาตยาพิทักษ์)

21 คัดตนแก้เสียดอก

ขึ้นเหนี่ยวคอเท้าเซ็ด
แก้เสียดทรงเส้นเอ็น
นารทเสกไม้เป็น
ขี้มเยาะวานรให้

หัดถ้เห็น ยากแสบ
ขอดได้
ปลิงเกาะ กระบี่พ้อ
เหือดร้ายรังแก

พระศรีวิสุทธิวงศ์

22 คัดตนแก้ลมจันทมาต,
ลมเข้า, ลมขา, ลมหน้าอก

พระนารอทวายุเร้า
ขัดเข้าขาและจันท-
ผวยเท้าทำขึ้นหัน
มือหนึ่งคั้นเข้าซ้าย

ทรวงริน ทำนา
ฆาฏูร่าย
เหินเยี่ยง เหาะแยะ
เลื่อมสั่นสี้ลม

สมเด็จพระสังฆราช

23 คัดคนแก้เข้าขัด

ชฎิลคาบศเบื่อง
ยื่นกขาขวาทับ
ประนมหัตถ์คัดคากายกลับ
ลมขัดคอเข้าร้าย

แบบฉบับ
เข้าซ้าย
เบือนบิด ตนแส
เร้งร้างห่างสูญ

พระยาอัยญาเรืองเดช

24 คัดคนดำรงกายอายุยืน

ทิสโกยโพนผนวดข้าง
ทิวพนัสชายฉนิ
ประนบัติคัดคองค์เจริญ
กุมกถารกรคำ

เขาเงิน
ท่าน้ำ
ชนม์ชีพ พระนา
พ่างพั้นยืนยืน

กรมหมื่นไกรสรวิจิต
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นไกรสรวิจิต)

25 คัดตนแก้ลมปะกั๋ง

กาลชฎิลคัฒมล้าง
ไคลขมับจับหนุ
มีนเศียรมีดจักกุ
ไว้ลบบอกเส้น

ลมคะ
นวดเน้น
เส้อมส่าง ไซ้แฮ
ประสิทธิแก้ลมปะกั๋ง

เจ้าพระยาพระคลัง

26 คัดตนแก้ตะโพกสลักเพชร

สระภงค์ดาบสตั้ง
ถ่างบาททั้งสองทรง
กำหมัดคัฒกรหง
ตะโพกสลักเพชรแม่

ตนตรง
แย้แต่
กคคู ขานา
เมือยล้าซาหาย

พระอมร โมลี

27 คัดคนแก้ลมชักปากเบี้ยว

ผิวลมเข้าข้อข้ง

เหน็บหนัก

หลวงลิขิตปรีชา

กายสันพันชิดชัก

ปากเบี้ยว

พระกาลสิทธิ์แดงลักษณะ

เลศท่า แก่นอ

เหนียวไหล่หนวงเท่าเอี้ยว

อกไอ้อนิจจัง

28 คัดคนแก้เข้าขัด

นักสิทธิ์โสภาคพร้อม

พรหมจรรย์

พระอมร โมลี

ชื่อมหาสุธรรม

เลิศแท้

เท้าเหยียดชิดหัดถ้ยัน

ขยำเข้า สองนา

ขบเข้าค่อเข้าแก้

เมื่อยล้าลมถอย

29 คัดคนแก้ลมในลำไส้

อักะตะตะบะเพียง
ถวยเกาะองค์อะดาด
นั่งคัดหัตถ์สองผสาน
เพื่อขับไล่สวาระอัน

เพลงผลาญ ภพฤ
ท่านนั้น
พนมนั่งอยู่นา
ออกได้โดยใจ

พระอมร โมลี

30 คัดคนแก้มือแก้เท้า

พระสุทัศนสถิตถ้ำ
ครองเครื่องนักสิทธิ์ทรง
ลมตั้งค่อหัตถ์ขงม
นั่งกระหย่งยุคเท้า

เดือนระหง
ห่อเกล้า
หัตถ์ช่วย คัดแฮ
หัตถ์ช้อยเช่นร่า

พระยาธิเบศบดี

31 คัดตนแก้กล่อนแก้ปัดคาด

แยกขาขึ้นเข่าตั้ง
แขนแนบหนีสะเอวองค์
คววินทร์ ฐ ดำรง
แก้กล่อนปัดคาดแม่น

ตบตรง
แน่นแน่น
กายคัต นีฎา
แพทย์แก้มวดยมื่น

พระศรีวิสุทธิวงศ์

32 คัดตนแก้ลมอัมพฤกษ์

โควินทร์แนะกให้
สาบไถ่นนทรีแรง
อมพฤกพิบัติเสดง
ตั้งชันสองมือเข้า

รามแผลง อสุรฤา
ฤทธิเฝ้า
คัตคับ คลายหนอ
ประทับข้างจีนองค์

พระศรีวิสุทธิวงศ์

33 ดัดตนแก้ลมซ้นเท้า

นาไลยไกรเกรอกฟ้า
หมู่แพทย์พืงนับนาม
บาทาธิกะทกตาม
กคเข้าเหนียวแคงให้

ดินขาม
ท่านไหว
ตาคุ่ม แลพ่อ
ซ้นเท้ามละลม

พระศรีวิสุทธิวงศ์

34 ดัดตนแก้เอด

พระวิฆนตฤคเสียง
นั่งยองสองมือจบ
แก้เส้นสะคั้งขบ
โครอย่าหมื่นประมาทดำ

บุตรลบ
เจ็ดหน้า
เอดยอก หายนอ
ท่านทำให้ล่อง

พระศรีวิสุทธิวงศ์

35 ดัดตนแก้ลมในขา

รูปมนุษย์หน้าประหนึ่งเนื้อ
บุตรอียี่สิบสี่ไสย
ระบอบระบิลไตร-
นังหยองสองหัตถ์คู่

นามกระไล โกฎแฮ
สาตรู
คาชุก โพนพ้อ
ศอกแก้ลมขา

กรมหมื่นไกรสรวิชิต
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นไกรสรวิชิต)

36 ดัดตนแก้เวียนศีรษะ

แบะขาคู้เข้าเข้า
บิดไหล่หางแขนเหยง
เวียนเศียรจิตใจเผลอ
พระสุชามันต์ได้

สันเสมอ
ยึดไว้
พลันเสื่อม ส่างนอ
ดัดแล้วอย่างงน

พระพุทธรูปโฆษาจารย์

37 ดัดตนแก้ลิ้นกระด้าง

พระภราคะทวาชะเชื้อ
อยู่ป่าอาศัยพง
คุกเข่าหัดดีไคว่ตรง
แก้กระด้างลิ้นได้

ซิดง
พุ่มไม้
อุระภาค ดนนา
ทำนี่ดีจริง

พระรัตนมุนี

38 ดัดตนแก้กล่อนในทรวง

พระวัชอักษนิศนี
มล้างเหล่าอสูรหลาย
แยกขาแยกอวัยวะ
แก้กล่อนร้อนอุระกล้า

เชิญนารายณ์ มานอ
เลื่อนหล้า
สองหัตถ์ เท้าแฮ
เกลื่อนเดินเสียมสูญ

พระรัตนมุนี

39 ดัดคนแก่ไหล่น้ำเกาะ โทก

พระชนกนักสิทธิ์นี้
ไตรเพทไตรพิชญา
ขอกไหล่น้ำขอกโคกกปาน
คู่เข้าศอกกคแข็ง

ชนะมาร
ข้อมแข็ง
ปิ่นปัก อยู่นอ
หัตถ์เคลื่อน ไคลทรง

พระรัตนมุนี

40 ดัดคนแก่เท้าเข็นใจ
สวิงสวาย

นักพรตประพาศิสร้าง
เชิดชื่อกระบิลดา-
เท้าซ้ายไขว่เปลาวา
ลมระงับจับเข็นเท้า

ขรรษา
บสเจ้า
มือหน่วง เข่าเอย
อีกทั้งสวิงสวาย

หลวงลิขิตปรีชา

41 ดัดตนแก้ไหล่แก้ขา

สุกทันต์นักสิทธิ์เด้า
ทาไหล่ขาซาเหน็บ
ลูกนึ่งยั้งขอกเจ็บ
ยีนยัดเอวองคเยียง

เที่ยวเก็บ ขานา
บ่อเปลื้อง
จิ้งคืด ตนแฮ
ยางเท้าทำหนัง

พระองค์เจ้าνωม
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงวงศาธิราช
สนิท)

42 ดัดตนแก้กล่อนปิดคาด

สัชนาไลยสิทธิ์หลัก
ยีนย่างหยัดเหยียดคงค์
สองหัตถ์ท่าที่ทรง
บ่ามัดปิดคาดแก้

ละสง- สารแฮ
อ่อนแล้ว
ศรสาตร ไปเอย
กล่อนแห้งหัดหาย

หลวงชาญญูเสร์

43 ดัดตนแก้คอเคล็ดไหล่ซัด

นักพรตภักตร์เทศม้า

มีแผน พม่านา

พระองค์เจ้าทินกร

ชื่ออัสวมุขีแชน

คู่คู่

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ

ท่าดัดอัดเหลี่ยมแบน

แบะเช่า

กรมหลวงภูวนนทร

คอเคล็ดแคลงไหล่หู้

โฉลกแก้ตลอดกัน

นรินทรฤทธิ)

44 ดัดตนแก้คอแก้ไหล่

อิสิงค์ดาบสหน้า

เป็นมนุษย์

จมีนราชานาคา

เขางอกแง้เศียรคูด

คังเนื้อ

ยื่นคัดหัดตั้งสองยุค

กันกด เอวนา

คอไหล่ใช้รั้งเรือ

โรคร้ายรั้งถอย

45 ตัดตนแก้ทันทาวาด

โยคีอะแห่มแม่้น
มือสิบเบ็ดนิ้วสลาม
แก้ลมอันทาวาดตาม
คู่เขาเท้าสองไขว้

แขกพราหมณ์ พรตมเฮ
สิวะ ไร่
ล่าเล่น เสียวนา
หัตต์เคิ้น ไคลคอ

พระองค์เจ้าสิริวงษ์
(สมเด็จพระบรมราชม
หัยกาเธอ กรมหมื่น
มาตยาพิทักษ์)

46 ตัดตนแก้เสียดข้าง

พระองค์จอมรมศรีแก่
ลมเสียดเสียวลัก โครง
สั้นเหนี่ยวเกี่ยวไหลชะ โลง
มือหนึ่งเหนี่ยวขาคู้

กายโกง
ปวดอู่
ลมแบ่ง เบาเฮย
ขยาดถ้ำระอาทำ

พระอริยวงศมุนี

47 ดัดตนแก้วเวียง

ฤๅษีสุมธนนั่ง
กระหยังเท้าเข้าขัด
เอี้ยวองค์อีกสองหัตถ์
แหงนภักตร์ที่เพ่งฟ้า

ไม้ถนัด
เหลียมถ้ำ
ไหว้เหวียง อยู่เอย
บอกแก้วเวียง

พระอริยวงศมนี

48 ดัดตนแก้วลมมหาบาทตะยัก

ดาบสารเมศร์แก้
เรียกมหาบาทตะยัก
นั่งสมาธิหัตถ์สองซัก
ออกแอนอืดอืดย้าย

ลมหลัก
ยั้งร้าย
นูดแข็ง ขาแเส
โยกเอียงอินทรี

พระอริยวงศมนี

49 ดัดตนแก้ลมแขนขัด

ระบือนามโคบุตรก้อง
ถอดหทัยทศกรรฐ์
ทำคัดพับเทียบผัน
แขนใดขัดท้าวให้

กฤษณ์สรรรค์ สฤษดิ์เฮย
เก็บไว้
พักตร์น้อย ฉแอ
หัตถ์บ่ไข่นวดแขน

พระอริยวงศมนี

50 ดัดตนแก้ลมปิดคาด
ลมในเอว

จุลพรหมสี่พักตร์นี้
ยกเข้าเหยียดแขนอสิต
แผนแพทย์พิตโหนดพิศ-
แก้ปิดคาดขึ้นเร็ว

แผลงฤทธิ์
เสือกเท้า
ดาราบอก ไฉนา
อกปิ่นเอวหาย

พระยาศรีสหเทพ

51 ดัดตนแก้ลมในเท้า

อศทิสันแง่นเอี้ยว

องค์เปร

พระญาณปริยัติ

ทับแข่งขาหนึ่งเฉ

เจียดลัม

กรขวากดอกเอ

เอียงเหยียด ซ้ายเอย

แก้เจ็บบาทบ่ก้ม

พักตร์พริ้วเพลงหงาย

52 ดัดตนแก้ลมในคอ

พระกาญจนลัมเสียดเส้น

ศอเสียว

พระญาณปริยัติ

เพื่อนต้นบ่เดินเทียว

เที้ยวจ้อ

แก้คอบิดคอเหลียว

ลมเหือด หายแฮ

คู่เข้าชาก่อมก้อ

หัตถ์เคลื่อน ไกลชา

53 คัดตนแก้ลมขา

ขุทธากะเจ้า
เพื่อกาลลมกาจ
คัดตนคัดลมขา
มือหนึ่งนวดอกเน้น

เจ็บบาท
กับเส้น
ขาเมื่อย ม้วยแฮ
หนึ่งค้ำคางแขงน

พระญาณปริยัติ

54 คัดตนแก้ลมลำสังข์
ลมอันจาะ

โยคีอังกคกล้า
รู้ชาติเนาวิรัตน์ซัด
แก้ลมเสียดเสียวซัด
นั่งสมาธินวดคอคั้น

สมาบัติ
ชื่อนั้น
ถ้าฝึก หายแจะ
ขบเขี้ยวคาขมึง

ขุนธนสิทธิ์

55 ตัดตนแก้ลมข้อมือ

อนิตถิคันธท่านนิ้วหน้า
ลมเสียดสองหัตถ์ตั้ง
พับเข่านั่งค้ำนั่ง
กายชดชระคัตนิว

ตาตสิง
ปวดตัว
นิกคัต ตั้งฤา
นบถ้ำเทพนม

พระญาณปริยัติ

56 ตัดตนแก้ลมอก

สัจพันธุณิกสิทธิผู้
ลมเสียดทรวงอกอึด
ประจงสองพระหัตถ์คัต
นราชาติใครได้เชื้อ

สถิตยัสัจ-พันทเอย
โรคเรื้อ
คั้นเข่า สองนส
นวดเท้าอริษฐาน

ขุนชนสิทธิ

57 ดัดตนแก้เส้นมหาสนุกระจับ

กามินทร์มียุดเท้า

เหยียดหยัด

พระมหามนตรี

มือหนึ่งเท้าเข้าขัด

สมาธิคู่

เข้าฉานช่วยแรงคึด

ทุกคำ คินนา

รับรวดยากจะสู้

โรคร้ายภายใน

58 ดัดตนแก้เท้าขัด

มิตาซินทร์มากไต่เต้า

เตร่เตร็จ

พระบาทสมเด็จพระนั่ง

ดัมพลาตเพลงแคลงเคล็ด

ขอดเส้น

เกล้าเจ้าอยู่หัว

คึดแก้กอบกะเม็ด

นั่งเบะ บาทเอย

เข้าหนึ่งชันมือเน้น

นวดแข็งขยัคลา

59 ดัดตนแก้เส้นท้าวสารพวงค์

อัลทึปะกะโพ้น

พงษ์กษัตริย์

นายปรีดาราช

ออกผนวดพนัสลัด

หลีกเร้น

กรทอระทวยคัต

องค้ออนงามเอย

แก้ท้าวสารพวงค์เส้น

รงับได้โดยเพียร

60 ดัดตนแก้ไหล่ขัดตะโพกขัด

พระอัลทึปะกะเบือ้ง

บรรพร์บิณ นันธา

เจ้าจิตรนุกูล

รู้ฤกษ์บนมนต์พิณ

พะเหลาะข้าง

เศียรทกหัตถ์จรดดิน

อ้มหย่ง แอ่นา

แก้ไหล่ตะโพกเกลียวข้าง

เข้าแข่งขาย

61 คัดคนแก้สมเอา

พระไชยาศิขะ
ลมเสียดเส้นสะเอวงค์
นั่งสมาธิถวัลวง
เหยียดหัตถ์คัดคนน้อม

ชฎิลคง
ขดค้อม
กรเวียด เอวแฮ
เหนียวแก้สกันธกาย

ออกญาโชฎีก
ราชเศรษฐี

62 คัดคนแก้สมกล่อน

สิทธิกรรมนั่งหน่วงเท้า
หลังขดคู่ตัวงอ
ตั้งตลอดสอดมือพอ
แก้กล่อนแห่งกล่อนน้ำ

ไขว่คอ
งุบง่า
โสร่งเช่า ไร่แฮ
กล่อนเส้นกล่อนกระษัย

พระยาราชนนตรี
บริรักษ์

63 ตัดคนแก้ลมมือลมเท้า

สิทธาห้อยเท้านั่ง
ชื่อพยาธิประไลย
ชูหัตถ์หัตถ์หนึ่งไคล
คัคโลลมกลัดกล่า

เนินไศล
เลื่องหล้า
คลังศอก ไซ้เนา
เมื่อยเท้ามือคลาย

พระมุนีนายก

64 ตัดคนแก้สลักไหล์

เพ็ชฌ์โองการย่อเท้า
เท้าหนึ่งยกย่นขา
หัตถ์หนึ่งเหนี่ยวอ้งสา
กรหนึ่งกุมศอกเคล้น

เบื่องขวา ย่นเสย
กคเส้น
นิ้วรีด เส้นแฮ
ไหล์เท้าลมถอย

พระสมบัตินายก

65 ตัดคนแก้ลมริดสีดวง

อุดมมารอทู้
ขาไควไพล่ซงฉน์ัด
เหยียดกรอ่อนเอาหัดถ์
ลมโรคริศดวงเร้า

กลดัด กายเฮย
เข้าเข้า
หนึ่งส่ง สอกนา
ชอบถ้ำทำหาย

กรมหมื่นศรีสุเทพ
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นศรีสุเทพ)

66 ตัดคนแก้แน่นหน้าอก

ฤษีสัมผัสเม้น
ยื่นหัดยกเทิงอ
สองมือตัดคางตอ
แก้แน่นหน้าอกได้

ครุหมอนวดนา
'ไควไว้
เข่งยัด ตัวแฮ
เสียดเส้นลมหาย

พระยาไชยวิชิต

67 ดัดตนแก้กล่อน

วาสุเทพทอดอกขว้า
นักสิทธิ์สุพรหมทัต
เหยียบยันตะ โทกจับ
วาสุเทพวานแก้

ลงกับ อาสน์เอย
ไหล่แล้
ตื่นเหนียว นาพ้อ
กล่อนร่ายเร็วหาย

พระบาบ่าเรอบริรักษ์

68 ดัดตนแก้ลมจุกเสียด

นักสิทธิ์สัน โดยคั้น
น เมพุทธชฎิตทรง
ไคว่หัดถ์รดอกองค้
จุกเสียดสรพวงค์แก้

แดนดง
คำหรับแหร์
สมาธิเพ็ชร นังนา
กอบรด้วยคัดหาย

พระพรณสมบัติ

69 ดัดตนแก้ขา

สุทธาวาสดิถีทุกข์แจ้ง
ผนวจหน้ายไอยศุรย์สละ
อาพาธเพื่อวาคะ
ยกเข้าสู้บาทไขว้

มรณะ เทียงแธ
เสลขได้
ตั้งเมื่อย ขาเสย
หัดถ์นำวเหนี่ยวขา

กรมหมื่นไกรสรวิชิต
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นไกรสรวิชิต)

70 ดัดตนแก้กล่อน

ธารนัพัฒน์งน้อม
เท้าเหยียดมือหอบปลาย
ลมกล่อนเหือดห่างหาย
อีกแน่นนาถิไว้

โน้มกาย
แม่เท้า
เหนประจักษ์
ระจับเส้นกล่อนกระษัย

พระสมบัตินิบาล

71 คัดตนแก้ปวดท้อง
แก้สะบักจม

ทรงนามยามหลุนี
ชูเชิดสองพาทา
นั่งแบะฝ่าบาทา
แก้ป่วนปวดท้องน้อย

เนาพเนา- เวสนา
พัดซี่้อย
ซ้อนทับ กันแย
อีกเส้นสะบักจม

พระองค์เจ้าคเนจร
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นอมเรนทร
บดินทร์)

72 คัดตนแก้ลมในอก

พระโสมพะอากาศไอ้
อาพาธแน่นในอก
เหยียดแขนยึดเข้าผงก
เอวแอ่นอึดใจกลัน

อ็ดดอก
อ็ดอั้น
แหงนพักตร์ อยู่พ้อ
คัดแล้วลมถอย

พระองค์เจ้านวม
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงวงศาธิราช
สนิท)

73 คัดคนแก้ตะ โปกข์ชัหาย,
ต้นขาชัหาย

พระสมุทรรำถ้ำตัด
ขาแยกยกเจียดฉีก
ใครเห็นจักหัดฉีก
แต่ท่านเดียวตัดแก้ได้

ประหลาดหลัก เพื่อนแฮ
ครากแท้
ระอาออก โยษฐ์เอย
ตะ โภกคั้นขาแหลง

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
(สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาปรมานุ
ชิตชิโนรส)

74 คัดคนแก้เท้าเหน็บ

เห็นทุกข์เห็นแท้ โทษ
คือพระมาฆะนักรรรม์
มื่อยุดฝ่าเท้ายัน
เท้าเหน็บเย็นยั้งน้ำ

เบญจจันท์
สติคด้า
ยื่นย่อ ตัวนา
เหน็บชวแก้เหน็บหาย

พระยาธิเบศรบดี

75 ดัดตนแก้ปวดคาดแก้ตะคริว

ดาบศทเวทบริณี
ดักส่งสรงสิวญาณ
กายปมปวยพิการ
ยื่นดัดเศียรเยอเท้า

นังงาน นานา
อยู่เกล้า
ปีตคาด ตะคริวเฮย
ท่านแก้กลมอ

พระองค์เจ้าทินกร
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงภูวเนตร
นรินทรฤทธิ)

76 ดัดตนแก้จุก

พระมรัตดาบสโพ้น
ตำหรับปรอเทียน
โรคลมจุกเสียดเบียน
นั่งคุกกดเข้าคู่

พากเพียร นังนอ
รอบรู้
บ้ำบัด องค์เฮย
หัดดีคำคางหงาย

พระมหาช้างเปรียญ

77 คัดตนแก้ไหล่แก้ท้องแก้อก

นักสิทธิสมาบัติสร้าง
กาละกุฎีกระป้อเศษ
กตผากกตท้ายเกษ
ระจับโรคลมไหล่ท้อง

สร้างกลต
เพรียกพริ่อง
บาทซัด คุกแธ
อุระด้วยคังแผน

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
(สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาปรมา
นุชิตชิโนรส)

78 คัดตนแก้ขัดแขน

พระโสณสันโดยด้าว
ภูตโฆมคโฆษครหิม
ลัม ไซ้ขบเศียรจิม
ยอกศอกขึ้นเข้าจ้อง

ดงคริม
กุก้อง
ยอกซัด แขนขา
จรดซ้ายเปลี่ยนขวา

พระองค์เจ้าทินกร
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงภูวเนตร
นรินทรฤทธิ์)

79 คัดตนแก้ขัดแข็งขัดขา

ปริพภาษกนี้ชื่อ
น้ำฟุ้งคักแดนฉิ่น
อยู่ยั้งฝั่งโยระตัน
นั่งคึดหัดถ้างเท้า

โยฮัน แลเฮย
เช่นเข้า
หนั่งอูรู ครอบนา
ขัดแข็งขาหาย

พระองค์เจ้าทินกร
(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงภูวเนตร
นรินทรฤทธิ)

80 คัดตนแก้เส้นสลักทรวง

ผู้ผนวชจีนแจ้งชื่อ
อยู่เขตเขาซ่าเหล็ง
ลัทธิท่านเคร่งเขม็ง
มือเหวี่ยงผวาทำจิว

หลี่เจ็ง
ตั้งสัว
เมืองท่าน ถือฮอ
ระจับเส้นสลักทรวง

ออกญาโชฎีกราช
เศรษฐี

เอกสารอ้างอิง

1. วัดพระเชตุพน. จารึกวัดโพธิ์: มรดกความทรงจำแห่งโลก. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2554.
2. คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน. ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2554.
3. หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ ๕ เล่ม ๒, หน้า 74-123. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542.
4. หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. สมุดภาพโคลงถ้ำยี่ดัดตน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2551.
5. สันติสุข โสภณศิริ. ประวัติศาสตร์การพัฒนากาพย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือกในประเทศไทย. ใน สำนักวิชาการ กรมพัฒนากาพย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, รายงานการสาธารณสุขไทยด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก, หน้า 1-65. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจกรรมโรงพยาบาลองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2545.
6. สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข. ทำเนียบศักดิ์นาเกี่ยวกับนวดไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา. [ออนไลน์]. 2555. แหล่งที่มา: http://ittm.dtam.moph.go.th/data_articles/thai_msssg/thaimsssg02.htm [1 สิงหาคม 2555].
7. เดอ ลา ลูแบร์. จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์: ราชอาณาจักรสยาม (แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร), หน้า 195. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2552.
8. มงเซญอร์ ปาลเลกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม (แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร), หน้า 228. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2552.
9. ตำรายาศิลจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.2375 ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505.
10. คัมภีร์ชวคาร. ใน กระทรวงสาธารณสุข. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์: ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ, หน้า 543-565. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของ สกสค, 2554.
11. คัมภีร์มัญชุสาระวิเชียร. ใน สุ่ม วรกิจพิศาล. เวชศาสตร์วิวัฒนาการ ตำราแพทย์แบบเก่า เล่ม ๑-๕, หน้า 838-845. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี, 2460.
12. มุลินธิสาธารณสุขกับการพัฒนา. ตำราเส้นสิบฉบับอนุรักษ์. กรุงเทพฯ: อูษาการพิมพ์, 2554.

13. พระยาวิชาธิบดี (กล่อม), เรียบเรียง - กำมสิทธิ์, ม.จ. (แก้ไข เพิ่มเติม). ตำราโรคนิทาน คำฉันท 11. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกฎกิจ, 2456.
14. Huguenin LK. Myofascial trigger points: the current evidence. *Physical Therapy in Sport* 2004; 5: 2-12.
15. Atlas of Acupuncture Points: Point Locations [Online]. 2007. Available from : <http://www.AcupunctureProducts.com> [2012, 31 July].
16. World Health Organization. Acupuncture: Review and Analysis of Reports on Controlled Clinical Trials. ISBN 92 4 154543 7 (NLM classification: WB 369). Geneva, 2003.
17. Ahn AC, Colbert AP, Anderson BJ, Martinsen OG, Hammerschlag R, Cina S, Wayne PM, Langevin HM. Electrical properties of acupuncture points and meridians: a systematic review. *Bioelectromagnetics* 2008; 29(4): 245-56.
18. สมใจ โพธิ์เขียว. การศึกษาวิเคราะห์โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีไทย ภาควิชาวรรณคดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2550.